

DR LJUD. PIVKO:
PROTI
AVSTRIJI

CARZANO

PRVA KNJIGA:

SEME

DR. LJUDEVIT PIVKO:

CARZANO.

PRVA KNJIGA.

CARZANO. ---- PRVA KNJIGA.

DR. LJUDEVIT PIVKO:

SEME.

7 SLIK. NASLOVNA RISBA PROF. JOS. ŽAGARJA.

MARIBOR 1924.

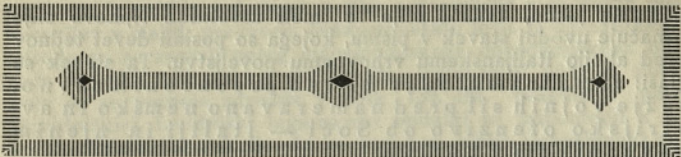
ZALOŽIL KLUB DOBROVOLJCEV V MARIBORU.
TISKALA „LJUDSKA TISKARNA“ V MARIBORU.

Vse pravice pridržane.

S-14.495-N

1.7.1974

UVOD.

Carzano (r. Karcáno) je vas na Trentinskem v italijanskem delu nekdanje Tirolske v Suganski dolini, tri četrt ure od mesta Borgo na severovzhodno stran. Mimo Carzana drvi gorski potok Maso (r. Mazo) izpod planine Val Piana in se izliva blizu Carzana v reko Brento.

Ob Masu je potekala leta 1916. in 1917. fronta med italijanskimi in avstrijskimi rovi.

Carzano je neznaten kraj. Zaslovel je po veleizdajniški aferi 17. septembra 1917, ki je vzbudila obilo polemike v avstrijskem časopisju, interpelacij nemških poslancev, poročil generalnega štaba in razburjanja v centralnih državah.

V 5. bataljonu 1. bos.-herc. polka so se organizirali zarotniki, ki so se lotili dalekosežnega podjetja.

Iz avstrijskih linij so iskali zveze z narodnimi zastopniki v inozemstvu, ponudili svoje moči zaveznikom in pripravljali poguben udarec Avstriji, ki naj bi razbil vso tirolsko fronto.

Zarotniki niso dosegli širokega strateškega uspeha. Podjetje je propadlo zaradi nezaupanja poedinih italijanskih poveljnikov, od čijih sposobnosti je bilo odvisno, da se prelom avstrijskih položajev izkoristi v polnem obsegu.

Vojaška podjetja cenimo po uspehu. — Carzanci pa niso imeli uspeha.

Izjava avstrijskega domobranskega ministra (Dunaj 2. junija 1918, »Deutsche Nachrichten«) dokazuje, da se je avstrijsko vrhovno poveljstvo kmalu zavedlo, v kaki nevarnosti se je nahajala avstrijska fronta od Koroške do Švice. Mentorju domobranskega ministra v »Neue Freie Presse« se je zdelo potrebno, da opozori občinstvo na odvrnjeno nevarnost in da poudari nepregledne posledice »zločinskega« podjetja zarotnikov v bataljonu V. b. h. 1, ako bi ga Italijani bili spretno izrabili.

Do konca vojne so iskali krivce in preiskovali »carzansko izdajstvo«. Zaboji aktov, ki jih hrani avstrijsko vojno ministrstvo na Dunaju o carzanskem dogodku, pa vendar ne govore po-

polnoma jasno, kakšne cilje so imeli zarotniki. Njihove cilje označuje uvodni stavek v pismu, kojega so poslali devet tednov pred akcijo italijanskemu vrhovnemu poveljstvu. Ta stavek se glasi: »Smatramo, da je možno preokreniti ravnotežje vojnih sil pred nameravano nemško in avstrijsko ofenzivo ob Soči — Italiji in njenim zaveznikom v korist«

* * *

Carzanski dogodek pa vendar ni bil brez uspeha, temveč je vplival, kakor neviden vir, ki je nenadoma pritekel iz globin pod peščeno puščavo in ni mogel na vrh, — toda tam, kjer se razteka, se že pojavlja nova vegetacija daleč naokrog. —

V Italiji in tudi v ostalih antantnih državah je vladalo o avstrijskih Slovanih mnenje — zlasti o Slovencih in Hrvatih, kolikor so vobče vedeli o naši eksistenci — da smo najbolj zariti, zagrizeni in bojoviti Avstrijaki. Peščica slovanskih emigrantov in poedinih vojnih ubežnikov se je trudila več let, da bi spremenila napačne nazore o nas.

Italijani Slovanstvu po večini niso naklonjeni in se za naše probleme niso zanimali. Inteligentnejši del njihovega naroda živi v nacionalistični struji, čije interesi se deloma križajo z našimi, in apatičnost teh krogov je bila največja ovira, da v italijanskem tisku ni bilo prostora za informacije o našem revolucionarnem gibanju. Nepristopnost voditeljev italijanske narodne in vojne politike se je združila z nevednostjo narodnih mas v trdno falango in čuditi se moramo vztrajnosti in energiji slovanskih narodnih svetov in revolucionarnih odborov v inozemstvu, kako da niso obupali ob naporih, da bi prodrli preko teh zaprek in prepričali italijanski svet o potrebi revizije mnenja o avstrijskih Slovanih.

Jugoslovenski odbor ni mogel v Italiji do zadnjega leta vojne delovati, češkoslovaška pisarna je pa do pomladi 1918. jedva vegetirala. Našega narodnega gibanja za osamosvojitve tukaj niso poznali. Kdor je v Italiji razkladal revolucionarne slovanske ideje, je nahajal nepripravljena tla, neverne poslušalce

Bilo je vobče izključeno, da bi bil smel slovanski propagator javno delovati v Italiji.

Carzanski uporniki so bili v Italiji prvi Slovani, prihajajoči iz avstrijske vojske, katerim so redki poznavalci carzanskega dogodka verjeli, da delujejo iz prepričanja, iz idealizma za osvobojenje svojega naroda in iz sovraštva do tlačiteljice Avstrije. Nad dve leti so že prihajali pred njimi slovanski ubežniki s fronte v Italijo, a vsem so tukaj jemali svobodo gibanja in delovanja. Carzancev pa v Italiji niso mogli smatrati za običajne ubežnike in jih niso mogli kratkomalo zapreti v taborišče. Morebiti bi jih bila doletela ista usoda, toda iz previdnosti so si zasigurali že v naprej osebno svobodo in neoviran odhod iz Italije.

In tako je postala skupina carzanskih upornikov jedro, iz katerega je vzklila polagoma velika organizacija slovanskih dobrovoljev v Italiji, predvsem češkoslovaških legij. Iz carzanskega odreda so se razvili poleg jugoslovanskega dobrovoljskega odreda v Italiji tudi prvi češkoslovaški legionarski oddelki, čete, koje so se pozneje združile v polk (39. čl. pešadijski polk »Izvidniški«). Izvidniški legionarski oddelki so pripomogli k uspehu diplomatske akcije, da so nazadnje lahko Čehoslovaki zapustili taborišča in odkorakali v svojem legionarskem armadnem zboru na fronto.

Jugoslovanski dobrovoljski bataljon v Italiji, čigar temelj so istotako bili carzanski zarotniki, je ostal do konca vojne osamljen — deloma po krivdi italijanske politike, še bolj pa zaradi motivov, ki so vodili jugoslovanske narodne zastopnike v inozemstvu. Vsekakor je pa zanimivo dejstvo, da se je v nam neprijazni Italiji lahko neovirano kretal jugoslovanski odred in stopal z velikimi uspehi v borbo zoper Avstrijo.

Po prihodu carzanskih upornikov se je jela v Italiji vršiti izdatna propaganda v prid Jugoslovanom in Čehoslovakom, najprej v vojski in nato v meščanski javnosti. Ne smemo prezreti, da so bili Jugoslovani in Čehoslovaki ob sklepu vojne v Italiji že popularni in — kar je treba poudariti — na dobrem glasu. Volji italijanskih državnih krmarjev se je seveda posrečilo, da je takoj po razpadu Avstrije postalo jugoslovansko ime zopet osovraženo, kar ob gibčnosti italijanskega časopisa in politične nepoučenosti ljudstva ni bilo težavno delo.

* * *

Vojni spominski spis »Carzano« slika v prvih štirih knjigah delovanje carzanskih upornikov do zaključka njihovega podjetja v septembru 1917, v ostalih knjigah pa raznovrstne posledice podjetja, zlasti delovanje legijonarjev v Italiji.

Spis bodi prispevek k zgodovini jugoslovanskega in češkoslovaškega upora zoper Avstrijo, k zgodovini stremjenja, s katerim smo dosegli svoje narodno osvobojenje in ujedinjenje.

V zgodovini svetovne vojne ne najdeš kmalu tako požrtvovalnega sodelovanja čeških in jugoslovanskih elementov, kakoršno smo doživeli pri Carzanu.

Vam, prijatelji Carzanci, predvsem pa spominu onih, ki so v borbah na italijanskem bojišču dali življenje za naše narodno osvobojenje, bodi spis izraz hvaležnosti, koje je carzanski »ataman« dolžan požrtvovalnim svojim borcem — pesem vzajemne zvestobe jugoslovanske — češkoslovaške!

**PREGLED: PRIZORI OB MOBILIZACIJI 1914. —
PRI POLKU V KRIVOŠIJAH. — SLOVANSKA
DRUŽBA. — NA ČRNOGORSKI FRONTI. — V
ČRNI GORI. — GOLEMI. — SKADAR. — KO-
PLIK. — NA SOŠKO FRONTO. — TOLMINSKO
PODJETJE. — NA TIROLSKO. — SIEF. — LA-
STA. — GREBEN. — BRANITELJI. — NA ODDI-
HU. — CAVERNA. — NOVI NAČRTI. — — CAR-
ZANSKO PISMO.**

1.

Avstrija je napovedala vojno.

Kakor ogromen plamen plapola sovraštvo po vseh koncih države.

Prijatelji, ki hvalite dične lastnosti našega ljudstva, glejte sedaj! Kje je zavedno ljudstvo, koje je pred dvema letoma spremljalo z navdušenim slovanskim čustvom junaški pohod srbskih polkov od Vranje do Soluna in Odrina?

Tistega slovenskega naroda menda ni več. Povsod vidite danes sovraštvo, kakoršnega je zmožna le malovredna, nahujskana, pokvarjena množica.

Ozračje je nasičeno lažnivega, prisiljenega navdušenja. —

* * *

Naglo nas razmetavajo na vse konce države, tako nenadoma, da se prijatelji v mobilizacijskih dneh niti ne vidimo. Mene zove brzozjavna pozivnica dne 26. julija 1914 k 37. črnovojniškemu polku v Boko Kotorsko, v Meljine.

Zavedam se, da znači vojna napoved Srbiji začetek vojnega viharja, ki je v svojem jedru borba organiziranega nemškega naroda zoper Slovanstvo in ima namen, da oslabi najprej Jugoslovane.

Z nikomer se ne morem dogovoriti, kako se nameravamo Jugoslovani udejestvovati v taki vojni. Sokolski ideal in narodno čustvo pa mi narekuje dolžnost, da ne smem pomagati onim, ki hočejo razbiti Srbijo. —

Ob vojni napovedi se zavedam, da nisem več avstrijski državljan. —

* * *

Hrvatski Zagreb! Tudi ti si doživel dobo, ki ni dika tvojemu imenu. Kdaj so se zaplodili strupeni življenji v tvojih slovanskih žilah, ki ti trujejo srce?

Tolpa podivjanih mladičev razbija neovirano po mestu in uničuje imetje jugoslovanskih someščanov. Policija ne čuti potrebe, da bi omejila ali zabranila posel predrznim razbojnikom, ki jih ščiti avstrijska in hrvatska zastava, — vojaštvo pa čaka v kasarni, da pošlje patroljo, kadar dovrše razbojniki temeljito svojo nalogo . . .

Narod jih gleda — zločince, narod jih pozdravlja, narod kliče slavo habsburškemu kralju in njegovi vojski, narod kliče smrt jugoslovanskemu bratu!

Tužna nam majka!

Zagreb! Dan 27. julija 1924 izbriši iz svoje kronike, da ne bo spomina po njem!

* * *

Med gledalci pred Jelačićevim spomenikom vidim znanca, dr. Hugona Robiča iz Limbuša pri Mariboru. Gnete se v množici, stoji, strmi, mračí se. Samo tri metre daleč od mene stoji, toda prerij se, ako se

moreš, tri metre globoko med komolci, med koleni in med telesi! Zovem Robiča— petdeset drugih se ozira, kaj neki hočem in koga kličem, Robič pa ne sliši, samo mrači se in gleda bratomorne prizore, opazuje demonstracije. — Sedaj se ozira . . .

S trudom se rijeva v ozadje, kjer ni take gneče.

»Dovolj sem videl. Pojdiva!«

»Zagreba si nisem mislil tako . . .«

Huĝon zopet molči, ozira se — motri občinstvo krog sebe in pravi, prerivajoč se s trga v ulico:

»Tu zadaj so pa že sami radovedneži.«

»Rad bi jih opravičil, kaj ne? Misliš, da niso vsi enaki?«

»Vsi ne morejo biti razbojniki.«

Mlada gospa se vzpenja pred nama na prste, da vidi preko ramen in glav, kako se kadi z velikega ognjišča sredi trga, kjer gori pohištvo srbske kavarnе. Robičeva opazka o razbojnikih je bila preglasna. Zaničljivo se ozira po naju, češ, kaj hočejo »Kranjci« soditi Zagrebčane!

Rijeva se dalje v ulico.

»Zagrebčani znajo demonstrirati,« pravi Robič.

»Trideset se jih je zbralo, tisoči pa odobravajo in vse mesto jim je pokorno.«

»S Hrvati ne bo nič! Dunajski cesar lahko z mirno vestjo računa na Hrvate — tudi proti Srbiji . . . Izza Jelačićevih dob se tukaj ni nič izpremenilo.«

»Prosim te, ne govori tako glasno!« opozarja prijatelj z neko kretnjo, ki kaže, da v Zagrebu danes ni varno govoriti v tem zmislu.

* * *

Priznavam, da sem pričakoval popolnoma druge utise vojne napovedi na boljši del slovenskega in hrvatskega ljudstva.

Kdor gleda ob mobilizaciji 1914 življenje po zagrebških trgih in ulicah, tistemu se krha vera, da smo že vredni velikega trenutka, ko se pričinja borba za rešitev Slovanstva izpod nemškega jarma.

Ponoči nadaljujeva pot v Bosno in preko Bosne. Robič si je priboril sedež v vagonu in spi, jaz pa stojim ure in ure. Saj veste, kako se vozijo vojaki ob mobilizaciji!

Po postajah in v vlaku vidiš marsikaj.

Prisivali so ti orožniki pravoslavnega svečenika v vagon. Izdajalec je baje . . . Z izdajalcem seveda ne ravnajo bogvekako vljudno.

Po mestih se baje vrše noč in dan demonstracije proti srbskemu prebivalstvu.

Potniki pripovedujejo o požigih v bosenskih selih. Pravoslavnim vaščanom gorijo »nesnažne pojava« . . . ljudi so itak odvedli orožniki, tako da ni nikogar razen pregnanih podgan, ki bi žaloval na pogorišču . . .

Nazmes pa poslušajš anekdote sopotnikov in prisiljen smeh ti uhaja, dasi ti ni nič na smeh. Ljudje čeppe in sede, tlačijo se in gnetejo venomer in se — smejejo.

Na hodniku ob vratih stoji visok pleten koš, last nekega žida, rezervnega oficirja z Dunaja. Na koš sem se spravil, da vsaj nekoliko razbremenim od stanja utrujene noge.

Majhen rezervni oficir Voda stoji zraven mene v gneči in si briše pot z obraza vzdihujoč:

»Vidiš, štiri ure stojim pri košu in stokrat so me sunili vanj, pa mi ni prišlo na misel, da bi sedel nanj.«

»Potrpi malo prijatelj! Pustim te takoj, čim si nekoliko počijem.«

Voda govori precej dobro hrvatski, le naglašanje izdaja Čeha. Sokolsko legitimacijo ima s seboj — načelnik v predmestnem društvu v Brnu.

Bradat Hrvat iz Bosanskega Šamca pripoveduje šaljive zgodbe, vse v zvezi z mobilizacijo.

»Gospoda, ali verjamete sanjam?« vprašuje nenadoma bradač resnega obraza.

Vsi vemo, da pride zopet anekdota.

»Bogme, nič ni smešnega. Dogodilo se mi je sinoči v Sarajevu. Bil sem strahovito truden, ves dan sem

gledal demonstracije po mestu. Grdo so delali, sami nezreli mladiči. Avstrijsko zastavo so nosili, razbijali so trgovine.«

»Srbom«, mi mežika mali Voda, meni pa prihajajo zagrebški dogodki v spomin.

»Razbijali so in kradli, policija pa je gledala.«

»To bo lepa zgodba«, meni Voda.

»Bogme, žalostna zgodba«, nadaljuje bradač iz Šamca.. »Pa vam pridem ob polnoči v svoj hotel spat. V sobi smrči nekdo na moji postelji. Oho! Tako pa ne pojde! — Vidim na obleki, ležeči na mizi, da je oficir, major. Major ali general, to mi je vseeno, postelja je moja, sobo sem plačal! V tem pa vidim, da je na divanu nekaj posteljnine — prva jeza se mi je ohladila. Dobro bo za silo tudi na divanu. Spravljam se na divan spat, ugasnil sem luč. Major smrči. To bo spanje! Obračam se, vlačim odejo čez uho. Zdaj bo dobro, si mislim. Kaj še! Major pričinja z novo struno. Utihnil je, nato pa jel v spanju stokati! Nenadoma je zažrgral, zastokal iznova. Trese se, kakor če se napiješ ogabne pijače. »Brrr!« in še enkrat »Brrr!« — zdaj bo menda mir! Za pol minute pa zopet »brrr«, potem pa zopet. In tako ga poslušam četrť ure, pol ure. Dovolj mi je tega. Vstajam, prižigam luč, oblačim se. Nad sobarico hočem iti, da mi nakaže drugo posteljo, saj tukaj ni možno spati. On pa ves ta čas »brrr!« »brrr!« Smili se mi, Bog ve, ali bi ne bilo bolje, če bi ga zbudil? . . .

»Gospod major! he! gospod major!«

»Brrr!«

»Gospod major!« Krepko ga stiskam za roko, ki je vsa potna.

»Gospod major, nekaj hudega se vam sanja, oprostite, moral sem vas predramiti.«

Gleda me debelo in preplašeno, dviga se naglo in se prijema z obema rokama za glavo.

»Oh!«

»Kaj ne, hude so bile sanje, gospod major?«

»Ali . . . niste . . . lucifer?«

»Lucifer? Nikakor ne. Tu v sarajevskem hotelu bi rad spal, pa ne morem, ker vi v sanjah preveč razgrajate.«

»V sanjah!« si oddihuje major in zopet se začenja tresti. »Brrr!«

»Da, da, ta vaš »brrr!« že poslušam dobro uro.«

Gospod, ne vem, kdo ste, a hvala vam, da ste tu.« — »Pomislite — sanje o Avstriji!«

»Kaj ima Avstrija opraviti z vašimi sanjami?«

»Kaj ima opraviti? Poslušajte! Dajte mi malo vode, prosim!«

Nalivam mu vode iz vrča.

»Čujte, tako žive sanje, — to ne more biti brez pomena! Propadli smo, naša vojska je propadla. In prignali so nas na veliko dvorišče tam v peklu.

Smrad se vleče po dvorišču, pravi peklenški smrad. Tam stoji sto kadi, velikih kadi, nas je pa tudi sto. In prihaja lucifer, zmerja nas in psuje in zove druge hudiče. Hudiči nas prijemajo zaporedoma in nas mečejo v kadi, vsakega v drugo kad. Kad je polna gnojnice in edinole glava je zunaj, glava od brade. Kaj bo? Kaj hoče lucifer? Pripravlja si orodje, strašno veliko koso. Gledam, kaj hoče s koso. Lucifer me gleda in pravi: »Čakaj, mačarac, tebi pokažem zdaj, kar ti gre!« In zamahnil je s koso tik nad kadjo, oh, glava bi bila odletela na mah. Kaj hočeš, — tu ni časa prositi milosti, žlump! ponoril sem se v tekočino in hitro porinil zopet, glavo iz kadi, da se ne zadušim. Brrr! A lucifer stoji tu, reži se: »Čakaj magarec, tebi pokažem zdaj, kar ti gre!« Zamahnil je drugič, a ni me zadel; bil sem že pod gladino. Brrr! In ni se ganil od moje kadi, mahal je in mahal in meni ni bilo pomoči. Vi ste me rešili.« — —

Vsi se smejemo bradatemu Hrvatcu, tudi mali Voda, ki že sedi na košu. Bradač pa pripoveduje novo zgodbo.

Na hodnik se tlači iz vagona okrogel oficir, dunajski lastnik velikega koša. Rad bi se repenčil nad nami. Ni mu po volji, da se toliko smejemo šaljivemu Hrvatcu, on, dunajski rodoljub v novi uniformi, bi hotel, da

se razgovarjamo nemški. »Gospodje ste, mislim, vsi rezervni oficirji. Opozarjam, armadni jezik je nemški!«

Bradač se ne meni zanj. Voda se pa ne more premagati in mu pravi pomilovalno: »O jej!« Dunajčan se obrača k Vodi in ga preganja s svojega velikega koša. »Kaj imate opraviti na mojem košu? Dol!«

Dunajčan se moti. Meni, da nas preplaši s svojim velevajočim tonom, a uspeh je baš nasproten.

»Vzemite si koš noter v vagon! Nam je tukaj na poti.«

»Na hodniku ne sme stati prtljaga, ki ovira promet,« pravi drugi.

»Utaknite si svoj koš v žep, da bo na varnem,« pravi nekdo v ozadju.

»Vi, gospod, ki pravite, da je ta koš vaš, molčite! Ako ne daste miru, vam vržemo koš iz hodnika,« grozi tretji.

Žid nas gleda in se rije nevoljen po hodniku v svoj oddelek. Smejemo se mu.

»Vidiš, to je eden izmed tistih, katerim bi privoščil malo kadi in luciferjeve kose,« mrmra Voda.

»Saj ji ne vidi!« meni Hrvat iz Šamca, ki ni preslišal Vodove želje. Umevamo se.

* * *

Često premišlujem sarajevsko anekdoto bradatega Hrvata iz Šamca. Ako nas je hotel zabavati z izmišljenimi zgodbami, je vsekakor dosegel svoj namen. Zdi se mi pa, da nas je hotel preizkušati, — morebiti je zgodbo majorjevih sanj resnično doživel . . .

Ljubo mi je med rezervnimi slovanskimi oficirji, o kojih slutim, da imajo sorodne nazore o Avstriji in o koncu vojne, ki jo pričenjamo.

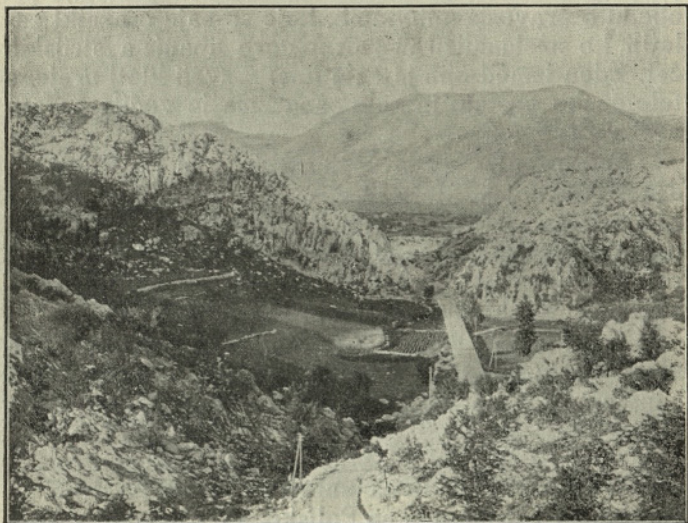
Pred Mostarom vstopajo zopet orožniki z ukle-njenimi popi. Čuje se, da je oblast zaprla mnogo inteligence, zlasti učiteljev. Čudiš se miru, s kojim prenašajo politični osumljenci muke in sramoto. —

V južni Dalmaciji so isti prizori,

V Boki pripovedujejo o neštivilnih izdajstvih obmejnega prebivalstva v Krivošijah in Hercegovini.

* * *

Južni Dalmatinci, moji novi vojaki v 2. bataljonu 37. črnovojniškega polka, so razmeroma inteligenten narod z dobro razvito narodno zavestjo, toda njihovi razgovori izražajo globok avstrijski patriotizem. Av-

Krivošije.

Cesta iz Crkvic na Dragaljsko polje pri soteski Han. V ozadju planina Bjeloš v Črni gori (1165 m).

strijskemu vojnemu poveljstvu je znano, da vlada med Dalmatinci in Črnogorci starodavno domače nasprotstvo, radi tega ni nikakega dvoma, da bodo Dalmatinci razen Krivošijancev v borbi proti Črni gori zanesljiv avstrijski element. Oficirski zbor je pa v 37. polku tako pomešan, kakor je pester mozaik avstrijskih narodov. V pisanem društvu so tukaj Dalmatinci, Slovenci, Nemci, Čehi, precej židov itd., ki izvršujejo pod kon-

trola višjih oficirjev Nemcev drobne dolžnosti vodnih oficirjev. —

Kako te opazujejo in izpitujejo!

Pri skupni mizi navajajo govor na delikatna veleizdajniška vprašanja. Komandant pripoveduje, da so obesili v Sarajevu znanega veljaka kot veleizdajalca. Sodnika v Splitu so baje odstavili in zaprli in celo predsedniku nekega sodišča so dokazali veleizdajniško propagando in so ga obesili. — Često razpravljajo pri obedu o pravoslavnih popih, koje so baje orožniki zalotili, ko so signalizirali v Črno goro gibanje avstrijskih čet. Eden izmed njih je baje imel v svoji kleti urejeno telefonsko postajo in zakopana žica je vodila naravnost v Črno goro . . .

Dobro čutiš, da je večina teh vesti izmišljena in da pripovedujejo afere le z namenom, da lahko opazujejo izraz na tvojem licu. Pričakujejo, da zineš tudi ti svojo obsodbo o teh činih. Dobro čutiš, da sediš pri izpraševalni komisiji, ki te motri, ali je vse čistega avstrijskega kova, kar govoriš in kar nosiš v srcu.

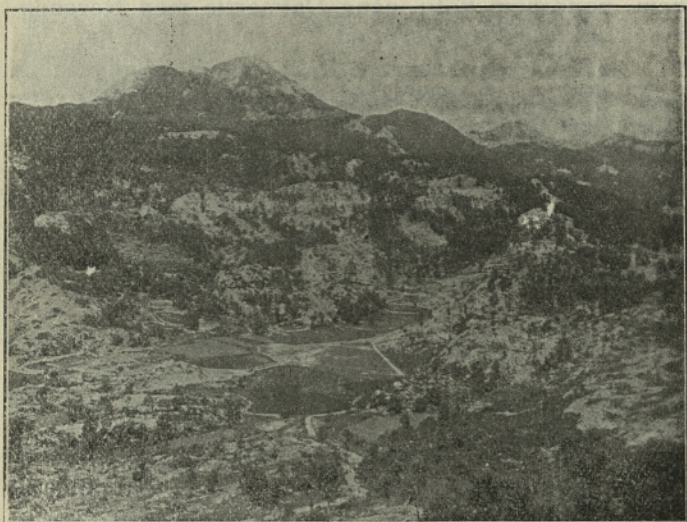
Izpiti iz političnega čustvovanja se nadaljujejo na zoprni način, ko širijo poveljstva vesti o imenitnih in popolnih zmagah avstrijske vojske nad Rusi in Srbi. Danes javljajo plen 50 ruskih topov, jutri 400 topov in 120.000 ujetih Rusov pri Krasniku, — vsa ruska vojska je baje že potolčena in se umika v neredu, Avstrijci pa korakajo v Ukrajino in na Poljsko. »V Kijevu in v Varšavi se ne ustavimo, kajti Rusom in vsem »panslavistom« moramo pokazati enkrat za vselej, kdo smo in kaj Nemci premorejo.«

Srečni obrazi jim sijejo v blaženosti; mojemu sosedu poročniku se cede sline iz raztegnjenih ustnih kotov . . .

Slovansko srce se ti krči, ko ne slišiš med oficirji drugih govorov, ko zaničljive opazke o ušivih Rusih, o umazanih Črnogorcih, o prokletih Srbih in celo o dalmatinskih hercegovskih »Čužih.« V besedo »Čuž« vkladajo Nemci vse svoje zaničevanje južnih Slovanov. —

Ubogi narod v okolici Boke Kotorske! Avstrijske mejne posadke, zlasti oddelki mejnih lovcev, zažigajo hercegovski in dalmatinske vasi ob črnogorski meji in . . . dolžé teh zločinov Črnogorce!

Kapitana Karlika, poveljnika posadke v Grabu, ni nič sram, ko muči pastirje, pravoslavno deco in hercegovski starce, koje so mu prignali lovci s planine . . .

Krivošije — Jelov dol pri Crkvicah.

V ozadju Veli Kabao (1525 m, na levi) in Orjen (1895 m, na desni).

Narod v Krivošijah, v okolici Crkvic, na Draga-lju, v Unirinah, v Risnu — povsod enako pogažen — si ne upa niti ziniti, da bi se pritožil zoper nečloveško krutost.

Časopisi prihajajo z Dunaja in iz nemških pokra-jin. Lepe stvari čitaš!

Zdravnik 37. polka na obmejni planini Liscu pravi zaupno, misleč, da govori s samimi Nemci, da bomo v tej vojni odbili avstrijskim, srbskim in ruskim pansla-

vistom rogove. Vojna je borba med Nemci in Slovancem.

»Čehom pa pokažemo zobe po vojni. Zdaj molče, ko čutijo na svojem tilniku pest vojaštva. To zalego je treba brezobzirno iztrebiti . . .«

* * *

Polk se premika po Krivošijah, po kršnem, ubožnem, ponosnem kotu južne Dalmacije med Hercegovino, Boko in Črno goro, od Orjena do Lovčena.

Narod v teh brezvodnih skalah ima svoj značaj. Razlikuje se od ostalih Dalmatincev in Hercegovcev po narečju, po noši in po običajih, najbolj pa po svojem neprijateljskem naziranju o Avstriji, ki mu je ohranilo obilo uporniškega duha. Rodbinske vezi vežejo ta kraj večinoma na Črno goro. Lepi visoki možje so deloma odsotni, bodisi v Ameriki ali v Črni gori. Kar jih je ostalo, so mobilizirani in raztepeni po raznih polkih.

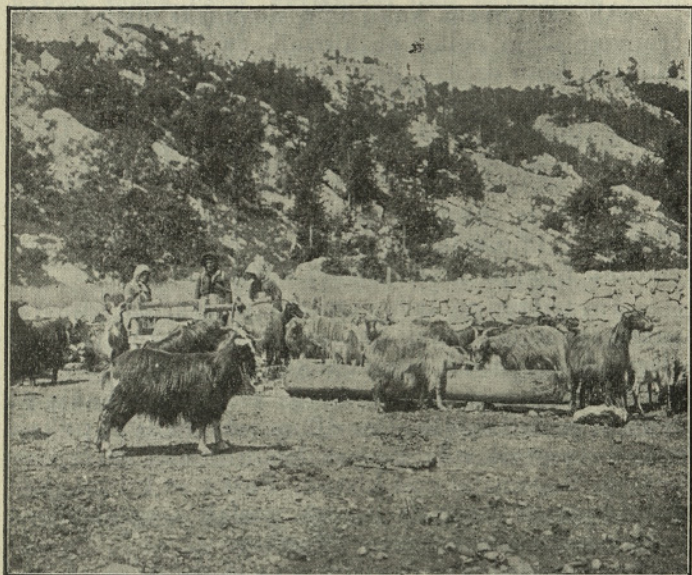
Krivošijanci-vojaki so na sumu kot nezanesljivi.

V siromašnih kočicah vidiš stare, od dela izmzgane žene in obilo umazanih, toda duševno izredno dobro razvitih otrok.

Kot »Švaba« ne moreš v prvih dneh priti v stik s krivošijanskim prebivalstvom, ki nima zaupanja k onim, koji ne govore gladko v melodiji njegovega jezika in ne upoštevajo domačih običajev.

Originalno krivošijansko pleme nas izredno zanima. V polku nas je nekaj slovanskih oficirjev, ki iščemo ob vsaki priliki zveze z njim. Zadostuje, da te spozna eden edini Krivošijanec, potem nisi več Švaba, temveč si prijatelj, »naš človek«, ki uživa neomejeno zaupanje po vsem selu in po vsem okraju. V drugem selu te že poznajo in glas o tebi se širi onkraj skal. Vsa deca te sedaj pozna in kliče po imenu. Prijatelji se ti javljajo v vseh kočah v okolici Crkvic, v Jelovem dolu, Zvečavi, Blagojevićih, na Dragalju, v Unirinah in Dragoševu, v Jovićini vodi in Rasovem dolu.

V Unirinah živi mlad učitelj, ki še ni interniran. Inteligenten mladenič ne taji trpljenja in žalosti, ko jo čuti dober krivošijanski Srbin v nesrečni vojni. — V Dragoševu se nam odkriva v solzah narodna bolest starca sedemdesetletnega popa, nekdanjega gojenca kijevske bogoslovne šole, ki se je nadejal veselejšega konca svojega življenja. —

Prizor pri studencu.

Selo Blagojević pri Crkvicah v Krivošijah.

Krivošijanci vedo vse o naših četah. Vedo pa tudi podrobnosti o Črnogorcih na Belošu in na Grahovu, pripovedujejo ti o konjih grahovskega kapitana Kovačevića, o črnogorskih komandirjih, o barjaktarjih itd.

Iz tega pripovedovanja in iz vojnih dogodkov dobivamo utis, da je Črnogorcem vojna zgolj lokalna zabava, ne pa narodna borba; Črnogorci ne vežejo v

istini nikakih avstrijskih vojnih sil. Na obeh straneh nedostaja podjetnosti. Avstrijske in črnogorske obmejne praske so tako nerodne in slabo osnovane, da nam pada od dne do dne respekt pred avstrijskim generalnim štabom in še bolj pred poveljniki neresnih obmejnih čet junaškega črnogorskega plemena.

Kaj bo z našo voljo, ki se hoče udeležiti revolucije zoper Avstrijo?

Ali naj povem, kako smo slovanski oficirji v 37. črnovojniškem polku obžalovali, da moramo stati v zadnjem kotu države, kjer ni niti prilike, da bi — potegnili preko fronte? Poročniki Justin, Pavšič, Krelj, Zatloukal, Voda itd. sedevajo na skali na Liscu ali v mračni baraki v Crkvicah in v Jovičini vodi. Petkrat, morebiti desetkrat prihajamo na razgovor, da smo kakor obsojenci na galeri, ki morajo delati prisilno delo in nimajo možnosti, da bi izpremenili svoj položaj. Kdaj se premaknemo odtod? —

Tovarišem ne tajim svojega sklepa, da nameram prelomiti i tukaj, ako mi ne bo možno priti od starih dalmatinskih črnovojnikov na drugo fronto..

In tako stopamo v 4. mesec svojega potikanja po Boki in po Krivošijah. Dne 10. novembra 1914 prihaja naša četa prvič v borbo pri demonstraciji na Bojanu brdu in Bogomolju pod Liscem. Puške so pri tej »priliki« nanesele tako, da so me poslali s prestreljeno roko na domače lečenje v Maribor.

3.

Doma v Sloveniji poslušam o božiču 1914 brez konca in kraja vesti o trpljenju mariborske inteligence v prvih mesecih vojne, o deportacijah duhovnikov, učiteljev in »politično nezanesljivih« ljudi v graške in druge ječe.

O dogodkih v ožji domovini ni prodrlo v južno Dalmacijo nobeno poročilo.

Obilo ti pravijo o trpljenju Rusinov in avstrijskih Srbov v nemških in ogrskih ječah, polnih smrtonosnih kali. —

Mariborska slovenska družba jedva diha. Saj ni mogoče nikomur zaupati! »Ta-le, ki tam sedi, je vohun. — Pojdimo, skrijmo se v zaprto sobico!«

Toda ta družba je krepka, čvrstejša nego pred vojno; kakor je splašena, tako je v jedru zdrava. Otroško radost jim čitaš z obrazov ob vsaki vesti, ki bi pomenila škodo Avstrije. Verjamejo vse, poslušajo kakor željna deca, verjamejo tudi neverjetne vesti.

»Corriere dela Sera« prihaja v izrezkih iz Trsta v privatnih priporočenih pismih in je tečna nedovoljena duševna hrana naših Mariborcev, željnih slišati kaj več nego dopušča avstrijski vojni dopisni urad. In tu vam je veselja po srbskih in ruskih zmagah, po osvoboditvi Beograda, po avstrijskem begu čez Kar-pate.

Slovenski družbi so tajni sestanki glavna opora. Omağali bi v brezupnem ozračju civilisti in vojaki. A vsi čutijo, da Avstrija propade, da že propada.

Med nje prihajamo ljudje, vračajoči se s fronte, odhajajoči zopet na fronto. Koliko sramote je nakopičene na nas! Oni doma ne morejo drugače, mi se pa vračamo v borbo — jasno je — za Avstrijo? — Čemu vseh teh naših platonskih simpatij s srbskim, ruskim, francoskim orožjem, ki so v globokem sporu s tvojimi dejanji?

Ali hočemo čakati, da nas osvobodi Rusija ali kdo drugi, — in da nas najde osvobojevalec kot vojščake, ki do zadnjega ne odkladajo avstrijskega orožja iz rok?

Ali nismo podobni dvoživkam? Veselimo se avstrijskih porazov in sočasno izvršujemo molče vse dolžnosti zavestno, točno po predpisih, nazadnje pa žrtvujemo še sebe in svoje rojake za rešitev Avstrije . . . !

* * *

Na vojaškem poveljstvu v Mariboru javljam, da odhajam v službo.

Kapitan pregleduje mojo pozivnico in čita, da me zovejo k 37. bataljonu v Trst. Gleda me.

Da, v Trst, gospod kapitan.«

»Tvoj polk je vendar v Dalmaciji, v Boki? Ne razumem tega. — Pa dobro!« — Kapitan mi podaja roko in pravi: »Maister«. »Saj vas poznam!«

* * *

V Trstu nimajo posla zame. Niso me klicali in ne vedo, kaj bi z menoj.

Teden dni iščem po Trstu zvez z našimi in iredentisti. Gledam jih, kako so se sprijaznili in pobratili. V laseh so si bili, kar pomni najstarejši rod. Sedaj so si složni — in kako. I naši i iredentisti pričakujejo željno italijanske vojne napovedi Avstriji . . . Vsi se složno radujejo konca Avstrije.

V rdeči sobi nad kavarno v Narodnem domu se shaja vsak popoldan družba jugoslovanskih mož. Dr. Gregorin je njihov duševni voditelj in prorok avstrijskega razpada. Pravijo, da se dr. Gregorin malokedaj moti. Na vseh koncih mesta imajo »zarotniki« tajne sestanke. Povsod modrujejo, kako ugoden trenotek je sedaj — januarja 1915 — za Italijo. Ako ga Italija izrabi, odloči usodo vojne. Kaj nameravajo Italijani? Čemu odlagajo? Kdaj nameravajo udariti?

Ta vprašanja se zde slovenskim Tržačanom mnogo važnejša nego sama usoda slovenskega Trsta. Dobro ti de široko narodnopolitično obzorje ljudi, ki vedo, da Trst sam najbrž ne bo deležen jugoslovanske svobode, ki pa vendar tako željno čakajo italijanskega vojnega posredovanja. —

— Bojim se, da ne odkrije oblast, da se skrivam v Trstu na podlagi pomote in nepravilnih dokumentov. A rad bi ostal tukaj ali vsaj v bližini državne meje do trenotka, ko udari Italija! —

Oficirji tržaškega bataljona pravijo, da mora nekdo izmed njih vsled službene potrebe oditi k 42. bataljonu v Tolmin. Iz Trsta pa ne odhaja nihče rad v Tolmin. —

Komandant se mi čudi, ko se javljam prostovoljno za službo v Tolmin, in mi piše takoj ukaz o premetitvi. —

Tolminci so praktični ljudje. Čez Volče in Ježo trgujejo z beneškimi rojaki in tihotapijo iz Italije blago in živila. Za nje že zdaj ni meje, saj žive v nadi, da bo kmalu vojne in Avstrije konec.

Zanimivo je, da smatrajo uradniki in oficirji slovenske Tolmince za zelo lojalne avstrijske državljane. Tolminci sami bi tega ne verjeli. — Črnovojniki in tehniški oddelki kopljejo rove proti Italiji.

* * *

Italija čaka in v Tolminu ne zveš vsega. — Ko bi mogel priti vsaj nekaj dni v veliko slovansko središče, v Prago! Revolucionarne programe slovanskih narodov bi moral človek poznati, ki hoče pomagati pri narodni revoluciji. Iz pisanja čeških listov in iz govorov čeških narodnjakov spoznavaš, da so si Čehi s sodbo o Avstriji na jasnem. Vleče me videti ljudi in zvedeti, kako mislijo Čehi doma, kadar so sami med seboj, kaj nameravajo storiti proti Avstriji in kako si predstavljajo svojo zemljo po razpadu Avstrije.

Poizkušam dobiti »bolezenski« dopust . . . in koncem marca se peljem — v Prago.

Znancev in prijateljev je tukaj obilo. V lokalih zbijajo šale o borbah v Karpatih, o »naših« na Ruskem, o bataljonih in polkih, ki odhajajo »na fronto.« Treba jih je umeti, ker vsi govore figuralno, skrivnostno, v simbolih. »Na fronto« iti znači odhajati iz Prage z voljo, da dezertirajo k Rusom ob prvi priliki, prvi dan po prihodu na fronto. Pojem »avstrijskega vojaka« je v Pragi drugačen nego doli pri Hrvatih in Slovenih. Ta pojem obsega nekaj posebnega, humorističnega. »Rakouský voják« hvali sarkastično svojo preveliko čepico, ki jo nateguje nalašč do ušesa, nosi pas z bajonetom poševno preko trebuha in pod pasom tako nagubano in zgneteno bluzo, da se mu znanci smejejo. Hlače so seveda prekratke. Ogleduje se po prsih in nogah in se hvali resnobno: »Já jsem rakouský voják.« Tako vesta oba, ti in on, ob čem sta.

O starem cesarju, ki baje ničesar ne ve, kaj se godi, pravijo anekdote, ob katerih bi se povprečni lo-

jalni Slovenec tam doli na slovanskem jugu tresel strahu, da ga ne prime policist ali orožnik zaradi veleizdaje. O avstrijskih »sposobnih« generalih in nadvojvodah v Galiciji in Bosni ve vsak Pražan nekaj vselega.

V češkem mestu in v češki vasi je mnogo revolucionarne odločnosti, ki se družijo z dobrim razpoloženjem.

Ljudje so tukaj izumili stotine sredstev, kako se je treba izogibati vojaški službi na fronti. Obilo ljudi pripada tajnim organizacijam. Sokoli skrivajo znak ali legitimacijo v čepici ali v ovratniku ali bogvekje in jo nosijo stalno pri sebi, češ, dobra bo, kadar pridemo na Rusko, da se legitimiramo. —

Zadovoljen se vračam v Tolmin. Medpotoma opozarjam prijatelje v Mariboru, naj so brez skrbi, kadar bodo čuli kaj posebnega o mojem oddelku — saj bomo kmalu tudi mi v Tolminu na »fronti.«

Tolminski črnovojniki so večinoma Čehi in tudi med oficirji jih je več, ki jih smatram sposobne za vstop v revolucionarni krog. Nadporočnik Opašić nam razlaga v kuhinji pri Podšolarjevih v Tolminu, da potegne prvi dan v Italijo, kadar zagrmi na Ježi italijanski kanon.

»Jaz pa pojdem z vsem oddelkom«, pravim Opašiću, ki mi tega noče prav verjeti. —

4.

Moji tolminski dnevi so šteti. Polk me išče — po štirimesečnem iskanju so mi na sledu in me pošiljajo aprila 1915 v Dalmacijo, v Crkvice v Krivošijah.

Pri dalmatinskih črnovojnikih je življenje, ki ga poznam. Na obmejnih skalah je vse mirno, vojevanje je v tem kotu sama igrača. Avstrijci ne delajo nič. Na dve uri fronte od Lisca do Visoke glavice v Hercegovini ni vobče fronte.

Iz Črne gore prihajajo redno poročila v Kotor in Krivošije, kaj delajo Črnogorci. Akcije na fronti izvajajo Avstrijci in Črnogorci tako, kakor bi se bili po-

prej podrobno dogovorili, kaj imaš storiti ti in kaj on. Ni dvoma, da je vojno delovanje v tem odseku dogovorjena igrača. In k igri delajo avstrijski štabni oficirji resna lica, izdajajo resne naredbe in ukaze in so radi, da imajo mir in da se dočakajo konca vojne v prijetnih razmerah. O malenkostnih podjetjih izdelujejo pretirana poročila, menda v nadi, da pade tudi njim na junaška prsa kako odlikovanje. —

Slovanski oficirji v Crkvicah obsojajo črnogorsko taktiko neštetokrat. Izza prvih dni avgusta 1914, ko so Črnogorci zasedli južni konec Dalmacije z Budvo, ni Črna gora poizkusila najmanjšega sunka. Tudi ne umevajo, zakaj avstrijsko vojno poročilo niti tega dogodka ne omenja in da javlja šele po tednih, da smo iz taktičnih vzrokov prepustili malenkostno črto obali pri Budvi . . . « Čemu ima kralj Nikola Lovčen? Zakaj ne vrže Avstrijcev iz Boke?

Kdor pozna notranji utrjeni pas okrog Kotora, ki leži črnogorskemu velikanu Lovčenu kakor jabolko ob nogah, se ne more načuditi, zakaj Nikita miruje. Res je, da padajo včasih streli z Lovčena na trdnjavi Vermač in Gorazdo. Toda Nikita daje vselej pravočasno ukaz, naj njegove baterije na Lovčenu umolknejo, in ukazu sledi večtedenski odmor, da si Avstrijci zopet pri belem dnevu popravijo poškodbe. Kotor, ki leži na vznožju črnogorskega velikana, ne trpi vobče nič . . . Isto komedijo opazujemo v strelbi na trdnjavo Dvršnik na oglu med Grahovskim in Dragaljskim poljem, ki jo pozdravlja tupatam črnogorska baterija.

Ako bi Nikita hotel, bi imel Boko in južno Dalmacijo za teden dni. Hrabri črnogorski Kraševci bi vrgli Avstrijce igrave iz Boke, kakor so jo naskočili in zasedli pred 100 leti — leta 1813, ko so jo velikodušno 1814 zopet poklonili Avstriji kot darilo. Zgodovinski dogodki se ponavljajo.

Prijatelj Hrádek, oficijal v vojaškem skladišču v Zeleniki, je poučen o stikih avstrijskih in črnogorskih komand.

»Nekaj posebnega je«, mi pravi, »kako smo si prijatelji s sovražnikom. Vsak teden, včasih še če-

šče hodijo naši parlamentarci na Lovčen. Kolikor mi je znano, pošiljajo drugod v vojni parlamentarce le izjemoma, pri nas pa hodijo kakor poštni poduradniki gor in dol po serpentinah na Lovčenu. Ali poznaš Hubko? Kapitan Hubka hodi kot avstrijski delegat k Črnogorcem na Lovčen kakor ti do lanskega leta kot profesor v šolo. Ta jih pozna! Saj je bil pred vojno več let vojni ataše na Cetinju in je zelo intimen prijatelj kralja Nikite. Ako pride prijatelj Hubka, vendar Nikita ne bo pošiljal drugih ljudi, da bi razpravljali z njim! Nikita prihaja sam, osebno. Ali ni zanimivo? Črnogorski suveren in avstrijski kapitan! Menda nikomur ne zaupa svojih lopovščin, ki jih uganja v trgovini z Avstrijo na račun svojih Črnogorcev. — Ravedoden sem, kaj bo zdaj. Nekaj se pripravlja. Naše velikanske zaloge, ki rastejo v skladiščih od druge polovice novembra (1915), so jasen dokaz, da se nekaj kuha. Pravijo, da dobimo božični dar — Nikita nam baje odstopi Lovčen . . .!

V oficirskih krogih v Boki govore v istini povsod o Lovčenu. Javna tajnost je, da zasede Avstrija Lovčen. Sedaj je ugodna prilika, ko je propadla Srbija, da se raznese slava avstrijskega orožja širom države tudi povodom drugega uspeha — zasedbe Lovčena . . .

Kako bo to? Ako Črna gora radevolje odstopi 1700 m visoko skalo, ki se dviga nad Kotorom, potem je itak vojne na jugu konec. Predaja Lovčena znači popolno kapitulacijo Črne gore. Z naskokom se pa Lovčen ne da vzeti, dokler je desetina Črnogorcev na vrhu, ki bi valili kamenje navzdol, ako drugega orožja ne bi imeli!

Kako vztrajno nadaljuje Avstrija svojo komedijo! Vsak tujec mora videti, da se pripravlja ogromna ofenziva. Kotorska pešadijska divizija se premika. Tudi mene pošiljajo začetkom decembra iz Krivošij v Boko k operativnim trupam, k V. trdnjavskemu pešadijskemu bataljonu. Nekaj novega mi je izraz »Festungsinfanterie«. Bataljon je nameščen v Igalu pri Ercegnovem.

Z velikansko reklamo gradijo pri Tivtu stojišča za 30.5 centimeterske baterije in za dve 42 centimeterski havbici. Inače, menim, v vojni ni baš običajno, da bi moral vsak vojak in vsak civilist vedeti, kje nastavljajo artilerijo in kaj hočejo z njo. —

O, da vidite in slišite pekleno strelbo avstrijske artilerije ob pričetku ofenzive na Lovčen! Artilerija s kopnega in z vojnih brodov v Boki tolče v prazne stene na Lovčenu in krši skale, ki se vale z ropotom k morju. V Boki se vrača odmev pokanja in hrušča od stene k steni.

Tri dni vam tako pripravljajo ofenzivo, da »omehčajo« nasprotnika, nakar pleza hrabra pešadija po skali in izvaja »juriš« na vrhove, na Krstac in Kukovo sedlo. Skupina s filmovimi aparati, ki ima nalogo ovekovečiti juriš na Krstac, žal ne more s svojim pretežkim bremenom slediti »jurišajočim« trupam in prihaja prepozno. Zato je pa druga skupina strokovnjakov iz »Pressequartierja« srečnejša, ona namreč, ki spravlja v film slavnostni pohod divizijskega štaba generala Webera na Cetinje.

Kdo je videl tako komedijo v vojni?

Avstrijska statistika hiti s poročili o izgubah jurišajočih čet, molči pa, da je velika večina ranjencev bila preslabo oblečena in obuta — ljudem zmrzujejo prsti na nogah. Na zimo seveda gospodje intendantje v Boki ne mislijo, saj v Boki 10. januarja ni take zime kakor v črnogorskih višinah v snegu, mestoma 6 do 10 m globokem. Oni ranjenci pa, ki imajo rane od orožja, dolže avstrijsko artilerijo, da je streljala prekratko in udarila večkrat v lastne oddelke, ali pa psujejo sosedno četo, ki je pomotoma streljala v lastne vrste . . . Iščite ljudi, ki bi izjavili, da jih je dosegla pri jurišu na Lovčen črnogorska krogla! Bogme, redki so, ako vobče koga najdete!

* * *

Avstrijci korakajo v Črno goro. — Nisi slep, da bi ne videl, kako Avstrijci razlikujejo v Črni gori dve vrsti ljudi. Pristaši kralja Nikite se sprehajajo v svo-

jih uniformah in imajo popolno svobodo. Druga skupina — imenoval bi jih »ustaše« — se ne udaja, temveč vznemirja iz svojih skrivališč avstrijske kolone in posadke. Avstrija jih lovi in pošilja kot ujetnike v ozadje, njihove voditelje pa na trdnjavo pred vhodom v Boko, na otok Mamulo, kjer nimajo baš prijetnega življenja.

General Vukotić, sorodnik pokojne črnogorske kraljice, trdi, da je Črna gora prodana. Pri njem v Čevu čitamo že slavospeve dunajskih listov o junški zasedbi Lovčena in o popolni kapitulaciji Črne gore. Koščatega Črnogorca boli neslaven konec njegove sokolske domovine. Bridko se smehlja dolgemu članku v »Neue Freie Presse«, ki našteva odlikovane oficirje; na čelu vseh odlikovanih čitaš ime novega plemiča, »viteza Lovčenskega«, ki si je zaslužil pri zasedbi Lovčena nevenljivih zaslug s tem, da se je peljal tretji dan po zasedbi v avtomobilu po serpentinah navzgor v Njeguše.

5.

Na potu preko Črne gore spoznavam svoje nove ljudi. Bataljon se sklada iz pravoslavnikov, muslimanskih in katoliških Bošnjakov in Hercegovcev. Nekaj je tudi Čehov in Slovencev. Med oficirji in podoficirji je nekoliko orožnikov; komandant je istotako orožniški ritmojster Perhauz, rodom Slovenec iz Krškega. Poleg orožniških oficirjev je v bataljonu precej mladih artilerijskih oficirjev, ki jih pošiljajo v zadnji dobi k pešakom.

Med oficirji je razmeroma malo Slovanov, — v moji 4. četi ni nobenega razven mene. Prijatelji so mi pa češki poročnik Dašek, Omelka in Tandler iz ostalih čet.

Prijatelje vabim, naj hodijo poslušat, kako učim svoje Bošnjake.

Na potu iz Spuža v Podgorico počivamo ob globoko zarezani Zeti v bližini razvaline Glibanovca. Štejemo dan 31. januarja, toda tu ni zime in prah se dviga s široke lepe ceste izpod peta mimoidočih Bošnjakov.

Nemški in madžarski oficirji se nahajajo v odmoru spredaj pri komandantu, pri meni zadaj na koncu kolone se pa zbira druga skupina.

Bošnjaki vedo, da bo zanimivo. Gruča je vedno večja.

Pred menoj si suče visok podoficir cigareto. Poznam ga že po imenu.

»Isoviću, ti si musliman, je-li?«

»Jesam, gospodine.«

»Onda nisi čuo, što priča katolički svećenik našoj četi?«

»Nisam, gospodine.«

»Priča ti svećenik u Danilovgradu, da je naša borba u prvom redu borba za veru, onda za cara, onda u trećem redu za domovinu.«

»Biće tako, — on znade.«

»Sada ne znam i mislim, za koju veru? Ili za njegovu i moju, ili za tvoju, ili za onu treću, kojoj pripada Djurić Cvijo?«

Korporal Cvijo se smehlja za Isovićem in odgovarja salomonski:

»Biće za sve tri.«

Smejejo se Bošnjaki, jaz pa dodajam:

»Znamo sada, za koga se tuku tamo gore Rusi u Karpatima, onda oni u Francuskoj, onda oni u Belgiji! Katolici tu, katolici tamo — muslimani tu, muslimani tamo — pravoslavni tu, pravoslavni tamo. Što misliš, Isoviću?«

»Svaki pop hvali svoga Boga i svoga cara,« pravi Jusuf Isović.

* * *

Dvigamo se in korakamo dalje proti Podgorici. Ob cesti leže mestoma še nepokopani konji, sledovi srbskega umikanja preko Črne gore v Skadar. Ob ustju Zete v Moračo vidimo že visoko zgradbo radio-telegrafske postaje v Podgorici in več stolpov.

V Podgorici je baš trg. Obilo naroda vre iz mesta in v mesto v zalih nošah, s konji in raznimi tovari. — Ob Vezirovem mostu se urejemo.

Tu se gnete dolga vrsta vojaških natovorjenih konj, blatnih, utrujenih. Živali vesijo glave in iščejo hrane.

Za vojaškim trenom ženeta dve Črnogorki svojega konja s tovorom šibja in nasekanega suhega vejnika. Pogovarjata se. Prva kaže na blatne in oslabiljene vojaške konje:

»Eto širi stari car carevinu . . .«

Druga kima, da je tako: »E, e! Malo je starome caru zemlje!« —

S poročnikom Tandlerjem poslušava odlomek pogovora črnogorskih žen. Tandler se ozira po našem trenu in pravi:

»Dobra satira!«

»Tako širi stari car državo! Pošilja Čeha in Jugoslavana, da mu vodita gladno živino v triumfalnem pohodu v Črno gorol!«

V Podgorici stoji bataljon 8 dni. Posla nimamo. Mladi oficirji se zbirajo često v Hercegovovački ulici in prihajajo k meni na »višnjak« in ribe. Višnjak, najboljšo črnogorsko rakijo, nam nosi moj gospodar Rade iz trgovine preko ulice, ribe pa kupuje sluga Chválek na trgu in jih praži za južino.

Toda niti rakija, niti pražene ribe niso vzrok oficirskih obiskov, temveč ideja je, ki nas druži. Tandlerja sem si priklenil in dečko čuti potrebo, da mi odkrije svojo dušo. Pogovarjamo se o svojem tragičnem položaju, ko stojimo v zemlji, kjer je propadel slovanški brat. Ogromna srbska nesreča raste v posledicah vedno bolj.

Pojasnujem program, ki ga lahko uspešno izvršujemo, dokler ne pridemo v boljši položaj: »Smatrajmo sebe pri vsakem činu kot z a v e z n i k e a n t a n t e ! Vzgajajmo se v revolucionarce in pripravljajmo svoje ljudi, da bodo sposobni pojmovati svoje razmerje k Avstriji.«

»Zavezniki antante?«

»Saj smo že! Spomni se Danilovgrada, prijatelj Tandler! Kako nas je vleklo instinktivno k siromakom Srbijancem, ki smo jih zalotili v Danilovgradu!

Kaj nas briga, ako smo Avstrijci, gospa Maksimovičeva, soproga srbskega majorja, in njena obitelj? Odkrili smo jo in Avstrijci bi jo bili internirali, mi pa, ki nismo več Avstrijci, jo tolažimo, prorokujemo ji zmagó Srbije in ji pomagamo iz bede. Ti, Tandler, si sam nabiral z menoj stotake za njo, da ne ostane brez sredstev po našem odhodu.«

»Istina je.«

Tandler in Dašek sedita molče. Na steni vise slike mrkih črnogorskih vladik in svetcev, med njimi slika podgoriškega rojaka P. Markovića. Neprijazno gledajo črnogorski vladike na nas, na vsiljive tujce. —

V naši hiši umira srbski begunec, višji državni uradnik, ki je na begu pred Avstrijci došel do Podgorice in ni mogel dalje. Gospodični Vukčetićevi mu strežeta in pleteta opanke na dvorišču pred temno bolnikovo sobico.

Gospodični, čedni meščanki, sta hvaležni, da obiskujemo njunega skritega bolnika. Danes mu nesemo zavojček sladkorja in čaja. Starejša Vukčetićeva sprejema darila.

»Blagodarim! Dobri ste, gospodo!

»Kako dobri? Mi smo zakrivili vašo in njegovo nesrečo.«

»Niste vi, bili so drugi!«

»Da, drugi, a mi bi hoteli popraviti. Gospodu ni več pomoči?«

Vukčetićeva dviga ramo in obupno gleda s širokimi očmi pod temnimi obrvmi. Mlajša sestra pa ne odmika glave od svojega dela. Na nizkem stolčku sedi in skriva rosne oči. —

Dne 8. februarja koraka bataljon iz Podgorice, skozi Staro varoš po širokem podgoriškem polju, po takozvani Gornji Žeti. Vrhovi utrjenih Dečićev so pred nami na levo. Ob Cijevni, globoko zarežani izsušeni strugi, stoji še ostanek turške kule, nekdanje obmojne turške stražarnice. Črnogorci so si osvojili ta pas zemlje v balkanski vojni in so že popravili cesto v mestece Tuzi. V Tuzih gledamo ob obeh straneh ceste starinske turške utrdbe. Tu počivamo.

Pogovarjamo se o prvih dneh balkanske vojne, ko so osvojili Črnogorci te kraje z velikimi žrtvami. Pripovedujem jim o starem generalu Lazoviću, kojega smo videli večkrat v Podgorici na njegovem posestvu pred Doljani ob Vrbici. Videli smo starca na njivi z oficirskim znakom na čepici in govorili smo z njim.

»General Joko Lazović,« se mi je predstavil in kazal nam je sadonosnik, kojega si je bil sam nasadil, in livade ob Vrbici, koje sam upravlja. Dobil je zemljo od »knjaza gosudarja«. Trije sinovi, kapitani, so mu padli v balkanski vojni.

Pravim Bošnjakom:

»Glejte, tukaj je prodiral pred 4 leti stari general Lazović s Črnogorci. On je osvojil Dečiče.«

Moji poslušalci gledajo neprijazna brda, znana pod imenom »Prokleta brda« (Prokletije).

Razgovor prehaja na drug predmet, na pridigo pravoslavnega popa, ki nas je obiskal v Podgorici. Po obligatnem pouku o dolžnosti dobrih vojakov je pop zaključil previdno, da moramo čuvati svojo domovino neprijateljev.

»Neprijatelj je zdaj mnogo, več nego vseh Švabov z nami vred. In vsi pravijo, da smo mi začeli vojno in sicer po krivici. Mi tukaj sicer korakamo naprej, ker je propadla Srbija in Črna gora, toda kaj je to? Treba je pogledati zemljevid in šteti druge vojske.«

Pripovedujem o Angležih in njihovem brodogradstvu.

»Angleži še niso nikdar izgubili nobene vojne. Angleži ne začenjajo vojne, ako niso sigurni, da zmagajo.«

Bošnjaki vprašujejo, kaj bo z nami.

»Švaba propade in vsi, ki pomagajo Švabi.«

»Onda i mi?«

»Mi nismo Švabe.«

»A oni nas vode!«

»Ako nas oni vodijo, propademo i mi.«

»I mi?«

»I mi.« —

»Što ćemo?« S priprostim vzdihom, ki kaže bosensko fatalistično naziranje, si pomaga vojak preko težkega vprašanja. — Vstajamo.

* * *

V mraku korakamo v Vuksanlekiće in dalje k rokavu Skadarskega jezera. Pot je vedno slabša. V daljavi onstran jezera gledamo luči in sodimo po smeri, da vidimo alejo v Virpazaru. V popolni temi dosežemo brod Podhum (Nanhelm) in si stavimo šotore sredi ognjičev.

Brodarji prevažajo vso noč konje. Samo 4 ladjice so na razpolago in delo napreduje tako počasi, da ne bodo za noč in dan vsi konji na oni strani. Čete pa morajo zaliv obiti in korakajo po velikem ovinku, po obali, kjer ni nikake poti.

Drug za drugim stopamo počasi po močvirju in grmičevju ob Humskem blatu in ob Hotskem rokavu Skadarskega jezera. Dežek rosi in tla so premočena. Po tej poti se je vlekla pred tedni dolga kolona srbskih beguncev v Skadar. Obilo konj leži na desni in levi in širi smrad, da je vsem slabo.

Pod vasjo Hani Hotit počivamo in čakamo v dežju na konje s hrano. Mokri smo in dež lije vedno bolj neusmiljeno. Kuriti ne moremo, jela nimamo.

»Kaj bo z nami?« vprašuje Bošnjak Marić svojega soseda, Miloša Šimića.

»Dobro nas hrani car«, pravi Šimić.

»Kad mu širimo carevinu,« dodaja Marić. —

Medpotoma sem jih zabaval s podgoriškim dovtipom in sedaj vidim, da si ga pomnijo in ga že uporabljajo. —

Moj sluga Chválek, ki me spremlja izza tolminske dobe, je star in zebe ga v hladnem dežju. S češkimi tovariši — štirje Čehi so razen njega v četi — napenja platno med vejami. Pod streho si prižigajo ogenj, a mokre vejice se samo kadijo in se ne morejo vneti. Vseh pet čepi okrog kupa, iz kojega se dviga dim, da se jim solze oči. Gledam jih, kako se trudijo in kako puhajo brezuspešno v dim.

»Vam Čehom je bilo treba hoditi v črnogorsko in albansko blato branit češko krono!«

Potuhnili so se, vse glave so skupaj. Mlejnek gleda Urbana, Hostovskega in Chválka, ter pravi:

»Saj mi Čehi Črno goro že razbijemo!«

»In Albanijo tudi!« dodaja Hostovsky.

Z glavami kimajo, da je tako, smejejo se in ne vedo več, da jih zebe.

6.

Pot v Ivaniče (Ivanaj) nam ostane v spominu. Dež je zalil vso globoko zarezano albansko pot in razmočil zemljo. Dolga naša kolona se pomika previdno in venomer slišiš klice, ki opozarjajo na globoka mesta, kamor ne smeš stopiti. Modrikava površina nekaterih mlak kaže mesto, kjer gnije konjska mrhovina, na kojoj te opozarja tudi nos. Neznosen smrad se širi in mnogim ljudem je slabo. Sanitetni strežniki postajajo pri utrujenih ljudeh. Sključene postave s šotornimi platni preko glave in ramen brozgajo po vodi molče druga za drugo in malokdo ima še moči in volje, da bi se pogovarjal. Tudi šaljivci so že obmolknili. Burja brije in nam meče debel mrzel dež v obraze.

V Ivaničih se zbiramo okrog cerkve v trdi noči. Tu je nekoliko nasute zemlje. Bošnjaki se naslanjajo ob zid, nekateri leže po hodnikih pri cerkovniku, drugi čepe v cerkvi na mrzlem pločniku.

Nihče ne spi.

Mlejnek odlaga v hlevu svojo prtljago in tovor tovariša Duića, kojemu je pomagal nositi. Ljudje se stiskajo in sopar izhaja iz mokrih teles, da ne moreš dihati med njimi.

Pod širokim hlevovim kapom stojimo in čakamo dneva. Mlejnek ne pije ruma niti ne kadi. Dečko pa ima nezlomljivo dobro voljo in krepke noge, ki ne poznajo utrujenosti. Ves popoldan je korakal za menoj in izvedel sem medpotoma iz molčečega, naivnega mladeniča polagoma, kdo je. Pravi mi, da ima 6 bratov in eno sestro. Bratje so vsi vojaki in eden je že mrtev.

Mlejnek meni, da me zanimajo še druge reči iz njegove zgodovine. Pripoveduje mi, da je živel do lanskega leta v Pragi in pomagal stricu, ki ima v Karlovi ulici na Vinogradih antialkoholno gostilno.

»Vsi so me imeli za neumnega, toda jaz nisem neumen. Ako bi ne bilo vojne, bi bil prevzel gostilno pri stricu in jo vodil sam.«

Dež tolče po strehi in Bošnjaki se ne zanimajo za najin pogovor, ki bi ga itak vsega ne razumeli.

»Karličku, mnogo si mi danes povedal. Zdaj si vojak — slučajno so te porinili med Bošnjake — in imaš komandanta, ki te ima rad, ker si vztrajen in odkritosrčen.«

»Saj vem, da nas imate radi. Drugod nas sovražijo. Kjerkoli sem služil, odkar sem vojak od marca 1915, povsod so bili hudi na nas.«

»Ali veš, zakaj?«

»Ne vem.«

»Zato, ker ste prepametni za tako vojno, kakoršno ima zdaj Avstrija. Za Nemce se moramo tolči in za Nemce se Čehi ne marajo tolči. To je baš bedasto vsem inteligentnim avstrijskim Slovanom, da jih pošiljajo v boj zoper Srbe, zoper Ruse, zoper Črnogorce, zoper brate — pod nemško komando.«

Mlejnek molči. V bližini se pa javlja nekdo drugi:

»Je to pravda, pane nadporučiku!«

»Kdo je tam?« vprašujem Mlejneka.

»Lahvička.«

»Lahvička! Pridi bliže!«

Pod kapom čepe v bližini vsi Čehi, Hostovsky, Lahvička in Urban.

»Poslušate?«

»Da, poslušamo. Zanimivo je in resnično.«

»Toda pozor! Marsikaj si samo mislimo, česar ne smemo govoriti. Pride pa čas, ko boste tudi vi govorili.«

Dani se že in močan krivec razganja deževne oblake. Razlikujem že obraze.. Mlejnek me gleda uda-

no, Lahvički se smejejo oči, Hostovsky in Urban sta zavita v platno kakor Bošnjaki.

* * *

Ob 8. uri se prebija solnce. Uvrščamo se v kolono, da nadaljujemo pohod v Skadar. Po desni strani gledamo široko Skadarsko blato (jezero), za njim gole črnogorske skale od Taraboša do Rijeke, ob poti pa slabo obdelane njive in puste pašnike. Nekaj boljših hiš je v Pietrošanih. Ljudstvo je zanemarjeno, dasi je narodna noša dokaj lična. Zdi se, da ima vsaka vas svoj kroj, zlasti žene. Povsod vidiš žene v belih rutah in može v belih fesih ali čepicah in tesnih belih volnenih hlačah, orožjem (revolverjem in jataganom) za pasom in s puško na rami. Na odprtih kratkih telovnikih se svetijo gosti srebrni in beli gumbi. Bogati seljaki nosijo z zlatom izvezene hlače in džemadane z zlato verižico. Nihče ne hodi bos. Albanec je vedno obut, tudi deca. — Streljanje slišiš na vseh straneh. Ob jezeru streljajo ptice in ribe, mnogi pa puškarijo menda bolj za lastno zabavo, ker imajo pač veselje s puško.

Zemljevid pravi, da korakamo po cesti. Toda to ni cesta. Gorje našim konjem, ako jih ženejo za nami. Konji, ki so vajeni ceste, si morajo tod polomiti noge. Albanski voli pa vlačijo prav mirno po tej poti dvo-kolesnike z visokima kolesoma, ki merita v premeru poldrugi meter ali dva metra.

V Skadar nas ne puste, baje zaradi kolere. Pri vaši Golemi nas ustavljajo. V golemski džamiji hočejo naseliti oficirje, toda moj podnarednik Jusuf Isović me vodi k seljaku Husejnu Ibrahimu, pri kojem mi je našel sobo. Isović govori turski in arnautski in njegovo priporočilo je mnogo vredno.

Medpotoma me Jusuf uči, kako naj gospodarja pozdravim. —

»Mir set pruni zoti!« (Dobrodošel! dobro te pri-
naša Bog!) pravi Husejn na pragu in dodaja:

»Šum mot et baft mir!« (Mnogo let bodi zdrav in
dobre volje!)

»Mir mrama!« (Dober večer!) Več ne morem povedati prijaznemu gospodarju, ki me vodi za roko v sobo. Isović me je sicer učil še več, toda zdi se, da imam slab spomin za arnautske besede.

Husejn Ibrahim je gostoljuben Arnaut. V veliki sobi pripravlja na sredi preproge železno skledo z žerjavico, iz druge sobe nosi »karike« (stolčke) za gosta. Nežno te prijema za ramo in kaže, naj sedeš k žerjavici, sam pa seda na tleh poleg tebe in ti suče cigareto, ki ti jo ponuja oślinjeno. Ne smeš ga žaliti — treba je vzeti in kaditi z njim.

Gospodarjev sin Ibrahim mi nese lonček toplega bivoljega mleka, izborne pijače. »Baft mir!« (Na zdravje!) pravi oče. Prihajajo sosede, med njimi duhoven »efendi« v belem turbanu, lep človek rdečbradec. Efendi zna nekaj srbskih besed in je prijazen tolmač.

Pogumno se dogovarjam, kažem in vprašujem. Obilo imajo tujk, laških, turških in srbskih. Kadar govorijo med seboj, slišiš precej nejasnih samoglasnikov, nosnike, trdi l in angleški th.

Sedimo do 10. ure zvečer in gospodar se ne gane od mene. Javljam željo po spanju in Husejn me zavija v odeje kakor otroka, popravlja odejo pri nogah, klanja se z arnautskim pozdravom »aje mir« (z Bogom) in ugaša luč.

Zaran mu hvalim, kako dobro sem spal. Žerjavica je že tu. Moja hvala ga vidno veseli. Arnautski pozdrav »natja mir« (dobro jutro) in kakih 30 besed, uspeh mojega včerajšnega uka, mi služi izborna. —

Čete se solnčijo in snažijo. Pri golemskem potoku je živahno od jutra do večera. Oddelki se umivajo in perejo, saj so po velikih blatnih pohodih potrebni snage in solnca.

Gospodar Husejn skrbi zame. Kadarkoli prihajam v njegovo »špijo« (hišo), vprašuje po zdravju. Rad sedi pri meni in pripoveduje o turški in črnogorski vladi v Skadru. Hoče biti umljiv, zato pripoveduje v krepkih izrazih in izrazito in priprosto. Z menoj govori celo drugače nego s svojimi Arnauti. Vidi se mu, da je ob-

čeval s Črnogorci — saj pravi, da je hodil večkrat v Podgorico na bazar. Znani so mu slovanski izrazi »kupiti« in »prodati«, vojnik, dan in še nekaj drugih.

Nazorno mi slika, kako so se umikali Srbi po golemski cesti v Skadar.

»Serbijani škojn (gredo) — škon (gre) kolona sot diljen (danes v nedeljo), škon nesr hanjen (jutri, v ponedeljek). Merkurjen (v sredo) škojn kombol, kombol (mnogo) vojnik e oficir. Kolona giat (dolga) let (deset) — dümlet dan (dvanajst dni). Serbijan — ka (ima) mjeft kalen (mnogo konj), aj ka bukur kalen (lepe konje). Serbijan oficir proda na Golemi sahat, serm (kaže uro, kojo je kupil od Srba) e kupi buk (kruha) e tamle (mleko). Ata škojn na Škodra — penslet min (50.000) Serbijan e njizet min kalen (20.000 konj).«

Husejn me vodi na dvorišče, da mi pokaže konja, kojega je kupil od srbskega oficirja. V veži mi kaže jahaško sedlo, ki spada menda k dotičnemu konju.

Zdi se, da bi rad prodal lepega srbskega konja temnokostanjeve barve, a gostu noče ponujati, meni se pa tudi ne zdi primerno, da bi trgoval z gostiteljem. Drugega dne je pa konj »taraboš« že moj — kupil ga je zame poročnik Omelka za 600 kron s posredovanjem tolmača.

7.

Dne 14. februarja odhajamo iz vasi v uro oddaljeni Skadar. Golemsko moško prebivalstvo je zbrano na cesti pred vasjo in nas pozdravlja.

Mesto Skadar na Bojani, znano iz naše narodne pesmi o ženitvi kralja Vukašina in iz pesmi o zidanju grada Skadra, ima francoske ulične napise. Moja četa stanuje v »rue internationale« v petih hišah, mene pa vodijo k trgovcu Avguštinu Lupi de Melgussi v bližini čete v isti ulici.

Nad Skadrom se dvíša starodavni utrjeni grad, o katerem pripoveduje arnautska pripovedka podobno, kakor naša pesem, da ga zidarji niso mogli dozdati. Kar so zgradili po dnevu, se je po noči porušilo. Vpraševali so, zakaj ne morejo dograditi zidovja. Ne-

ki starec jim pravi, da morajo vzidati živo ženo, ako hočejo stavbo dovršiti. H graditelju Rosi je prišla tedaj njegova sestra Fa s svojimi otročiči, ki je slišala, kako žrtev zahteva grad. Da reši bratovo čast, se je ponudila, naj jo vzidajo, toda s prošnjo, naj puste majhno odprtino v zidu, da bo mogla dobiti dete, dokler bo živa. Tako so storili. Še danes kažejo na grajskem zidu belo mesto, kjer je dojila Fa svoje dete.

Skadar ima dva dela. Gornje mesto ali varoš in »pazar.« Meščani so večinoma muslimani, poleg njih pa živi precej katoliških Arnautov. Široka cesta deli muslimanski del varoši od katoliškega. Mnogo hiš je ograjenih z visokim zidovjem in zde se ti, kakor samostojne trdnjave. Odprta vrata vidiš malokje. Ako pomisliš, da je Skadar veliko mesto s 40.000 prebivalci, se ti zdi, da je na ulicah premalo življenja.

Podnarednik Isović in skupina starejših podoficirjev me spremlja po mestu. Isović je naš vodnik, ki si šteje v čast, da lahko nagovarja ljudi in nam razlaga, kaj pravijo. Križema hodimo po glavnih in nekaterih stranskih ulicah ter si ogledujemo trgovine in jedilnice. V dučanih sede leni Arnauti za velikimi okni pri žerjavici in čakajo kupcev tobaka. Povsod vidiš kupe drobno narezanega duhana, rumenega, kg za 4 krone. Z mošejskih stolpov pojo hodže svojo versko pesem.

Na dvorišču velike kasarne gledamo zanimiv prizor. Avstrijci vežbajo arnautske novince, ki so še v pestrih narodnih krojih. Oficir Nemeč iz češkega Cheba, uči Arnaute »Habtacht!« in »Ruht!« Pred vrstami Arnautov skačejo kapucini v kutah in tolmačijo, kaj je »Habtacht!« Sedaj poizkušajo. Habtacht že gre za silo. Vrsta sicer ni izravnana in ljudje stoje neenakomerno, toda vidiš jih vsaj v vrsti. Na povelje »Ruht!« pa vidiš vse možne položaje. Arnauti se spuščajo večinoma kar na tla v sedenje na turški način in kapucin jih hvali, češ, da že dobro znajo. — Vsaka arnautska hiša je baje morala poslati po enega »dobrovoljca« za novo albansko vojsko, ki bo po mnenju avstrijskega poveljstva dobra zaveznica . . . Arnautom pa ni videti

na licih in kretnjah, da bi jih nemška vojaška dresura veselila ali vsaj zanimala. Edino zadoščenje jim je, da smejo pri vežbanju nositi pas poln patron, nikakor jim pa ni po volji, da se morajo vežbati v hoji in redovnih vajah najprej brez puške. Arnaut spoštuje samo človeka s puško in pravega Arnauta ne vidiš nikdar brez puške.

Iz varoši nas vodi Isović v 20 minut oddaljeni pazar, ki leži na obali Skadarskega jezera ob izlivu jezera v reko Bojano. Tu vlada drugo življenje. Na obeh straneh dolge glavne ulice stoji tržnica pri tržnici, enonadstropne trgovine, lesene bajte in kramarske barake iz desk. V osmih barakah zaporedoma prodajajo samo ribe, nato vidiš vrsto tržnic z žitom, nato slede prodajalci železnine, tobaka, usnja itd. Vsako vrsto blaga ponujajo v posebnem delu pазara. Tukaj se vse razgovarja, prepira in kriči. Kovačnice štejejo — dvanajst jih je in v vsaki kujejo in bunkajo, da ti brni v ušesih. Sosedje kovačev so kotlarji, potem prihajamo k skupini opančarjev, usnjarjev. — Danes ni glavni pazarni dan in vendar je pазar poln ljudi. »Pridite v sredo,« pravi prodajalec rib našemu Isoviću, »ako hočete videti pазar!«

Hoja po pазarju utruja. Naše noge niso vajene tlaka iz debelega okroglega kamenja.

Leseni most vodi preko Bojane na zapadni strani gradu, drugi most preko Drina pa spaja predmestje Baćalek s Skadrom. Oba mosta sta v slabem stanju.

V pristanišču gledamo Arnaute pred carinarnico. Dvajset ladij in dolgih ribiških čolnov je privezanih pred poslopjem. Množica ljudi stoji in sedi brez posla na hodniku v pristanišču. Edino njihovo delo je sukanje cigaret. Temu se posvečajo z vso resnobo, vestnostjo in marljivostjo. Kadar je pa prilika, da kaj zaslužijo, tedaj prihaja življenje in bojevitost v pristaniške »delavce«.

Vračamo se v varoš v razgovorih o skadarskih utisih. Narednik Miočić vprašuje, čemu bo albanska vojska, ki jo vežbajo v vojašnici.

»Avstrija meni, da bo rabila Arnaute in jih vežba,« modruje narednik Čačić.

»Zdi se mi, da iz nove vojske ne bo nič,« pravi narednik Gerdin.

»Kakšen namen bi mogli imeti z Arnauti?« vprašuje zopet Miočić.

»Mislim tako: Črnogorci so blizu. Zemlja je zasedena, toda avstrijska ni in nikdar ne bo. Vsak dan lahko nastane v Črni gori upor. Avstrija računi, da bi bil Arnaut dober pomočnik v borbi zoper Črno goro in v borbi zoper Srbijo.«

»A tudi zoper Avstrijo,« se smeje Gerdin.

»Kako da nimajo drugih vojaških instruktorjev?«

Podoficirji se smehljajo resnemu vprašanju muslimana Isovića.

»Ti govoriš arnautski,« pravi Gerdin, »vprašaj rekrute, kaj jim razlaga katoliški kapucinski pater.«

»Hočem,« odgovarja Isović resno, ne čuteč humorja v Gerdinovi želji. —

»Rad bi videl, kako bodo Arnauti delali »švarmlinijo.« Arnaut je junak in ne bo hotel kopati zemlje in kamenja, da se skrije v rov pred sovražnikom.«

»Za nje bo treba napisati drugi regleman.«

»Potem pa ne bodo več avstrijska vojska!«

»Kaj vojska! Ta narod ni ustvarjen za poslušnost, ki mora biti v vsaki vojski. Kadar prišijejo prvemu Arnautu korporalske zvezde, bodo hoteli biti vsi korporali. Saj vendar ne more biti nihče več nego sem jaz, ki sem tudi junak! Kapucin jih doslej še ovlađuje, a koliko časa?

Za 14 dni uidejo kapucinom vsi rekruti iz Skadra v planine. Le čakaj, kadar jim dajo puške iz skladišča. Drugo jutro ne bo v kasarni ne arnautske vojske, ne municije, ne pušk!«

Podoficirji modrujejo vso pot o Arnautih in se smejejo.

V hotelu »Europa« večerjam.

Hotelir Mičić je rodom Dalmatinec, odgojen v Skadru in je bolj Arnaut nego Slovan. Z ženo pa govori italijanski. Zanj imam priporočilno pismo iz Podgorice.

Pri Mičiću večerja tudi kapitan Marčić, poveljnik arnautskih dobrovoljcev. Ta mož me zanima. Iz njegovih opazk posnemam, da je živel že leta in leta v Skadru, menda kot avstrijski atašé ali vohun. Značilno je, kako slabo mnenje ima o Arnautih človek, ki jih pozna.

»Vsa akcija glede domorodne albanske vojske je nesrečna ideja avstrijskih idiotov. Na njihovo povelje sem moral kazati sladko lice in obetati glavarjem arnautskih zadrug in plemen ministrska mesta v svobodni Albaniji. Sedaj prihajajo dan na dan razne kreature s planin v Skadar in zahtevajo, naj izpolnim obljubo. Ne morem se jih otresati, dasi vsakemu pravim, da ni v moji oblasti deliti ministrske portfelje in plače. Ako bi šlo po arnautskem konceptu, bi imeli v vsakem mestu svobodne Albanije samostojno vlado s 500 ministri, samimi analfabeti. Seveda bi jih morala plačevati Avstrija. Arnaut noče plačevati ničesar.«

»Natovorili so vam neprijetno breme, gospod kapitan.«

»Ko bi se ga mogel rešiti! A meni je že sojeno, da imam posla s samimi kreaturami. Sicer pa bodo Arnauti kmalu čutili drugi veter.«

Marčić je udaril s pestjo po mizi.

* * *

Drugega dne me išče Zep, dolg Arnaut v evropski obleki, ki pravi, da je portir in sluga v hotelu Europa. Gospod Mičić me baje vabi na večerjo.

Ob pol osmi uri se zbira v Mičićevem salonu družba. Glavna oseba je skadarski škof, ki ga zovejo »monsignor Bunče«, ako sem dobro razumel. Okrogel, čeden gospod je, s krepkimi brkami pod nosom. Govori samo arnautski in laški, razume pa tudi neka

nemški in zelo malo srbski. Škof pridno pije pelinovec in kadi cigarete.

Škofov brat je poštar v Skadru, oženjen z Mičićevo sestro. — Z gospo Mičićevo se zabava vojni kurat, ki je prispel baš danes s severnega bojišča, odkoder so ga premestili zaradi njegovega znanja arnautskega jezika. Živel je baje pred vojno 18 let v Skadru.

Stotnik Marčić in jaz predstavljava vojaštvo.

V ceremonijalnem redu odhajamo v jedilnico.

Lepo razsvetljena soba z dragocenim pohištvom priča o bogastvu in okusu Mičićevih. Sredi pokrite mize stoji široka japonska vaza s košatim grmičem. Cyklamen je odprl že dva cvetova, za kojima se rije 10 popkov.

Veliko število kozarcev, vilic in nožev ob vsakem krožniku nam vzbuja slutnje, kaj pride.

Nimam navade, da bi si pomnil ali zapisoval jedila, koja nam stavi gostitelj na mizo. Danes pa sedi poleg mene monsignor z rdečo čepico in z zlatim križem na prsih, visečim na masivni zlati verižici, ki zavživa jelo za jelom s spoštovanja vrednim apetitom. Mariniranih postrvi si nabira iz štirih razdelkov sklede brez ozira na druge goste, kojim ostajata jedva dve tretjini slastne jedi. Vseh nas je devet. Prve kupice naliva gospod Mičić, toda preden je drugo jelo na mizi, si naliva monsignor že drugič in tretjič ter vzpodbuja gospodinjjo na desni in mene na levi, naj mu slediva, kar je seveda nemogoče. Možganski zrezek s karfijolom, s kumarami in čebulico v octu nahaja hvaležnih odjemalcev. Tako jelo je treba zaliti z drugim vinom, z rujnim iz krasnega brušenega vrča. Svinjska pečena reberca z dobrim praženim krompirjem diše monsignoru očividno, a tudi nam, kar nas pa ne moti, da bi ne posvečali sledečemu jelu, pečeni raci in zeleni salati primerne pozornosti. Na mesto drugega in tretjega vina stopa francoski šampanjec. Pri tej sorti, ki jo monsignor pozna in hvali, ostajamo do konca. Torte, sadje, orehi, cigarete in cigare zaključujejo našo neskromno večerjo. Monsignor si je

potisnil rdečo čepico nekoliko nazaj proti tilniku, naliva si vztrajno iz visokih črnih steklenic in pripoveduje o albanski in avstrijski politiki. Iz razgovorov dobivam neprijeten utis, da so vsi ti gospodje v Albaniji delovali že leta in leta v zmislu avstrijskih interesov, da je sedaj dosežen cilj — združitev Skadra in severne Albanije s katoliško Avstrijo.

Dobre volje so in menijo, da ni treba pred mejo ničesar tajiti. Govore o emisarjih, večinoma patrih, ki delujejo sedaj po katoliških albanskih naselbinah. V muslimanske vasi pošiljajo druge ljudi. Tudi naš gostitelj Mičić deluje kot agitator in posredovalec med Arnauti in Avstrijci. Toda Avstrija ne pri naša samo »svobode« in »redu«, temveč tudi marsikaj neprijetnega. Mičić se huduje, da ni imel nikdar toliko sitnob in škode, kakor sedaj, ko mu hodijo avstrijske komisije vsak dan vohat, kaj ima v shrambah in kletih. V preteklem tednu je agitiral pet dni po malisorskih vaseh, doma v Skadru mu pa brskajo oficirji po shrambah. Ogrski nadporočnik je vzel pred očmi gospe Mičićeve dva velika zavitka dragih benečanskih sveč — ukradel jih je ali vzel nasilno, kakor hočeš. In takih prizorov je več in vsi protesti ne pomagajo nič . . .

Mičiću se že hladi avstrofilsko navdušenje . . . — Bliža se enajsta ura. Vstajam z izgovorom, da imam službeno dolžnost pregledati, ali je pri četi v »rue internationale« red, zahvaljujem gostitelja in se klanjam gospodi.

* * *

Službenih vojaških dolžnosti imamo v Skadru jako malo. Čete hodijo včasih na stražo k mostoma čez Bojano in Drin.

Dne 19. februarja jašem na Taraboš. Onstran Bojane vodi serpentina navzgor, slaba turška cesta, ki jo popravljajo sedaj Avstrijci. Taraboš ni visoka gora, samo 571 m, toda močno čutimo razliko toplote. Na desno se nam odpira pogled preko Skadarskega jezera globoko v Črno goro. Starinski parniki vlačijo

po jezeru po tri in štiri jadrnice iz Skadra v Virpazar. Po vrhovih albanskih in črnogorskih planin leži sneg. Na levo vidimo Jadransko morje in preplavljeno Drinsko in Bojansko polje. Tukaj so povodni po vsakem večjem dežju. — Razgled na južno stran je istotako lep in z lahkoto opazuješ obal zaliva pri Draču.

Na Tarabošu gledamo ostanke in sledove turških utrdb. Vsa gola gora je prekopana. Zarjavelo železje granat leži mestoma na kupih in priča, da so ga Črnogorci dobro obdelali, ko so krvaveli pred Tarabošem. Oficirske stanice so globoko v zemlji in imajo betonirane, deloma celo z apnom pobeljene stene. Pokrite so z debelo opeko. Rovi vodijo na vse strani po rebrih in so sedaj že večinoma zasuti. —

Cesto ob Bojani med pazarjem in drinskim mostom popravljajo ruski ujetniki, stotina krepkih, zdravih Volinjcev, ujetih pri Brestu Litovskem. Daleč so jih pripeljali, da tolčejo v Albaniji kamenje za cesto. Poznajo me, ker jašem često mimo njih k drinskemu mostu k svoji straži in se vselej razgovarjam z njimi. Velika razlika je med srbskimi in ruskimi ujetniki. Srbijanci so bolni, slabi. Kar je bilo zdravih in napol zdravih, so dosegli preko Albanije obal pri Draču in Lješiu in se prepeljali na Krf in v Italijo, bolniki so pa zaostali in ujela jih je avstrijska vojska. Mnogo jih je že pomrlo v ujetništvu, nekateri baje takoj, čim so se prvič nasitili. Med njimi razsajata kolera in pegavi legar. V licih in postavah teh siromakov čitaš tragiko srbske vojske.

V nedeljo 20. februarja vodim katoliški del svoje čete v cerkev h kapucinom, potem pa še v katedralo. Pri kapucinih poslušamo arnautsko cerkveno petje, ki je bolj vikanje in vreščanje nego pesem. Temperamentnega pridigarja kapucina žal ne umevamo, ker govori samo arnautski.

Zunaj mesta, ob potoku za hotelom »de la ville« je nedeljski bazar s starinami, duhanom in zelenjavo. Zakrite muslimanske Arnautke čepe za robo, nekatere za tankim črnim pajčolanom, druge za nepro-

zornimi maramami. Med starinami ponujajo krasne narodne vezenine, brokatne robce, z zlatom vezene rute, preproge, otroške in moške obleke.

8.

Dne 24. februarja zapuščamo Skadar. Kake namene ima divizija z nami, da nas pošilja v 5 ur oddaljeno vas Koplík? Slutimo, da smo straža zaradi nemirov v Črni gori in Prokletijah.

Pri občinskem studencu je vsak dopoldan in popoldan zbirališče naroda iz vse vasi in menda tudi iz oddaljenih krajev. Pestro ljudstvo se gnete med konjiči s svojimi sodčki in raznovrstnimi posodami za vodo. Arnautke v debelih črnih krilih s svetlim spodnjim robom, s srebrnimi pasovi in z lepim nakitom v laseh stoje v skupinah in se razgovarjajo.

Mlada Arnautka se cepi od družbe in prihaja k meni, ki stojim 50 korakov ob strani. Vprašuje me srbski, če sem komandant.

»Sem,« pravim.

»Ali veš, da je Avstrija ujela albanske oficirje Esádpáše?«

»Ne vem.«

»Ali nisi videl v Avstriji nikdar albanskih oficirjev?«

Pomišljam. Spominjam se, da so pravili v Ercegovem o dveh oficirjih, koja so ujeli, ko so vzeli pred božičem neko italijansko ladjo pred Dračem. Videl sem ju v kavarni.

»Videl sem dva pred božičem.«

»Za Boga, ti si videl? Povej, komandante, kako si ju videl?«

»Bil je prvi okrošel, obrit kakor katoliški svečeniki; drugi je bil visok, vitek, temne kože in je imel črne brke.«

»Za Boga, to je on, moj brat. To je Lek Miras Luc. Gospodine, ti si ga videl?«

»Pravim, da sem ga videl.«

»Onega okroglega, obritega tudi poznam.«

Devojka se obrača k tovarišicam pri bunaru in jim kliče arnautski, da je Luc Miras živ. Pri bunaru je živo zašumelo med ženskami in mnogo jih prihaja bliže k nama. Luc Miras je gotovo znan in priljubljen v tem kraju.

»Jaz sem Mare, sestra Mirasa Luca, doma v Kastratu. Bežala sem od doma. V našo hišo so prišli Avstrijci, Madžari, zločesti ljudje. Vse devojke iz Kastrata so morale bežati in ne morejo domov, dokler so pri nas Madžari. In tu v Kopliku imam sorodnike — pri njih živim.«

Moram ji pripovedovati, kako živi njen brat. Ali je žalosten? Ali se svobodno giblje po mestu? Ali dobiva vsak dan kavo? Ali sme hoditi v kavarno? Ali dobiva v Avstriji kot ujet oficir svojo plačo. Na vsa ta vprašanja ji odgovarjam, kolikor pač morem, in Mare tolmači vsak moj odgovor radovednemu ženskemu zboru, ki je vedno večji v spoštljivi daljini od naju.

»Gospodine komandante, ti moraš javiti moji materi v Kastratu, kar si povedal meni! Jaz ne morem javiti, a jadona moja majka misli, da je sin mrtev v morju in plače že dva meseca noč in dan za sinom.«

»Kje je hiša tvoje majke?«

»Najlepša je, Boga mi, moja koča, najlepša v Kastratu. Na oni strani potoka jo vidiš od daleč, bela je in visoka. Ako moreš, idi danes in javi!«

»Ne morem danes.«

»Onda jutri. Majka bo srečna.«

»Hočem jutri. Kako zovejo v Kastratu tvojo hišo?«

»Vprašaj, kje je Miras Luc. Vsak človek ti pokaže našo hišo.«

»Dobro.«

»Povej vse istinito moji materi, kakor si povedal meni.«

»Hočem.«

Prižigam si pipco, pozdravljam arnautski ženski zbor in se vračam v 5 minut oddaljeno taborišče.

Bošnjaki gledajo in se čudijo, od kod toliko zaupanja — saj nihče izmed njih ne more govoriti z Arnauti, kaj šele z Arnautkami. —

Drugo jutro javljam ritmojstru, da pojdem pregledovat k bataljonskim stražam in jašem mimo straž naravnost v Kastrat po kamenitem polju, kjer moj taraboš le s težavo koraka s svojimi širokimi kopiti. Za muslimanskim pokopališčem nahajam ozko pot med košatimi trnjevim ploti mimo redkih hiš, ki spadajo že v kastratsko občino. Vprašujem često po hiši Mirasa Luca in Arnauti mi kažejo zdaj naprej, zdaj na levo, zdaj zopet nazaj. Slutim, da mi nalašč nočejo pokazati poti, ker se menda boje, da hočem rekvirirati. Tako blodim po veliki nepregledni občini preko travnikov in skozi goščo.

Po triurnem iskanju zagledam belo visoko hišo na samoti. Ta bo! Zares je čedna, snažna, sveže pobeljena, z nadstropjem.

Pred hišo čepi Rus, kuhar pri kotlih, ki kuha madžarskemu cestarskemu delavskemu oddelku. Rus mi odgovarja, da je »barinja« doma, zgoraj, in mi kaže na stopnice zunaj pod širokim kapom.

V steni vidim dolg železen kavelj. Onstran plota se dvigajo leni Madžari v umazanih avstrijskih uniformah, z dvorišča prihaja pet Arnautov, ki so sekali drva in hočejo vedeti, čemu prihajam. Jedva sem na zemlji, da privežem konja ob kavelj, so Arnauti in služinčad že pri meni. S temnimi pogledi opazujejo moje delo in konja. Njihovih vprašanj ne umevam in ne odgovarjam, temveč odhajam urno po stopnicah. Arnautje vsi za menoj.

Vežna vrata odpira suha ženska roka. Starka stoji pred menoj, plašena, utrujenih oči, in me ne pusti dalje.

»Jesi-li ti nana Luca Mirasa?«

Pravi nekaj nerazumljivega, a sklepam, da je pritrdila, ker je kimala z glavo po arnautskem običaju. Veliko napetost ji čitam z obraza.

»Prišel sem, da ti povem, kje je tvoj sin. Oficir Luc Miras je živ in zdrav pri Kotoru v Dalmaciji . . .«

Dalje ne morem govoriti. Starka me grabi s suhi mi rokami za rame, za prsa, za glavo in me tlači v kot v veži.

»Pomiri se, majko!«

Arnauti me zdaj ne gledajo več tako divje. Drug za drugim se spravljajo v vežo in sedajo v velikem polkrogu na tla, da vidijo, kaj prinašam. Iz kuhinje v ozadju prihajajo ženske, in deček, 14 letni bratec ujetega oficirja.

Radujoča se majka me še vedno tlači v kot in rahlo se začenjajam braniti z rokami. Vsi pričujoči umevajo moj dvoboj s starko, samo meni ne gre v glavo, zakaj izraža Arnautka baš na ta neprijeten način svoje veselje. Ne suva me močno in vem, da me ne suva iz neprijaznosti, toda vajen nisem tega načina.

Odrinil sem majko.

»Istina je, kar pravim. Videl sem ga.«

Pojasnjujem ji, kje sem ga videl in da sem govoril v Kopliku z njeno hčerjo.

Novica vpliva tako, da ne vedo, kako bi me zahvalili. Naglo se poslavljam, češ, v Koplík je daleč in opoldne bi moral biti v Kopliku. Materi in dečku podajam roko, ostalim salutiram in že hitim po stopnicah k tarabošu.

Arnautje pa za menoj iz veže! Prvi preskakuje kar po tri stopnice, da je prej pri meni. Rahlo me prijema za roko in ramo, češ, odstopi, jaz ti odvežem konja. Drugi gladi konju grive, tretji napenja jermene, četrti mi hoče pomagati v sedlo. Smehljam se uslužnosti tega hvaležnega priprostega naroda.

Od daleč se oziram še enkrat po Mirasovi hiši. Na stopnicah stoji majka in gleda.

Po neizhojenih potih jašem v Koplík, preko jar- kov in kamenitih njiv. Prijetno mi je. Čutim, da sem storil dobro delo.

V Kopliku stoji na balkonu druge hiše Arnautka. Ne zmenil bi se, toda ona me ogovarja:

»Ali se vračaš iz Kastrata?«

Spoznavam jo, Mare je.

»Da, iz Kastrata.«

»Ali si bil pri moji majki?«

»Bil sem.«

»Povedal si ji, kakor meni?«

»Povedal sem. Majka ne tuguje več.«

»Hvala tebi, gospodar! Kakor da si meni brat!«

Slutim, da je taka lepa zahvala originalen arnautski način, toda ne vem, kaj bi odgovoril. Pravim torej:

»A ti, Mare, meni sestra! Zdravo, Mare!«

— Ritmojstru javljam, da so straže v redu.

»Dolgo se mudiš!« pravi Perhauz.

»Zares, dolgo. A bilo je treba temeljito pregledati teren v naši okolici.«

* * *

Opoldne so raznesli novico, da odidemo kmalu preko Skadra v Boko in na fronto ob Soči.

Ljudje se že snažijo. — Počasi se sprehajam proti šotoru zdravnika dr. Dyboskega, z namenom, da slišim, kaj pravi glede novega povelja.

Čudno, Mare mi prihaja slučajno naproti in me ustavlja.

»Gospod, ali res odideš ti in tvoja vojska v Dalmacijo?«

»Pravijo, da odidemo jutri.«

»Zvedeli smo. Ali najdeš v Dalmaciji mojega brata?«

»Ne vem, Mare. Dalmacija je velika zemlja.«

»A ti ga najdeš, ako hočeš.«

»Najdem ga, ako morem.«

»Najdeš ga in ga pozdraviš! Poveš mu, da si bil pri majki in da si moj brat! On te objame kakor brata. — Čuješ, kako se zoveš, komandante?«

»Pivko.«

»Po rodu — očetu?«

»Sin Vida.«

»Po krstu?«

»Lujo.«

Pomišlja, kakor bi ji bilo nekaj tujega, nenavadnega v mojem imenu. —

»Z Bogom, Lujo — sin Vida, prijatelj hiše Mirasa Luca.«

Smejal bi se svojemu novemu dolgemu naslovu, toda Marin izraz je tako resen, da mi ne preostaja nič razen prostega »Z Bogom, Mare! Pozdravi majko!«

Spal sem menda že trdno. Nekdo me budi. Sluga Chválek, redov Salčin in korporal Karlič stoje pred šotorom. Za njimi so civilni ljudje, ki jih zaradi teme ne morem videti.

Korporal Karlič pravi, naj oprostim, češ, išče me Arnaut, kovač iz Kopljka, in neka žena.

»Kaj hočeta?«

«Ne vem. Izvolite sami govoriti z njima. Tu sta.»

Vojaki pozdravljajo in odhajajo. Pred menoj stoji visok Arnaut v belih rokavih in beli čepici, pri njem pa temna majhna žena.

»Komandant, pozdravlja te mati Luca Mirasa.«

»Iz Kastrata?«

»Jaz sem iz Kastrata,« pritrjuje žena.

Kaj je prignalo staro siroto tako daleč — po noči?

»Oprosti, oficir, dober si gospodin, pravi moja Mare. In videla sem, da si dober. Vzemi, tu, našega pevca!«

Gledam, kaj ima. Pod pazduho drži velikega petelina in mi ga ponuja. Ne vem, kaj bi ji rekel. Dobro je, da je noč, da ne vidita moje zadrege.

»Vzemi, gospodine, pevca! Bil si pri meni in nismo ti dali niti kave, oprosti! — Tu, vzemi pevca!«

»Hvala, majko! Čemu bo meni pevec? Zaran moram na konja, da vodim vojnike in na konju ni mesta za pevca.«

»Bil si pod mojo streho in nismo te pogostili. Oprosti! Nismo mislili na tebe, ko smo čuli, da je sin moj živ. Došla sem, da ti donesem pevca. Tvoj je pevec!«

Ko bi slutil, kaj znači ta dar pri Arnautih, bi ga ne odklanjal. Žena mi ga ponuja in tišči v roke, a branim se in nočem sprejeti tega nenavadnega daru.

Žena je užaljena in pušča petelina, da leti v velikem loku po zraku na tla. Onstran šotora pada petelin na tla in beži ne vem kam.

Žena me prosi z izpremenjenim glasom, ali hočem nesti njenemu sinu pismo. Pismo ima v nedrih in mi ga daje.

»Ako najdem tvojega sina, ga pozdravim in mu dam pismo.«

»Hvala tebi!«

»Z Bogom!« —

Kovač in žena odhajata. —

»Gospod nadporočnik!« zove Karlič.

»Kaj želiš?«

»Ni bilo dobro, da niste vzeli pevca.«

»Tako?«

»Oni so vam dajali največji dar, kojega premore arnautska hiša. Imeli ste ga vzeti in dati Chválku, da ga speče. Ako ga vi sami ne marate, dali bi ga lahko meni.«

»Ti si poslušal?«

»Poslušal sem in pravim, da ste pogrešili proti običaju, ki ga imajo ljudje v Kopliku. — Žena vas spoštuje in bo žalostna.« —

Žal mi je sedaj, da nisem vzela petelina. Starka ga je nosila tri ure daleč po kamenju in ponoči — za-
stonj.

* * *

Dne 2. marca zapuščamo Koplik. Pestro koplško občinstvo se zbira ob kovačnici in nekateri že pregledujejo naše prazno taborišče. Deca išče in pobira zavržene predmete, prazne konzerve, škatlje itd.

Moja četa je kakor običajno zadnja v koloni.

Adjutant Schaffer jezdi z menoj in se čudi, zakaj me vsi Koplčani tako pozdravljajo.

»Ali te poznajo?«

»Seznanil sem se z nekaterimi.«

»Kako?«

»Slučajno, ob bunaru.«

»Jaz ne poznam nikogar.«

»Ker ne govoriš jezika.«

»Znaš arnautski?«

»Dvesto besed.«

»In to zadostuje?«

»Popolnoma.« — Schaffer jezdi nekaj minut za kolono, ki se pomika pojoč iz vasi, nato dirja na čelo kolone, da javi komandantu, da je bataljon sklenjen.

Poročnik Tandler čaka pri reki Rioli in koraka z menoj nekaj kilometrov.

Zanima ga, kje sem hodil včeraj ves dan.

»Sklepal sem pobratimstvo z Arnauti.«

»Kje?«

»V Kastratu.«

Pripovedujem mu svojo zgodbo od bunarja do petelina in pisma in mu kažem pismo, ki ima napis: »Zotnie Lek Mirashi!« z datumom »Meni 1 Marc n' vjet 1916« in s podpisom »Zotnie Lek.«

»Kaj nameravate s pismom?«

»Nič, ako ga zamorem izročiti adresatu, bom zadovoljen. Veseli me čin, o katerem Avstrija ne sme zvedeti.« —

Tandler koraka in se drži konju za grivo. Po daljšem molku mu pravim:

»Prijetelj! Zdaj bo treba, da se odločimo.«

»V katerem oziru?«

»Bataljon pride na italijansko fronto. Doslej smo sejali samo s e m e, odslej nam pa mora setev kliti in roditi s a d. Svojih ljudi ne smemo žrtvovati, kakor bo hotel ritmojster.«

»Ne tako glasno!« opozarja Tandler, videč, da se ozira narednik Gerdin. »Narednik posluša,« dodaja in kaže s prstom na ustnicah, da ni dobro preglasno govoriti.

»Oho, prijatelj Tandler,« kličem nalašč še glasneje,« ali meniš, da si Gerdin ne želi nič drugega nego umreti za ritmojstrovo medaljo?«

Gerdin kima, da soglašča in da razume toliko češki, kolikor je treba. —

Korakamo, korakamo. —

Tandler se vrača po desetih minutah k moji prejšnji opombi in pravi:

»Za seme vem, sadu si pa ne morem jasno predstavljati.«

»Oblika se pokaže, kadar bomo na mestu. Dotelej nimamo drugega posla ko sejati dalje, sejati vsak dan, sejati povsod, da si bo tudi Bošnjak na jasnem, kaj je zanj bolje: b o r b a z a A v s t r i j o a l i k a j d r u g e g a.«

Četa poje koračnice. Med hrapavimi glasovi se odlikuje glas redova Kneževića, ki nadaljuje kot solist »Maro, Maro, sunce ogrijano«, »Oj tugo moja, nemoj tugovati« in druge bosenske.

9.

Marš iz Albanije ni nič boljši nego svojčas iz Podgorice v Skadar.

Preko Skadra koraka bataljon 3. marca pod Tarabošem ob Bojani, gazi često do pasu in se suši pri vasi Katrkol pri ognjiščih v gozdu.

Neverjetno slabo pot imamo 4. marca ob Midiji, blato in zopet oster kamen, ki krha konjem rogovino na kopitih in razdira vsako obutalo. Ob Kameničkem mostu prestopamo albansko mejo in se čutimo v Črni gori zopet med ljudmi na dobri cesti, ki vodi iz Pečurice v Bar.

V oljkovem gozdu pri Starem Baru nas tolče 4. marca zvečer grozna nevihta, toča in ploha. Premočeni do niti čepimo ob starih deblih, zaviti preko glave v odeje ali šotorna platna sredi v debelem belem grahu, ki lomi vejice in trga listje.

Dne 5. marca ne moremo nadaljevati pohoda. Ves dan se sušimo v starem Baru in korakamo šele naslednjega dne mimo vile Topolice v najjužnejši konec Dalmacije. — V Lastvi počivamo pri Majničevih; stari zgovorni Amerikanec Majnić mi pripoveduje o galantnem vedenju Črnogorcev, ki so gospodarili v Lastvi poldrugo leto.

Mimo mesteca Sv. Stipana prihajamo 7. marca v Budvo, mesto brez mož. Vse moške je avstrijska

vlada odvedla in internirala v trdnjavah v Boki. Tako gospodari avstrijska uprava tudi v Sv. Stipanu, kjer sta ostala baje samo dva moška, eden bedak, drugi kruljevec. Vsi ostali moški so zaprti.

V Boki čakamo v vasi Gjurašević od 8. do 11. marca. Albanskega oficirja pa ni več v Novem, da bi mu izročil materino pismo. Pismo nosim s seboj in mislim često na starko mater, ki živi v Kastratu v mnenju, da je sin prejel v ujetništvu njene vrste.

Zvečer 11. marca počiva bataljon v Grudi na potovanju iz Boke v Trebinje. — Na balkonu postrežljivega gospodarja Mija Pokarice sede pri meni štirje mladi poročniki, Hopp, Omelka, Tandler in Dašek. Utrujeni smo od hoje, a zanimiv tema nas veže do polnoči: govorimo o Masaryku, o Hoppovem stricu dr. Benešu, o legijah na Ruskem. Hopp je šaljivec, ki večkrat povdarja, da bi rad kmalu obiskal strica v inozemstvu. —

Dne 12. marca se vlečemo v vročini iz Grude preko Mrcin in Graba po prašnem polju v Trebinje, kjer se nalagamo v pripravljene vlake. —

Dne 28. marca stopamo po kratkem počitku v Jesenicah v rove pri Tolminu v doljskem odseku.

* * *

Tolmin je razbit in izpremenjen, drugačen nego pred letom. Nekaj ljudi je še ostalo, a le malo znancev je med njimi.

V mraku vodimo čete iz Ljubinja skozi Zatoľmin proti Tolminu. Italijanski topovi razsajajo in tolčejo na Gradišče in na Vodil, najbolj pa onstran Sv. Lucije in proti Kanalu.

Moji rovi se vijejo od vznožja Gradišča od prvega ovinka ceste iz Tolmina v Dolje po starem visokem soškem bregu proti severu.

Fronto imamo proti zapadu k Soči, proti Volčam.

Posadka, ki nam oddaja položaje, trdi, da so se Italijani dokopali tik pod doljsko obrežje tostran Soče, na nekdanje vojaško vežbališče ob Soči.

Naši rovi so globoki, čisti, v dobrem stanju. —
Z narednikom Gerdinom pregledujeva ponoči
svoje položaje. Italijanski reflektor nama sveti. —

Gerdin ima do sedme ure zaran podoficirsko nadzorstveno službo v rovih. Prevzel sem tudi jaz ponočno oficirsko službo za bolehavega poročnika Adlerja, da se lahko pogovorim z molčečim narednikom, orožniškim stražmojstrom.

Prehodila sva rove in obe straži pod bregom ob Soči, ob 4. uri pa že sediva v mojem podzemeljskem brlogu.

Jutri pojdeva iskat, kje so Italijani«, pravim. »Zdi se mi, da jih pod našim bregom ni.«

»Daleč niso,«

»Kdor bi hotel dezertirati, bi se mu ne bilo treba daleč truditi. «

»Da, tu je prilika,« kima narednik, namakajoč kruh v ostanek olja ribje konzerve.

»Ali si že mislil kdaj . . . ?«

»Mislil sem, a — nima zmisla. K Italijanom ne more naš človek bežati. Kdor potegne k Rusom — to je seveda nekaj . . .«

»Ali bi ti potegnil — recimo k Rusom?«

»Ne vem«, se smeje narednik in mrka z očesom, češ, saj ni treba vsega dopovedati do zadnje besede.

»Ako bi stali na ruski fronti, bi bil danes marsikdo iz naše bataljona že onstran Kijeva. K Italijanom pa nas ne vleče nič, čudno. Mnogo ljudi, ki mrze Avstrijo, se tolče za Avstrijo samo zaradi tega, ker je Italijan pred nami. Čudna je naša logika — Italijan in Rus sta zaveznika . . .«

»Tako je. Često sem premišljal o tem. — Ali še veste, gospod nadporočnik, kaj sta se pogovarjala vi in poročnik Tandler oni dan, ko smo marširali iz Kopljaka v Skadar?«

»Seveda vem.«

»Mislil sem si tedaj, da pridemo morebiti v Ukrajino, — in takoj stopim pred vas in vam naznanim: »Javljam pokorno, stražmojster Gerdin odhaja preko

fronte.« Javil bi vam, zares, saj vem, da vam smem zaupati.« —

»Hvala, da mi zaupaš, toda — nisi prvi. To je že bilo.«

»Kaj prosim?«

»Da je prišel iz čete človek in mi javil, da name-rava . . . oditi preko fronte.«

»Kdaj prosim?«

»Začetkom vojne, novembra leta 1914., ko sem bil vodni oficir v 6. četi 37. dalmatinskega črnovoj-niškega polka na Lisicu v Krivošijah. Sam sem tedaj mislil na beg, česar danes ne mislim več, — ne da bi si bil premislil ali se bal. Bilo je 10. novembra in ve-deli smo, da ima podpolkovnik povelje za uprizoritev neke demonstracije. Naša četa do one dobe ni bila nikjer v borbi. Noč je še bila in hodil sem po vrhu skalnate planine, ker sem imel ponočno službo. In prišel je s straže človek za menoj, redov Rafajlović, mesar iz Kotora. Za njim je prišel njegov tovariš. redov Čučuk iz Budve.

»Čuli smo, da odidemo danes z Lisca«, pravi Ra-fajlović. »Gospodine lajtnan (t. j. lajtnant), oprostite, jaz pojdem v Črno goro.«

»Čemu mi javljaš to?«

»Bili ste mi dober komandant, a nočem vas va-rati.«

Podal mi je roko in Čučuk tudi.

»Prilika se, mislim, najde, da odidem neopažen.«

Dirnilo me je zaupanje priprostega človeka, ki ga žene čustvo iz Avstrije.

Zaran smo se vlekli s skale navzdol in zasedli hrastje na bogomoljskih hribih pri Bojanu brdu. Moj vod je ležal na krajnem desnem krilu in opoldne smo izginili. Vzel sem 20 mož — med njimi je bil tudi Ra-fajlović — in došli smo po hrastju v dolino, v niko med skalami, in v velikem loku na desno na vznožje Bo-jana brda, da nas Avstrijci ne opazijo. Opazili so nas Črnogorci in jeli streljati brez ozira na naše klice. Dalmatinci so plegli vsak za svojim kamenom in čakali, da se položaj pomiri, jaz sem pa zlezal kakih

30 m više, — dalje nisem mogel. Kakih 15 pušk je jelo udarjati na moje mesto. Strelci so izvrstni in brzo pokajo. Za kamenom ležim in se ne morem premakniti. Tik pred mojim kamenom raste hrastič, tanko deblo, kakor moja roka. Deblo je prebilo že 10 krogel in na mojem kamenu se kar iskri. Čepico sem si nataknil na konec cevi svoje puške in tako maham na hrbtu leže za hrastičem s puško, da jim dam znak, naj jenjajo streljati. Meniš, da razumejo? Vidijo ti, da maham s puško in pokajo še bolj. Hrastič se je nagnil in moja puška je dobila dva udarca. Gledam, kaj je. Čepica ima šest lukenj in puško so mi zvihrali. Glave seveda ne smeš vzdigniti! Poizkušam zopet mahati, a kaj? Salvo so izstrelili in jaz bedak sem dvignil previsoko puško — prsti mi popuščajo in puška mi pada kar sama iz roke. Bogme, niti vedel nisem, da me je zadelo, ko sem čutil vroč udarec. Roka je prebita. Tu imaš beg v Črno goro! Zdaj nimaš roke. — Poizkušam se za silo obvezati, a ne gre, ko se ne morem niti obrniti. Glavo tiščim pod kamenom k tlom, z levico si tlačim ruto in odvihan konec pliščevega rokava na rano, da ustavim kri. Žila je prebita in kost. Črnogorec pa strelja in kriči in psuje švabsko majko z besedami, ki pri nas niso običajne. In zove: »Oj, Švabo! dodji ovamo, ako si junak!« In zopet psuje majko in poveljuje »Pali!« — Na hvalo in srečo se je prignala planinska črnogorska megla in zdrknil sem srečno po treh zdravih udih navzdol, kjer me je obvezal podnarednik z umazano rdečo ruto. K četi se pa nismo mogli vrniti ves dan in tam niso znali, kje smo — ponoči nas pa tudi ni več vleklo k Črnogorcem po izkušnjah, koje smo doživeli. — No, kapitan Puttrich in podpolkovnik Törk sta izdelala poročilo, kako sem hrabro vodil kot ranjenec svoj vod, 24 ur sem vzdržal baje na izpostavljenem mestu. — Prosim, šest lukenj v čepico, dva strela v puško, enega v roko in kljub težki rani še 24 ur pri vodu na izpostavljenem mestu, to ni šala! »Du bist ein Mordskerl!« me hvalijo v menzi. — Kdo bi se ne šalil z njimi? Pravim: »Ljubi moji, sreča je, da imam trdo glavo!

Koliko krogel mi je butalo ob čelo in udarjalo ob teme! Glejte, kake črte imam po koži pod lasmi! Čepico je prebilo šestkrat, lase mi je odneslo, od čeline se je pa odbijalo . . .« Smejejo se, ko jim kažem proge po glavi, ki jih je več izza onih dob, ko smo se kamenjali sošolci na potu iz šole. Zdravnik vstaja, pregleduje in konstatira v svojem dunajskem narečju:

»Predelal si že bitke, dragi moj. Trdo glavo imaš. Vsak Čeh bi bil ponosen na njo..« — Čepico sem dal zdravniku, to je, menjala sva. Nato sem dobil dvo-mesečni dopust na domače lečenje in nazadnje še — zaslužni križ z meči za hrabrost . . .

Kako je preskočil Rafajlović, ne vem, a mislim, da sem jaz bolje pogodil, ko so me zavrnilo na Bojanu brdu.«

Telefon nestrpno zove že tretjič. Gerdin poslušaj, kako raportiram bataljonu poročilo o jutranjem položaju, in pravi, ko sem odložil telefonski uhelj:

Kaj je bilo z ljudmi, ki so preskočili v Črno goro?«

»Ko bi vedel! Vojna se je zasukala tako, da so obžalovanja vredni. Rafajlović je morebiti obležal v niki pod Bogomoljem nepokopan.«*)

»Ali ste slišali, kako so Črnoгорci sprejemali naše ubežnike?«

»Nisem. Vem pa, da je bila v Črni gori tzv. »hercegovska četa«, sestavljena iz ubežnikov Hercegovcev in Krivošijancev. Po lovčenski žaloigri jih je Črna gora prepustila Avstriji, da jih sodi po svojih zakonih.« —

Na Mrzlem vrhu pokajo puške prednjih straž. Poslušava, nato pa Gerdin nadaljuje:

»Prej ste omenili, da sedaj ne mislite več tako kakor nekdanj. Rad bi slišal, ali bi danes odobraval Bošnjaku, ki bi hotel dezertirati v Italijo, kakor ste odobraval tistemu dalmatinskemu Rafajloviću?«

---

*) Rafajlović ni obležal, temveč je preskočil zdrav k Črnoгорcem in služil v »hercegovski četi«. Po zasedbi Črne gore je bil 6 mesecev zaprt na eni izmed kotorskih trdnjav in nato pomiloščen.

»Izprašuješ me kakor detektiv!«

»Resnično, rad bi slišal vaše mnenje!« pravi Gerdin z mehkim glasom in skoro prosečih oči.

»Imam več ljudi, ki bi šli tudi v Italijo.«

»Vem, vem,« pritrjuje Gerdin.

»Naš bataljon je sicer na glasu kot zanesljiv in dober, toda zadostoval bi poziv in ljudje pojdejo za teboj — ne samo pravoslavni, temveč tudi muslimani in katoliki. — Toda — odkrito pravim, Gerdin, danes ne mislim na beg, temveč nekaj drugega, — n a d e l o !«

Gerdin gleda in ne more tajiti svoje radovednosti.

»Kaj bi torej rekli, ako bi vam hotel kdo dezertirati?«

»To si že vprašal. — Ali si ti ne zdi kot ničvredna malenkost, ako izbiješ iz avstrijske fronte s svojim begom eno puško? In če nas uteče deset, kaj je to? Govorili bi za nami, da smo si hoteli rešiti lastne glave in da smo pahnili za to ceno svoje sorodnike v preiskavo in ječe! Glej, v Italiji nas utaknejo v taborišče in do konca vojne se ne bomo več mogli gibati. Ali je to delo revolucionarjev? Ne, to je morebiti cilj srednje vrste ljudi, tistih, ki ne morejo inače delovati, ali onih, ki hočejo imeti nekaj mesecev miru — na račun svojcev. Jaz pa mislim inače: ako bodo trpeli zavoljo tebe domačini, naj bo tvoj čin nekaj večjega, da bo vsaj trpljenja vreden!«

»Ni mi jasno, gospod nadporočnik!«

»Počakaj! Idejo imam. In ti, Gerdin, boš pomagal!«

Gerdin upira vame oči in čaka, da mu razodenem svojo idejo. V pogovoru naju moti često telefon. Kličejo me najmanj desetkrat, in sicer vedno »Richard«, t. j. bataljonsko poveljstvo v Doljah. Tajno ime moje čete je »Anto«. Gospoda v bataljonski pisarni je nervozna. Kadar je adjutantu dolg čas, se zabava pri telefonu, in kadar je komandantu dolg čas, nadleguje komandirje čet. »Richard« hoče vedeti, koliko žandarjev je pri četi, drugič zahteva, naj opazu-

jemo metalca min pri Volčah, tretjič prosi, naj četni oficirji darujejo enodneвно vojno doklado za »soški sklad«, baje za dobrodelne namene, četrtič vprašuje, ali smo prevzeli poleg ostalega gradiva v postojankah tudi mine, potem ukazuje, da morajo čete pošiljati raporte v Dolje ob 5. uri zaran, ob 10. dopoldne, ob 4. popoldne, dalje javlja izpremembo broja vojne pošte, ki ni več 228, temveč 312 itd.

Ena depeša se glasi: »Auf Feldwachen nur Muslimanen und Katholiken. Patrouillen detto. Richard.«

Značilen je tudi ukaz: »Die nebeneinander stehenden Posten haben sich nachts leise anzurufen, um zu konstatieren, ob der rechts und links stehende noch da ist. Richard.«

»Te depeše so za naše bodoče dezertarje, kaj ne, Gerdin? Bataljonska pisarna ne zaupa svojim ljudem.«

Ob peti uri zaran peketajo italijanske puške onstran Soče, na Mrzlem vrhu pa avstrijske in italijanske, kakor bi se pripravljalo nekaj izrednega. Mine, granate in šrapneli manjšega kalibra pokajo na obeh frontah. Gerdin je odšel v rove gledat, jaz se pa ne morem premakniti od telefona: adjutant Schaffer ne da miru. Zmerjam ga zaradi njegove nadležnosti in nervoznosti, češ, saj ve, da mu takoj sporočim vse, karkoli se tiče našega odseka, — on se pa opravičuje, ker ga baje nadlegujeta Haudegen 15 in Hauideal 50 (telefonski imeni 15. armadnega zbora in 50. divizije), ki se bojita italijanskih akcij na Dolje in Tolmin.

»Povej gospodi pri Hauidealu, da se tukaj nič ne bojimo!«

Adjutanta je moja izjava potolažila, ker telefon ne zvoni več. —

Moj brlog je poln miši in podgan. Vsiljive živali se niti ne boje. Na žreblju visi moja torba in v bližini torbe vohajo in se trudijo, da pridejo do ostankov slanine. Preganjam jih in jih pobijam s palico in streljam z revolverjem, toda zdi se, da jih je vedno več. V brezuspešnem poslu me moti Bošnjak iz 4. voda z

obvestilom, da imamo v rovih inspekcijo — majorja iz Tolmina.

Major Schmuede — tako nekako se zove komandant tominskega odseka — nadleguje često posadke v rovih s svojimi obiski. Ako bi šlo po njegovem, bi človek v rovu vobče ne imel počitka. V doljski odsek prihaja baje po trikrat v 24 urah, tako me je opozoril poročnik dr. Volčič, ki je bil pred nami v odseku. Vselej hoče slišati raporte vodnih oficirjev in četnih komandirjev in zahteva spremstvo od straže do straže. Nič mu ne ugaja. Število ponočnih straž mu je premajhno, ljudje so mu prepovršno oblečeni, premalo pazljivi, rovi mu niso dovolj snažni. — Goroje oficirju, ki bi ga našel spečega! — Poročnika Melcharja veli zbuditi in ga srdito ošteva:

»Kakšni oficirji ste, ki v tako nevarni dobi mirno brezskrbno ležite. Ves sektor se nahaja v borbi s sovražnikom, tu se pa oficirji niti ne menijo za svoj rov. Prvič in zadnjič! Ako najdem še kdaj take razmere v vašem sektorju, vas postavim pred vojno sodišče!«

Zadnja grožnja velja meni. Pravim mu mirno:

»Poročnik Melchar nastopi službo ob sedmi uri. Ljudem je treba dati nekaj ur odmora za spanje.«

»Larifari! Ljudje naj si privoščijo miru, kadar je v sektorju mir. V nemirnih dobah mora biti vsak mož na svojem mestu, v prvi vrsti oficir! Ali ste razumeli?«

»Gospod major, po navodilih komandantov, ki so nam oddali rove, sem določil razpored ponočne in dnevne službe in komandant bataljona mi je že odobril red. Dokler sovražnik strelja in demonstrira iz daljave, ne vidim vzroka, da bi alarmiral vso četo, ker imam odgovornost in dolžnost skrbeti, da bo četa vsak trenotek sveža, krepka in sposobna za borbo.«

»To so fraze.«

Molče korakam za majorjem, ki ni več tako srdit. —

Po majorjevem odhodu sklicujem podoficirje in jim pravim:

»Prevzeli smo rove, v katerih imamo neprijatelja. Ta neprijatelj ni Italijan, temveč je rdeči major iz Tolmina. Major ne dovoljuje, da bi kdo spal. Major hoče, da je vsa četa večno v službi. Zato bo naša služba odsihdob taka, da bomo vsi na nogah, kadar bo nas pregledoval major ali kdo drugi, in da bomo imeli le malo ljudi v službi, kadar ne bo inspekcije. Major je sam kriv, ako mu naša četa ne more vršiti službe pošteno, ker zahteva od nas preveč. Ako ima Avstrija več takih majorjev, mora propasti, ker si sama uniči vojsko. Mi se moramo majorja čuvati, ker nočemo, da bi naši ljudje zaradi njegovega strahu pred Italijani izgubili moči in zdravje. — Major more priti v našo četo samo od dveh strani: bodisi iz Tolmina ali po doljskem rovu od bataljona. Stražmojster Miočić postavi iz svojega voda stalno stražo koncem naših rovov ob cesti pod Gradom, stražmojster Gerdin postavi drugo stražo v rovu, ki vodi v Dolje k bataljonu. Povsod stoji dvojica, ki nima druge dolžnosti, ko čuvati našo četo neprijatelja. Kadar vidi straža, da prihaja major, pusti svoje mesto in dirja po rovih od voda do voda, do drugega konca čete in kliče povsod: »Major! major!« Podoficir, koji ima službo v tretjem vodu, t. j. sredi naše čete, izstrelí pri pionirskem brlogu 5 patronov, ki so »alarm« za vso četo. Na komando »major!« vsi na mesto v rove! Kdor ne stoji na straži, ima na komando »major!« prijeti drugo delo: bodisi snaži puško ali snaži z lopato rove ali dela kaj drugega. Nihče ne spi, vse je v službi. Kadar major odide iz rovov naše čete, ima majorjeva straža dolžnost, da javi do drugega konca: »Nema neprijatelja!« To znači, da lahko vsi, koji nimajo redne službe, gredo spat ali igrat na tamburo ali prepevat. — Danes popoldne bo vežba. Gospod poročnik Melchar in jaz hočeva pregledati četo, kako je na komando »major!« vse v službi in na delu.« —

Tolminski major nima več prilike, da bi se srdil nad nami. Drugi dan nas že hvali. Domišlja si, kako je s svojo strogostjo povzdignil čuječnost in delavnost Bošnjakov in njihovih oficirjev, in ne slutí, da se

mu za hrbtom smejejo vsi, kolikor jih vidi v službi v Potemkinovih doljskih rovih.

10.

Major Schmuede ustvarja v moji četi čudovito složnost. Moštvo čuti, da ga branimo pred šikanami, kakor ga čuvamo že dolgo pred lastnim brezobzirnim bataljonskim poveljnikom. Kadarkoli se pogovarjaš z ljudmi, opazuješ v očeh in besedah, da se te oklepajo in kako ti zaupajo. Sedaj jim nisi več komandant, kojega se je treba bati, temveč si jim »otac i majka« in oni so veliki otroci, mehki in poslušni.

Bil bi greh, ako bi zanemarjal ugoden položaj. Kar dosežeš pri inteligentnem slovanskem oficirju in izobraženem podoficirju s kratkim pojasnilom in z odločno besedo, dosežeš pri priprostem Bošnjaku igraje in z dovtipom, ako te spoštuje v srcu kot svojega branitelja.

Pri popoldnevni vežbi poslušajo »stražniki« in »delavci« v rovih opazko: »Naša četa se ne bori več proti Italiji, nego proti Avstriji. Naš neprijatelj je major Švaba v Tolminu.« Ljudje se smehljajo. Urno dostavljam: »In vsak Švaba.«

Pri tretjem vodu odgovarja redov Pažin:

»Znamo već davno, da je major Švaba naš neprijatelj!«

V rovu drugega voda stojita redova Marić in Čehaja. Marić se smeje:

»Gospodine, okrenimo puške na majora! Biće najbolje!«

»I javimo Italijanima, da se nalazi njihova prva linija ovdje, je-li tako?«

»Pa tako mislim,« pravi Marić. »Kapral Cvijo kaže isto.«

»Cvijo Djurić?«

»On.«

In še več sličnih sumljivih izjav poslušam tekom nadzorstvene vežbe. — Seme poganja. —

* * *

Vodniki 4. čete, poročniki Adler, Wokoun in Melchar ne umevajo toliko jezika, niti nimajo zmisla za opazovanje duha v četi, da bi opazili naglo izpremembo v mišljenju ljudi. Strinjajo se pa popolnoma z novo taktiko, o koji mislijo, da je naperjena edinole zoper sitnega majorja. —

* * *

Poročnik Wokoun ne more umeti skic tolminske okolice z rdečimi in modrimi črtami, ki jih vidi na mizi v mojem brlogu, a vendar je bolje, ako jih naglo zložim in pospravim pod druge papirje, preden si jih natančneje ogleda. Ti-le papirji niso zato tukaj, da bi jih vsak človek gledal!

V papirjih je načrtana ideja, pri kateri mi je vselej toplo, kadar se pečam z njo. Pečam se pa z njo, odkar smo pri Tolminu.

Kakšne posledice bi imel prelom avstrijske fronte pri Tolminu? Ako damo Italiji priliko, da izvrši nepričakovan sunek v smeri Dolje — Zatoimin, padejo močni avstrijski položaji na Vodilu in Mrzlem vrhu, pade Tolmin in oporišče Sv. Marija — vseh daljših posledic niti ne moreš pregledati, saj 50. divizija nima v tem trenutku rezerv razen malenkostnega oddelka vojaških delavcev v Ljubinu! V Podmelec in Idrijsko dolino bodo Italijani kar marširali in kdo ve, kje bi se ustavilo premikanje fronte? Smatram, da so Italijani sedaj že drugače pripravljene nego so bili v maju 1915, ko so zamudili najugodnejšo priliko, kar jih je kdaj bilo.

Načrt pa ima neprijetno stran: razburkani valovi vojne nevihte se bodo razlivali dalje preko naše zemlje, preko slovenskih dolin in hribov. Naš narod bo mnogo trpel in uničen bo širok pas lepe zemlje, na katerem se zakopljeta nasprotni vojski v nove rove . . . Dober genij naj bedi nad narodom, da preboli vso škodo in vso nesrečo, ki je v zvezi s tem činom — jaz ne morem drugače, ker mi je pred očmi samo eden cilj, ki je najvišji in najlepši: uničenje Avstrije in svoboda mojega naroda, ki

je in ače ne dosežemo ko z uničenjem Avstrije!

Da mislim pravilno, mi je dokaz mišljenje tolminskega ljudstva. Vsak dan se spominjam lepih gospodičen v Vrtovčevi trgovini v Tolminu, domačih hčera, pri kojih sem se javil 29. marca kot znanec in ki so pravile z bolestnim izrazom, da se Italijani nič ne trudijo, da bi nas — rešili Avstrije. Tukajšno obmejno ljudstvo, ki največ trpi in ima največ potrebe po miru, si želi poraza Avstrije in ima boljši instinkt, nego naš »zavedni« narod v ozadju. —

Zato se vračam pomirjen k svojemu načrtu.

Ko bi Italija znala izrabiti tak prelom in bi poglala Avstrijce tako naglo do Dunaja, da bi se ne utegnili ustaviti nikjer več . . . nikjer več . . . !

To je ideja, pri kateri mi je vselej toplo, kadar se pečam z njo.

Udarimo!

Študijska družba Ptuj

* * *

Dne 2. aprila iščem poročnika Daška, ki poveljuje bataljonski rezervi, vodu v barakah na vzhodnem vznožju Gradu. —

»Oprosti, Dašek, da te motim v tvojem idiličnem miru. Kako nalogo ima tvojih 60 mož?«

»Doslej nobene. Drva sekamo in cepimo za bataljon. V rezervi ostanemo 10 dni.«

»In pozneje?«

»Potem pride drugi vod prve čete v rezervo, moj pa v rove.«

»Dašek, po moji sodbi ne prideš v rove.«

»Kako da ne?«

»Slutim, da se vse temeljito spremeni, preden ti poteče rok rezerve . . .«

Dašek me gleda in čaka, kaj mu povem.

»Kaj storiš s svojim vodom, ako Italijani nena doma prodro bataljonsko fronto pri 4. četi?«

Dašek čaka in zateguje usta v nasmeh.

»Recimo, da te ob 4. uri zaran alarmirajo?«

»Alarmirajo? — Alarmirajo? — Razumem. Izgubim se, jaz in moj vod. Bodisi počakam v baraki ali se pa skrijem tukaj v gošči pod Gradom ali pa v Tolmin.«

»Mislim, da bi ne bilo pravilno, ako bi kdo izmed tvojih ljudi brez potrebe puškaril v takem slučaju.«

Ali je v resnici kaj na stvari?«

»Slutim, da je. Zvečer nameravam pregledati, kako daleč so se Italijani dokopali pod nas.«

»Torej je nevarnost?«

»To zoveš »nevarnost«? Reci rajši »prilika«!«

* * *

Ponoči se spušča patrolja previdno po bregu navzdol k italijanskim rovom. Štirje smo: Stražmojstra Gerdin in Miočić, redov Pažin in jaz. Prestopamo žice in skačemo v globoke kamenite zapuščene italijanske jarke in se pomikamo iz rova v rov do Soče in na severno stran. Lopate in drugo zarjavelo italijansko orodje leži križema v rovih, toda vse je zapuščeno. O teh rovih so avstrijska poveljstva prepričana, da so močno zasedeni, mi pa v petih dneh nismo opazili v njih najmanjšega sledu po Italijanih. V rovih se suje že kamenje iz sten na dno, kar znači, da jih že mesec dni ni nihče obiskal in snažil. — Kakor tatovi se krademo drug za drugim do gošče, ki raste ob Soči kakih 600 m od avstrijskih položajev. Z Gerdinom čakava na zaostala tovariša in opazujeva iz gošče, kaj se godi na drugem bregu. Do Volč je vse mirno. Zdi se, da slišiva korake in šepetanje onstran Soče.

»Fiti!« žvižgam čez Sočo tako, da me ne morejo daleč slišati. »Fifi!«

Gerdin si odkašljava in me drži za roko.

»Ako naju slišijo, se bodo že javili.«

Za nama se suje grušč in kamenje, padajoče v globok rov. Ozirava se, kaj je — Pažin je tu. Nekoliko nerodno se spravlja iz mokrega rova na vrh, stražmojster Miočić je pa za njim. Miočiću pomagamo za

roke iz rova, a jedva je zgoraj, je že zopet v rovu. Kakih 25 korakov daleč je počila italijanska puška in zažvižgalo je mimo nas. Dve puški se javljata in strel pada za strelom. Drug za drugim se spuščamo v jarek, baš na mestu, kjer je precej globok — voda stoji tukaj do gležnjev. A bolje je čepeti v vodi nego držati glavo baš tam, kjer frčijo krogle. Pomikamo se po vseh štirih in močno sključeni po rovu nazaj, začetkoma hitro, potem počasneje, ko čutimo, da ne žvižga več nad nami. Na razpotju v rovih, kjer leži precej zavrženega orodja, si oddihujemo in se tipamo po potolčenih kolenih in oguljenih rokah.

»Ta nam je podkuril!« pravi Miočić, ki je najdebelejši med nami in je menda na begu največ trpel.

»Kdo je žvižgal?« vprašuje nato.

»Jaz in Gerdin.«

»On, bedak, pa strelja!«

»Sedaj bo pokalo do jutra.«

»Strah imajo. Mislijo, da jih hočemo napasti.«

»Kaj boš napadal, ako mu žvižgaš!«

»On ne ve, komu žvižgamo in zakaj. Strahopetni so, bojijo se četvorice.«

»On misli, da maršira brigada ali vsaj bataljon...«

Na vlažnem grušču sedimo na dnu rova in se pogovarjamo o svoji patrulji, ki se zdi sedaj nam samim bedasta.

»Drugič moramo inace začeti. — Danes pobereмо lopate in jih zanesemo domov. Naša četa ima itak premalo orodja. Komandi javim, da smo slišali Italijane, kako kopljejo rove pod nami, nato smo hitro sestavili patruljo, ki jih je napadla, pregnala in jim vzela orodje. Tolminski major bo zadovoljen in naš doljski ritmojster še bolj.«

Ob 4. uri zaran je naše poročilo o hrabri izvidnici pri bataljonu; ob 6. uri je major že osebno pri nas, da si ogleda plen in italijanske rove, iz kojih so Italijani bežali. Vsa četrta četa zasluži pohvalo, zlasti neustrašeni komandant patrulje, ki pričakuje sedaj obljubljeni odlikovanje, baje »*signum laudis*«

— drugi trije člani izvidnice pa hrabrostne medalje. Majorju ugaja stražmojster Gerdin, ki izjavlja na reportu mirno in odločno, da četrta četa nikdar ne dopusti, da bi vrtali Italijani nemoteno po naši zemlji tik pred našim nosom. — Dne 5. aprila hiti depeša »Zirkulare Ad op. 2799/8 des Haudegens 15« po vsej fronti 15. armadnega zbora:

»Ich spreche allen beim gelungenen Überfall auf die italienischen Gräben bei Dolje beteiligt gewesenen Offizieren und Mannschaften meine vollste Anerkennung aus. Dies ist sofort zu verlautbaren. Hauideal 50.«

Taka je usoda prvega ponesrečenega poizkusa, da dobimo z Italijo zveze: štirje možički so bežali, kolikor so mogli; pri bataljonu so se postavili v pozo junakov, komanda armadnega zbora je pa napravila iz miši slona. In to 5. aprila, ko imamo v četi že nove zelo neljube posledice in skrbi zaradi svojega nesrečnega patroljiranja!

11.

Zvečer 4. aprila stojim v rovu drugega voda pri korporalu Djuriću. Italijanska artilerija obdeluje Mrzli vrh, pri nas peketajo puške onstran Soče.

»Tam ob Soči smo sinoči bili, kjer streljajo,« pravim Djuriću in redovu Mariću, ki stoji na straži. Radovedna sta, kako je bilo na patrolji in pripovedujem jima, kako smo hodili po rovih in iskali Italijane.

»Pa niste z njimi govorili?«

»Nismo. Saj slišiš, da so nas pregnali.«

»Jaz bi jih našel,« meni Marić.

»Kako bi jih našel?«

»Prišel bi k njim v njihove rove onstran Soče, ne da bi me slišali.«

»Ne verjamem.«

Marić gleda in ne govori več. —

Zaran ob šesti uri me budijo. Korporal Turkić javlja, da ni nikjer Marića in Gotovca.

»Ob 3. uri sem menjal straže,« pravi Turkić. Marić in Gotovac sta prišla na stražo pod drugo vi-

ju go v drugem vodu. Za 10 minut sem se vračal mimo njiju, in stala sta vsak na svojem mestu, ob 4. uri pa ni bilo nobenega več. Iščemo ju. Vidi se dobro sled, kod sta odšla.«

»K Italijanom?«

»Drugam ni mogoče. Preiskal sem z Djurićem grmovje pod bregom, skoro do italijanskih rovov in našla sva mesto, kjer sta preskočila v rov. Sedaj ne moremo več iskati, ker Italijani vidijo in streljajo. Kaj bo zdaj? Dezertirala sta.«

Ali že četa ve, da sta ušla?«

»Vsi vedo. Tudi v prvi in tretji četi že vedo.«

»To bo neprijetno, ker moramo poslati v Dolje poročilo.« —

Pregledujem mesto in prihajam do zaključka, da sta zares odšla k Italijanom. Marić se je sinoči hvalil, da najde Italijane in sedaj je že tam . . . ! —

»Djurić, ali sta tebi javila, da odideta?«

»Nista. Pažina je Marić izpraševal, kako daleč je prišla prva patrolja.« —

Vest o begu dveh vojakov se raznaša po odseku, k meni pa prihajajo od bataljona in tolminskega poveljnika grožnje in opomini k večji pazljivosti. Pred uro mi je hvalil komandant armadnega zbora z depešami četo, zdaj mi pa pošiljajo auditorja, ki preiskuje, kdo sta Marić in Gotovac, s kom sta občevala itd.

»Dragi moj gospod, vsakega vojaka ne morem držati na straži za ovratnik!«

Za sodnikom prihaja ritmojster Perhauz, nato major Schmuede in vsak hoče videti, kod sta ubežnika zbežala.

Ko bi ju mogel poklicati, naj se vrneti!« —

»Lepo sta si prerezala žice in splezala navzdol.«

»Zakaj niste streljali za njima? Take lopove je treba na mestu ubiti.«

»Bilo je prepozno. Nadzorstveni podoficir je opazil ob 4. uri prazno mesto in je najprej sam preiskoval slučaj, potem šele javil meni.«

»Lepa pazljivost!«

»Gospod major, tukaj vam uidem vsako noč, kadarkoli hočete, ako mi nastavite še tako dobre paznike!«

»Da, da, res, toda ta dva bi vendar ne bila smela dezertirati. — Da hat man nur Scherereien.« — Prepričan sem, da sta Marić in Gotovac prekoračila Sočo in dosegla italijanske rove. Naš odsek ima odsihdob popoln mir. Nobena puška se ne javlja več in italijanska artilerija nas prezira. V razbito vas Dolje pa streljajo vsak večer, kakor bi bili poučeni, da se nahaja v njej poveljstvo.

Ritmojster Perhauz mi pravi zaupno, kako ga gnjavi divizija zaradi bega naših dveh Bošnjakov. Bataljon je nezanesljiv, totalno pokvarjen, nesposoben za službo na fronti, tako mu pravijo. A kar je najhujše — divizija ima informacije, da sta Bošnjaka izdala Italijanom mnogo važnih podatkov o razstavitvi avstrijskih sil, da sta baje poslana in da namerava bežati za njima še več ljudi bataljona . . .

»Ali je to možno?«

»Saj ni možno!«

Dne 8. aprila javlja adjutant Schaffer, da pričakuje povelja glede odhoda našega bataljona. »Vse zaradi tvojih dezerterev!«

»Ali ti bo žal, ako nas dvignejo iz Tolmina in nas pošljejo zopet v Jesenice?«

»Za Tolmin mi ni žal, priznavam, saj mi kurijo v zadnji dobi vsak dan v mojo zidanico z granatami — toda pomisli, s kakim sramotnim pečatom odhaja naš bataljon iz front!«

Brzo smo dogospodarili ob Soči. Odhajajoč gledamo še borbo za točko 1100 na Mrzlem vrhu. Naše doljske položaje prevzemajo Madžari, ki se ljutijo na nas, ker smo jim pokvarili počitek. Štiri mesece so bili baje neprenehoma v položajih nad Kobaridom in na Krnu, zdaj pa, ko korakajo počivat, jih vračajo ušive in nesnažne v Tolmin v fronto, kjer so Bošnjaki v prvem tednu svoje službe dokazali, da so nezanesljivi . . . !

Iz Ljubinja odhaja bataljon 11. aprila preko Podmelca v Grape in odtod po železnici čez Jesenice, Beljak, Franzensfeste, Bolzano v Lano-Burgstall in Terlan pri Bolzanu.

Prijetna kazen je za naš bataljon, ko mu dvigamo v Terlanu vojno razpoloženje, obnavljamo disciplino in popravljamo duha. V čedni, bogati vasi živimo med prijaznimi domačini. Oficirji stanujejo v praznih modernih hotelih, ki so v mirnih dobah polni tujcev. V bližnji Meran se vozimo v kopališče. Često nas nadzorujejo višji oficirji: 17. aprila polkovnik Maendl, naš novi brigadir (21. gorska brigada), 19. aprila pa celo generaloberst Kövesz. Ritmojster Perhauz nas zapušča in poveljstvo bataljona prevzema kapitan Koniakowski.

Brigada nam pošilja često ukaze in navodila, kako moramo vežbati moštvo brez odmora, v popoldnevnih in večernih urah pa poučevati o dolžnostih dobrega avstrijskega vojaka. O vežbah in šoli moramo pošiljati vsak dan raporte.

Naše vežbe so pa le najkrasnejši izprehodi po logu ob železnici v Bolzano, v Siebeneich, po rebrih na Verschneid, Vilpian, St. Georg itd. Popoldne pa vesi narednik Gerdin na vrata za gumnom velik zemljevid Evrope in Bošnjaki poslušajo, kje žive Slovani, kateri narodi so bili od nekdanj tlačitelji Slovanov, kateri narodi se nahajajo danes v borbi, koliko moči imajo Angleži, Italijani, Francozi, Rusi itd. in kdo mora zmagati po človeških računih. Ko bi vedel naš polkovnik Maendl, kako vestno izvršujemo njegova navodila! Vodni oficirji, — neslovanski oficirji 4. čete — so s svojim komandantom istotako zadovoljni, ker opravlja za nje vsak dan sam popoldansko šolo, oni so pa svobodni v hotelu Steindlhof, kjer igrajo tarok in srkajo terlansko »cvetko« in vilpiansko dobro pivo.

Dne 22. aprila sodi vojno sodišče o krivdi dveh cesarskih lovcev, tirolskih Italijanov, ki sta poizkusila dezertirati, a so ju ujeli, preden sta dospela do Italijanov. K sodišču mora poslati tudi naš bataljon enega starejšega oficirja kot sodnika. Komandant po-

šilja mene. Auditor pojasnjuje nam sodnikom pred razpravo, da je slučaj tako jasen, da ne moremo in ne smemo soditi inace ko potrditi soglasno krivdo. Tako želi tudi general, ki hoče, da ustrelimo krivca pred očmi vse brigade. »Zlasti na vaš bataljon,« pravi auditor, »mora vplivati smrt teh dveh izdajalcev kot strašilo, ker imate že več slučajev ubežništva.«

Razprava vojnega sodišča traja ves dan. Obilo prič potrjuje krivdo ubežnikov in eden izmed njiju nič ne taji namena, da je hotel preiti k svojim rojakom v Italijo. Auditor, tožnik, branitelj in ostali 3 prisodniki se čudijo, ko oddajem svoj glas, ki pravi, da nista kriva. Generalu javljajo rezultat glasovanja in on zahteva razljučen obnovitev razprave z drugimi sodniki ali obnovitev glasovanja, kar je pa po auditorjevi izjavi nedopustno. Sodišče ni potrdilo krivde soglasno in smrtna kazen se izpreminja v ječo, koju morata delinkventa doslužiti po vojni. Dezerterja poslušata sodbo in zavedni korporal motri z mirnim ocesom sodnike, da bi izvedel, kdo je glasoval za njegovo življenje. Dolgo me gleda, kakor bi slutil, kdo ga je rešil, »ritvala!« pravi in straža ga vodi za tovarišem iz sobe.

Generala srečujem često, a možič se srdi name zaradi tega glasovanja in mi niti ne odzdravlja. Kaj mi je do tega? Dvema zavednima človekoma sem pa vendar rešil življenje! —

Dne 28. aprila nas alarmirajo. Naš nagel odhod je v zvezi s padcem važnega avstrijskega oporišča Col di Lana. Po prašni cesti korakamo v Siegmundskron pri Bolzanu in se peljemo po železnici čez Franzensfeste v Niederdorf, odkoder nas vodijo v naslednjih dneh v Olang, Bruneck in po Gaderski dolini v St. Martin in Corvaro.

Polkovnik Sparber hoče videti bataljon in mu pokazati svoje znanje hrvaščine. »Nicht wahr, meine Herren, das Bataillon spricht kroatisch? Ich will die Mannschaft in ihrer Muttersprache ein bischen aufmuntern!«

Sparberjev nagovor je vreden dobrega stenografa. Na nemirnem širokohrbtнем žrebcu skače pol-

kovnik pred kolonami in kriči v neprebavljivi mešanici češkega, poljskega, nemškega in hrvatskega jezika:

»Teraz, momka bosancki, vi došli na front! Gefährlich Front, momka bosancki. Nicht wahr meine Herren, die Leute verstehen mich?« se obrača k nam oficirjem in nadporočnik Zimprich mu kima in pritruje za vse druge, ki jedva zadržujejo smeh. »Tamo nahoru« polkovnik kaže s palčico na planine — tamo nahoru svinja talijancki. Und diese svinja taljancki vi teraz — wie sagt man niederschlagen, meine Herren?« — »Potući« pravi Zimprich. »Diese svinje taljancki raztluči vi, hlapi bosancki! Nicht wahr, meine Herren, die Leute verstehen mich?« Zimprich pritruje, toda sam se smeje. Polkovnik Sparber je pa zelo ponosen in zadovoljen, da lahko govori bosenskemu bataljonu v tistem jeziku, ki ga govori vojak . . .

V nagovoru oficirskemu zboru se hvali nato:

»Gospoda moja, služil sem dolgo vrsto let pri hrvatskih polkih in si štejem vobče v čast, da sem v svojem vojaškem življenju imel vedno opravila s slovanskimi vojaki. Štel sem si vselej v dolžnost in čast, da sem v službenem in neslužbenem občevanju z moštvom rabil jezik, ki ga moštvo umeva« . . .

Da, gospod polkovnik, ti si tip nemškega oficirja, ki si šteje v čast službo v slovanskih pokrajinah, zato si si štel tudi v dolžnost, da se temeljito naučiš slovanskih jezikov. Plod težkega tridesetletnega stremljenja, učenja in truda je tvoj nagovor v Corvari dne 4. maja 1916!

12.

Zvečer 4. majnika smo že na Siefu. Po blatni poti iz Corvare preko Incise dosežamo taborišče Alpenrose pod vrhom. Lepo ime je Alpenrose, toda taborišče tiči v snegu in blatu. Tirolski strelci in lovci nam oddajajo položaje.

Rovov ni, večinoma ni niti tirov po snegu, ki je mestoma 4—6 metrov globok. Odkar so Lahi raz-

strelili Col di Lana, leže Avstrijci na Siefu v snegu. Ubogi Bošnjaki! Kar jih ni v sneženih luknjah, morajo kopati sneg in delati tir vse noči. Po dnevu ni mogoče delati, niti se pokazati, ker vidijo Italijani s Col di Lane in z Ornelle vsakega poedinca. Italijanske baterije na Ornelli in Col Torontu so gospodarji nad Siefom. Polagoma se zakopavamo na težko pristopnih grebenih ob stalni in živahni strelbi italijanske artilerije. Demonstracije se vrste druga za drugo in vznemirjajo nervozno avstrijsko poveljstvo, dasi nima nobeno podjetje resnega značaja.

Bataljon so nam prekrstili. Sedaj se zovemo V. bataljon 1. bos. herc. polka.

Čete prihajajo v službo po določenem redu vsak drugi dan, toda vselej v drugem odseku. Do avgusta nima nobena četa stalnega odseka, kjer bi ostala nad 24 ur.

Sneg polagoma kopni. Zdravstveno stanje v bataljonu je pa obupno. Na Monte Sief sem pripeljal četo 236 zdravih ljudi, a vsak dan jih odhaja po 5 do 10 v bolnico. Bošnjaki in Hercegovci ne prenesejo tukajšnjega planinskega podnebja in tako naporne službe, ki ne dovoljuje v 48 urah nikdar več počitka ko 7 ur. Po polnoči prihajajo iz službe v taborišče Alpenrose in tu se tlači nad 200 ljudi v baraki, v kateri je jedva za 80 ljudi prostora. Zaran morajo na delo, prenašati tovore od postaje žične železnice v skladišče in opravljati druge posle, ki jim ne dovoljujejo počitka. Zvečer koraka četa zopet poldruugo uro po strmih poteh navzgor, v hladnem meglenem, sneženem vremenu, enkrat na vrh (2425 m, z oporiščem na grebenu q 2387), drugič na rebro pod vrhom, tretjič na desno.

Oficirski zbor se tudi krči. Služba na Siefu je nemškim tovarišem prenevarna in pretežavna in tako odhajajo drug za drugim. Sumljivo naglo se menjajo naši oficirji in v zboru imamo več mladih Slovanov, kadetov in praporščakov. V svojo četo sem dobil začasno hrvatskega kadeta Novakovića.

Četo nam dopolnjujejo z novimi ljudmi.

Dne 15. maja je četa v težki preizkušnji. Baterije vseh kalibrov mečejo na Sief železo in smrad. Dobrih 3000 granat in raznovrstnih, nam še deloma neznanih šumečih, blestečih in smrdečih izstrelkov pada na vrh iz italijanskih baterij Ornella, Pre de Sotil, Piz Angol, Col Toront, Moe, Castello, Federa, Falzarego in Col di Lana. Na južni strani, kjer ni več snega, hrumi kamenje po strmih rebrih v dolino. Granate nam ne škodujejo nič, tembolj pa nizko tempirani šrapneli in smrdljiva torpeda. Ljudje bruhajo, ranjence odnašamo z največjimi težavami v taborišče. Mrtvih je precej, še več pa ranjencev — prva velika in občutna izguba, koju ima četa v vojni.

V naslednjih dneh streljajo Italijani zmerneje, toda venomer, krepkeje pa zopet 26. maja. Največ trpimo na mestih, koder je skopnel sneg. Rovov še ni dovolj globokih, ker jih je treba sekati iz skale. —

Korporal Djurić prihaja z deputacijo in prosi, če bi mogel z menoj na samem govoriti. Z Djurićem so redovi Merdžanić, Abaza in Mašić.

»Gospod nadporočnik, kaj bo z nami? Rekli ste, da pojdemo odtod. Mi čakamo, sedaj nas pa Italijan pobije. Naš Pažin je sinoči govoril o vas, da nas povedete preko fronte, danes je Pažin mrtev. Kaj naj storimo?«

Dobrega, hrabrega Pažina nam je žal, da bi se zjokali. Odnoslo mu je obe nogi in zaran je izkrvavel. Krasno se je poslovil od tovarišev, junak.

»Cvijo, nesreča nas tolče. A sedaj ne moremo drugače.«

»Ajdimo, gospod, takoj k Italijanom!«

»Ne smemo. Mi ne bežimo pred njihovo artilerijo, ker moramo izvršiti drugo nalogo. Zbežali bi bili lahko v Tolminu.«

»Škoda, da nismo! Tam je bilo lahko.«

»Počakaj, artilerija se pomiri in potem bomo laže dihal in vse uredili.«

»A, zakaj ne gremo?«

»Nočemo bežati. Dobro veš, da hočemo napraviti Švabi večjo škodo.«

»Ne Švabi, temveč nam bo večja škoda. Italijan nas pobije po vrsti. Koliko časa še moramo čakati?«

»Dokler ne izdam povelja.« —

Zarotniki obupujejo. Pažinova smrt jim jemlje vero v ugoden konec.

»Pomirite se, sokoli! Vi veste, da vedno mislim na vas in da vas hočem čuvati. Nadejam se, da pojedemo za nekaj dni na počitek, potem pa pride že naše delo na vrsto.«

Četa je tako utrujena, izčrpana, raztrgana, da pošiljam pod vplivom Djuričevega govora še istega dne vlogo na poveljstvo, češ, da rabi moštvo nujno počitka.

Pred odhodom s Siefa, ki je določen na dan 4. junija, mi je ranil top še dva dobra dečka, korporala Čengića in redova Abazo. Korporal Djurič me gleda na potu s Siefa. Vem dobro, kaj mi hoče povedati. Redov Abaza koraka z njim z razbito roko. —

Ruski ujetniki, ki nosijo vsako noč na Sief deske, brvna in drugo stavbeno gradivo, so izhodili nove poti, strme sicer, a vendar mnogo boljše nego je bil prejšnji »Jägerweg«. Zaran smo v Colfoscu pri Corvari. V hladnem meglenem jutru mečejo ljudje puške in opravo s sebe in legajo križem v treh velikih kozolcih. Za 10 minut spe vsi.

Aspirant Kostek, Poljak iz Lancuta, čaka v Colfoscu z oddelkom novih Bošnjakov, ki so namenjeni, da napolnijo vrzeli moje čete.

V dneh počitka prihajajo v Colfosco poročila o uspehih ruske ofenzive. Avstrijski listi še molče o porazu. Z velikim zanimanjem sprejemamo tudi vest, da je avstrijske ofenzive proti Italiji že konec. —

Četa se vrača 11. junija v nove, mirnejše položaje v Lasti, kjer imamo snažne in dobro opremljene barake. Službo opravljamo v trdnjavici Corte in na 4 oporiščih, na kojih vlada že od lanske jeseni mir.

Vasi Lasta in Corte sta popolnoma razbiti, istotako zaselka Sv. Marija in Federa. Trdnjava Corte, ki spada k odseku Lasta kot oporišče, je iz močnega betona, toda tudi razdejana. V podzemeljski kleti ima

majhna posadka varno mesto. V trdnjavi in na vseh 4 sosednih oporiščih so razdeljeni 3 vodi kot stalna posadka, ostanek čete je v barakah v Lasti.

Položaj Lasta pričenja z desnim krilom ob dolomitski cesti pri soteski Ruaz, kjer se izliva potok Contrin v Cordevole, in ima prvo oporišče na točki 1546. Odtod se vlečejo ovire proti severovzhodu mimo trdnjave Corte, ki je imela namen zapirati dolomitsko cesto, a je sedaj popolnoma razdejana. Tretje oporišče je blizu vasi Corte na dveh hribih nad cerkvice Sv. Marije, četrto še nekoliko više z močno stražo na točki 1836. Levo krilo pozicije leži 300 m više nego desno.

V Lasti živimo kakor na letovišču. Ako bi ne slišali strelbe italijanskih baterij na Sief, bi ne vedeli, da se nahajamo v fronti.

Na nas ne prihaja niti eden strel, pač pa včasih preko nas daleč, v Contrin in Cherz, kjer se nahajajo višja poveljstva. Major Bilimek nas nadleguje iz Contrina samo po telefonu, istotako kapitan Koniakowski iz Cherza, k nam v Lasto pa ni nobene inspekcije. Aspirant Kostek vrši na desnem oporišču važno nalogo, da čuva naš božji mir v lastnem kraljestvu. E-dini dohod iz Cherza v Lasto vodi preko globoke contrinske zarez, kamor strelja Kostkov vod vsak dan po trikrat in večkrat. Bošnjaki si snažijo puške, naši gospodje komandanti v ozadju pa menijo, da streljajo Italijani, ki hočejo zabranjevati hojo po tej poti.

Stražmojster Gerdin, narednik Čačić, korporal Djurić, korporal Mlejnek in korporal Malčánek, ki je bil pred kratkim dodeljen naši četi, so naša stalna patrolja, ki zahaja k sosednim odsekom. Pošiljam jo na levo na Col di Roda pod Siefom in desno po vseh sosednih položajih do Arabbe. Povsod se ustavljajo in se javljajo z dokumenti kot spojna patrolja, ki naznaja raznim sosednim komandantom, kaj je pri nas novega, in prosi poročil zame. Dobro je, ako so sosedni odseki neprenehoma v taki ozki zvezi. Oficirji 2. polka tirolskih cesarskih lovcev, na pr. stotnik

Gröller, nadporočnik grof Thun in poročnik Kuhn, dalje oficirji 165. bataljona stotnik Vlašić, nadporočnik Zanker in kapitan Pampichler iz Arabbe mi pošljajo pozdrave in hvalijo mojo novo izvidniško službo. Sedaj so odseki zares v zvezi in stalno poučeni drug o drugem. —

Nikomur ne prihaja na misel, da so moji poslanci samo vohuni in nič drugega, ki mi prinašajo skice in poročila o razstavitvi oddelkov, strojnih pušk, metalcev min in granat, o elektrotehničnih oddelkih, reflektorjih. — Za patroljo, ki vrši tako važno službo, je treba posebej skrbeti. Vselej jim polnim kovinaste posodice z vinom in jim delim skadarskega tobaka, kojega tovorim več kilogramov v košu s seboj iz Albanije. —

13.

Po kontrinski zarezih uhajajo dan in dan ruski ujetniki v Italijo. Nosači stavbenega in drugega gradiva, ki proti vsem predpisom mednarodnega prava tovorijo v fronto vojni material, zapuščajo ponoči svoje kolone med Inciso in Siefom in beže iz ujetništva, kjer stradajo in trpe pri težkem delu. Italijanska artilerija je v tem odseku pobila in ranila že obilo Rusov.

Ljudje iz Kostkovega voda so nam ujeli ruskega dezerterja, ki je hotel smukniti mimo oporišča v Italijo, in so ga prignali v Lasto.

Bradatem Rusu ponujam kruha. Potreben je jela in pijače.

»Kako se zoveš? ga nagovarjam ruski.

»Aleksej Matvejevič Matjuhin.«

»Odkod?«

»Iz Avstrije.«

Aleksej Matvejevič misli, da ga vprašujem, odkod prihaja.

»Iz katere gubernije?« vprašujem drugič.

»Saratovske.«

»Kam danes?«

»V Italijo.«

»Ti sam?«

»Jaz sam.«

»Misliš, da prideš v Italijo?«

»Ne mislim.«

»Zakaj misliš tako?«

»Gospod, vaši vojaki so me prijeli.«

»Kaj bo s teboj?«

V Inciso me pošljete mojim čuvarjem. Pretepejo me do krvi in privežejo k drevesu. Deset dni ne dajo kruha.«

»Zakaj si bežal?«

»Gospod, nam Rusom ni mogoče živeti. Ginemo od gladu, umiramo. Šestdeset jih ni več pri stotnji.«

»Vsi so pomrli?«

»Pomrli, oboleli, zbežali. Vsak dan beže.« —

»Torej jej in pij, Aleksej Matvejevič. Zvečer pojdeš v Italijo.«

Aleksej me gleda in ne je.

»Kako ste rekli?«

»Jej in pij. Zvečer pojdeš v Italijo. Jaz ti pokažem pot.« —

Aleksej se čudi in ne je. Vstaja.

»Ali je istina? Vi mi pokažete pot v Italijo?«

»Tako je.«

Spasibo! Gospod, vi ste Rus? Naš človek?«

»Naš človek, slovanski človek. Ti bi rekel: Srbski človek.«

»Božu hvala. Našel sem človeka, srbskega oficirja. Moliti hočem za vas in za vašo obitelj.«

»Dobro je tako, Aleksej Matvejevič. — Hočeš malo počivati, spati? Pri meni je prostora.«

»Nočem spati, gospod. Oprostite, gospod, Bog me kaznuje. Nisem vam govoril resnice.«

»Ali nisi Aleksej Matvejevič Matjuhin iz Saratova?«

»Sem, a nisem sam. Vprašali ste me, če sem sam, a nisem vam povedal resnice. Nas je pet. Tukaj zadaj v jami smo skriti in čakamo noči.«

»Pet?«

»Jaz in še štirje. Bil sem žejen, šel sem k potoku a tu streljajo vaši vojaki in me lovijo.«

»Ali najdeš svoje tovariše, ako ti dam svobode, da jih poiščeš?«

»Najdem jih ako se niso vrnili. Vaši so streljali.«
Mi vsak dan streljamo, kadar snažimo puške.«

»Ne, gospod, na mene so streljali.«

»Ako bi bili na tebe streljali, bi te bili ubili.«

»Na mene so streljali, gospod. »Stoj!« so klicali!«
Zovem korporala Mlejneka.

»Mlejnek, pojdi z Rusom, poiščita še druge, ako jih najdeta! Aleksej naj jih zove!«

»Hvala, gospod,« pravi Rus. »Vrnem se takoj.« —

Za dobro uro se vrača Mlejnek z Aleksejem. Z njima prihaja še eden Rus.

»Drugih ni,« poroča Aleksej Matvejevič. »Utekli so. Tudi Nikolaj Nikolajevič je bežal, a poznal me je po glasu in se vrnil k nama.«

Nikolaj Nikolajevič Jogaňov je Livlandec, zdrav mož krepke rasti in inteligentnega izraza. Mož zna čitati in opazuje z zanimanjem zemljevide po stenah, na kojih so naznačene razne fronte, ruska, francoska itd. Veseli ga, da so Rusi v zadnji dobi krepko odrinili »Germance« in »Avstrijake.«

Tako gostim v Lasti dva ruska dezerterja. Ko sem se razgovarjal popoldne z Aleksejem, mi je prišla misel, da bi poslal tega Rusa v Italijo in mu izročil zavitek gradiva za Italijane z naročilom, naj pove, da stoje tukaj avstrijski Srbi, ki hočejo pomagati Rusom in Italiji. Tako me Italijani najbolje razumejo. — Nikolaj je pa dokaj bistrejši, zato izročam njemu zavitek s skicami avstrijskih položajev od Valparole do Arabbe. »To pošilja srbski oficir.«

»Italijanom poveš, da te pošilja Ivan Vidovič Pavlin.«

»Povem točno tako, da me pošilja iz Avstrije oficir, naš prijatelj Ivan Vidovič Pavlin,« ponavlja Nikolaj.

»Hvala vam, gospod, da vem, kdo je naš do-
brotnik,« pravi Aleksej. »Ko se povrnem v Rusijo, povem
ženi in svojemu Mihajlu, da mi je do-
brotnik Ivan Vidovič. Vsak dan se hočem spominjati Ivana Vidoviča.«

Ob 10. uri zvečer odhaja Mlejnek z Mašičem in
Milošem Šimičem kot eskorta obeh Rusov, kakor bi
ju gnali v Contrin k majorju Bilimku. Za Lasto zavi-
jajo na levo na dno soteske in tam se razstajajo. Es-
korta se vrača za dve uri, ko sta Rusa že davno mimo
našega oporišča (kota 1546) pri soteski Ruaz in preko
potoka Cordevole pri Italijanih pod Ornello. Tam mo-
lita zame in mojo obitelj, kakor sta svečano zatrje-
vala pri slovesu.

Kako mi je lahko pri srcu!

Mlejnek se smeje. Nikdar ga nisem še videl, da
bi se bil tako smejal, kakor po vrnitvi ruske eskorte.

* * *

Dva dni pozneje, 26. junija, večerjajo straže ne-
koliko pozneje nego navadno. Od osme ure že ča-
kajo nosilci kotlov pri kuhinji, da odnesejo menažo
in kavo na oporišča. Pred barako sede in se šalijo.
Med njimi vidim Djurića, ki spremlja nosilce iz trd-
njave Corte. Zovem ga v sobo.

»Ali si zadovoljen v Lasti?«

»Zadovoljni smo vsi.«

»Naša stvar se giblje sedaj.«

»Čul sem, da ste poslali Ruse.«

»Kdo ti je pravil?«

»Miloš.«

»Šimić je tvoj prijatelj?«

»Prijatelj in rojak.«

»Ki ti vse pripoveduje? Ali vedo tudi drugi?«

»Drugi ne vedo, samo »naši.«

»Kdo so naši?«

»Vi veste sami bolje.«

»Rad bi vedel, koje smatraš za naše in koliko jih
je?«

»Naši so Šimić, Mlejnek, Dujić, Mašić, Merdžanić, Knežević, Lahvička, Malčanek, a mislim tudi Gerdin, Miočić in Čačić. Štirje so pa v bolnišnici.«

»Za druge ne veš?«

»Mislim, da so še drugi, a z njimi ne govorim o tem nikdar.«

»O kojih misliš, da so še?«

»Lucić, Čupina, Blažević, Jakim, Omerika, Ceranić, Savić, Zimović Djoko, Popović, Gazilj Mate, Prskalo Lukačević, Trivić Risto, Suzić, Šinik, Jarić, Vidičević, Vavan, Ninković — to so vsi dobri Srbi. A so še drugi. Jelečević mi je pravil, da ne ve, kaj bi storil. Oče mu je tudi vojak ki je dezertiral v Rusijo. Sedaj mu je bolna mati, doma ima 4 otroke, zato ne ve, kaj bi storil. A naš je. Takih je v četi 50 in več.«

»Kaj pravijo naši muslimani?«

»Sedaj ne govore nič. Ko smo stali na Siefu in so vsak dan ljudje trpeli in so umirali in odhajali, niso bili zadovoljni.«

»Kako so govorili?«

»Ne vem. Slišal sem korporala Pendića Alijo, kako kolne Italijo in carja. Kaić Mehmed in Memić Jusuf bi šla takoj z nami, ako bi šli v Italijo. Novi narednik Ramović je pa hujši nego sam Švaba. Hoče zaslužiti zlato medaljo, kakor jo je dobil Šošić.«

»Kako pa podnarednik Bebanić?«

»Dober človek je Bebanić. Miren musliman, lahko bi bil naš.« —

Nosilci si zunaj nalačajo kotle, ki imajo po 25 porcij menaže ali po 50 porcij kave (25 l), in zovejo korporala iz sobe.

»Zdravo Cvijo! Moja sodba in tvoja sodba sta enaki. Hvala!«

* * *

Ob 10. uri so prazni vsi kotli in vse posode, v kojih prejema oporišča hrano.

Na prvem oporišču določuje aspirant Kostek vsak večer druge 3 može, da vrnejo prazne kotle v Lasto

kuharjem. Nocoj pojdejo Spremo, Mezić in Ninković s kotli.

Med večerjo si je dovolil italijanski stražnik v Vallazi šalo in je poslal nekoliko zrn iz puške proti oporišču. Sedaj je zopet mir, a kdo bi zaupal? Pot v Lasto je popolnoma odkrita. Mezić in Ninković sta se podvzala — pograbila sta po večerji vsak svoj kotel in ga odnesla v Lasto. Redov Spremo se pa obotavlja. Najprej je treba mirno pojesti večerjo, potem šele hoče odnesti tretji kotel. Mezić in Ninković sta se že vrnila, a Spremo je še vedno tukaj.

»Ajdi, Spremo. Nosi!« priganja korporal.

Treba je iti, bogme! Nerad in počasi si nalaga kotel na ramo in odhaja iz oporišča. Zunaj ne pre-mišlja — premislil je že prej, da ne pojde po odkriti cesti v Lasto, temveč da zavije na levo okrog po gošči, nad kontrinskim potokom. Četrť ure je dalje, a kaj? Varno je, dasiravno je hoja po zelo strmem po-bočju neprijetna, zlasti ponoči in z bremenom na rami.

Spremo stopa s kotlom na rami in se lovi s prosto roko za veje, da ne zdrsne v globino. Pot pozna dobro, saj je hodil že večkrat tod. —

Sredi pota bi lahko malo počival, ker se ne mu-di! Samo malo!

Spremo je takoj zopet na nogah in — posluša. Sluh ima dober. Spodaj pod njim pri potoku je nekaj zašumelo in zdaj zopet. Suhljad poka, kakor bi nekdo previdno stopal. —

Hajdi dalje! Čemu brez potrebe postajati?

Previdno se prijema za veje in koraka dalje, 30 korakov.

Kaj je to? — Spremo ima dobre oči in vidi tudi po noči v gošči, ker sijejo zvezde med vejami.

Pred seboj vidi človeka. Brez dvoma, človek se dviga. Vraĝa, na levi strani niže pod njim je še drugi! Tam zadaj zopet, dva sta! Štiri vidi, več ne utegne, kajti kotlić mu je zdrknil z rame in ropoče sedaj in se prevraća navzdol k potoku. Spremo niti ne misli, kaj znači ta ropot — ni ga več. Odskočil je kakor je-

len nazaj in navzgor — nobeno rebro mu ni prestrmo, da bi ne mogel teči z visokimi skoki navzgor. On, Hercegovec, je tekel in skakal že po drugih brdih!

Za 5 minut je v Lasti brez sape. Pri kuharjih sedi na klopi in diha. Kuharji umivajo kotle.

»Kaj ti je, Spremo?« vprašuje Katić.

»Nič.«

»Kje si bil?«

Neprijetno mu je izpraševanje. Spremo vstaja in je že zunaj. Kuhar Katić gre za njim, radoveden je, a Sprema ni več. Katić sliši samo še, da nekdo teče iz Laste.

Spomnil se je Spremo, da nima kotla, in spomnil se je, da mora javiti nekaj važnega svojemu poveljniku, gospodu aspirantu. Pljuča so dobra, zato teče, kolikor more, a ne več po gošči ob kotrinskem jarku, temveč naravnost po odkriti cesti. Kadar je sila, mora biti človek junak. Spremo je Hercegovec, koji se ne boji, makar bi bili Italijani že krogingrog oporišča. Italijani so seveda! Kako so se tiho priplazili v goščo pod oporišče in še dalje nazaj! Gotovo hočejo napasti gospoda kadeta in Lasto!

V oporišču je vse mirno. Ljudje kadijo, drugi že leže, straže stoje zunaj.

Kako to?

Spremo se obotavlja in diha. Tovariši se mu smejejo, češ: Brzo si se vrnil, Spremo. Ali si videl Italijane?«

»Videl, videl, Boga mi, videl!«

»Ali so te preganjali, Spremo?« se norčuje drobnik Kusturica.

»Nemoj se šaliti! Preganjali so me. Polna šuma samih Italijanov!«

Spremo pripoveduje. Nekateri se norčujejo, drugim prihaja tesnoba.

»Moraš javiti gospodu komandantu!«

»E, kaj bo pa javljal? Saj ni nič! Spremo vidi pošasti in strahove. Ako javi, bomo morali vso noč patroljirati po šumi — vse zabadava, samo toliko, da ne bo spanja in miru,« svari korporal Prskalo.

»Jaz da vidim strahove? Pri tvojem krščanskem in pri mojem Bogu, videl sem štiri. Koliko jih je zadaj, ne vem.«

»Prej si pravil, da jih je šuma polna!«

»Pravim tudi sedaj. Misliš, da bi jih bil moral vse prešteti in počakati, da me ujamejo? Ko pa nosim kotel, a nimam niti puške, niti noža! Tekel sem, da javim, a vi se smejete!«

Kostek prihaja.

Spremo javlja.

Aspirant Kostek ni strahopetec. Bil je baš zunaj pri stražah in je poslušal, a ničesar ni opazil. Taka vest pa zahteva na vsak način pozornosti. Nič ne pomaga, vsi na noge, vsi s puškami, bombami in municijo ven! Presenetiti se ne damo. —

Jermenje poka, noži in puške rožljajo in s topotom hiti 25 ljudi iz prostrane kleti. »Saj sem vedel!« mrmra korporal Prskalo, ki urejuje sedmorico svojih podložnikov.

Vsi pazijo in poslušajo v smeri proti jarku. Zares drugič se sliši nekak šum.

»Ali slišite?« vprašuje Spremo s pritajenim glasom.

Kostek pripravlja svojo ogromno pistolo in strelja raketo za raketo nad goščo.

»Boga mi, videl sem enega, ki je stal in se potuhnil«, javlja neki Bošnjak. Tudi drugi so videli.

Ni dvoma, Italijani so. —

V tej dobi se vračam iz trdnjave Corte, kjer sem kramljial pol ure s poročnikom Adlerjem. Hitim v Lasto, ker so mi rakete iz prvega oporišča neprijetne. Preveč razsvetljujejo okolico in Italijani v Vallazi ali na Ornelli bi me lahko opazili na beli poti.

V Lasti me zove telefonist. Aspirant Kostek je pri telefonu.

»Kaj imaš Kostek?«

»Herr Oberleutnant, melde gehorsamst, Stützpunkt I wird von Italienern angegriffen. Ich habe den Stützpunkt alarmiert.«

Nemško mi javlja Kostek! To znači, da javlja resno, službeno. Poročilo vpliva v prvem trenutku vznemirjajoče in draži živce.

»Saj sem bil pred dvema minutama zgoraj. Vračal sem se iz Cort in nisem slišal najmanjšega nemira, niti enega strela razen tvojih 3 raket. In zdaj te že napadajo? Počakaj trenotek!«

Od telefona hitim na mostič pred telefonsko celico, da slišim in pogledam, kaj se godi pri Kostekovem oporišču. — Še vedno mir. V daljini pri Arabbi poka samotna puška, bliže pa nikjer nič. Tudi topovi počivajo. Ako bi Italijani napadali Kostekovo oporišče, bi slišal gotovo vsaj kako bombo ali puško. — Vračam se k telefonu.

Kosteka ni več. V svoji nestrpnosti je odskočil iz kleti k stražam poslušat in čakati ga moram. —

»Halo! Kje so tvoji Italijani? Koliko jih je?«

»Mnogo jih je. Prej je videl Bošnjak v gošči štiri, pred petimi minutami so se pa že sukali pri mojih žičnih ovirah. Sigurno jih je mnogo.«

»A sedaj se nič ne kažejo?«

»Mi pazimo, a sedaj je mir.«

»Ne streljaj prezgodaj, da ne bo kake pomote!«

»Nič ni pomote!«

»Torej razumeš, ne streljaj prezgodaj! Ako bo treba, dobiš rezervni vod na pomoč. Počakaj! Za 20 minut pridem k tebi.«

»Prosim gospod nadporočnik!«

Zaključujem razgovor, a v istem trenutku me zove poročnik Adler iz trdnjave Corte. Adler je videl rakete in poslušal telefonski razgovor.

»Vrag ve, kaj vidi Kostek v svoji gošči!«

»Odpravljam se k njemu.«

»E, saj ni nič. Kosteku se sanja.« —

Adler ima dobre živce in je hladnokrven, miren oficir, ki sluti, da iz napovedanega napada ne bo nič. —

Narednikoma Čačiću in Malnariču naročujem, kaj naj ukreneta z rezervnim vodom, ako slišita borbo pri oporišču. Čačić hiti za menoj in vprašuje:

»Gospod nadporočnik, ali se bomo tolkli z njimi?«

Čačić se čudi, zakaj bi se z Italijanom tolkli, ko se vendar na drugi strani vežemo z njim. Znano je tudi Čačiću, da sem poslal dva Rusa v Italijo.

»Seveda se bomo tolkli, ako nas napadejo. Ujeti se naš človek ne da. A mislim, da ne napadajo. Ako so Italijani, potem hočejo nekaj drugega. Baš odhajam, da pogledam. Zato sem Kosteku prepovedal, naj ne strelja.«

Čačić se vrača v Lasto. Za nekaj minut sem pri Kosteku na prvem oporišču. Javljam se glasno in od daleč, da bi ne smatrali v svoji nervoznosti še mene za Italijana.

Vsa posadka je zunaj in nekateri možje imajo nastavljene puške proti jarku, odkoder pričakujejo italijanski juriš.

Odrejam, naj polovica posadke odide v klet, a da so takoj zopet na mestih, ako bi nastal nemir. Kosteka tolažim, da je gotovo pomota.

»Ali je korporal Prskalo tukaj?«

»Tu sem,« se javlja Prskalo.

»Z menoj pojdeš in še eden. Na patroljo. Kdo hoče iti?« —

Prskalo in redov Mašić me spremljata. Prišedši na rob globoke zarez, kjer se pričenja gošča, žvižgam pritajeno, a tako, da me morejo slišati dol do potoka. Slišijo me tudi straže na Kostekovem oporišču.

Iz gošče ni odmeva. Spuščamo se polagoma niže v široki črti, drug od drugega po 10 korakov, jaz na sredi. Zovem »halo!«, drugič »dove siete?« (kje ste?), meneč, da so morebiti zares Italijani kje. Nobenega odmeva ni. Nikogar ni.

Za uro smo zopet na oporišču. —

Čakam pri Kosteku v kleti, dokler ni služba popolnoma normalna. Stražniki se vračajo, obešajo puške in se norčujejo iz Sprema. Korporal Čamil Bajramović pravi skupini, ki stoji okrog njega v kotu:

»Spremo laže, kadet nas gnjavi, potem prihaja nadporočnik, jemlje dvojico, ide na patroljo, žvižga po šumi in zove Italijane. Ali ni tako? Čemu bi mi

streljali, ako zadostuje, da komandant žvižga? — Dve uri bi že lahko spal.« —

Po polnoči javlja adjutant majorja Bilimka, da je ušla nocoj iz Incise cela stotina Rusov. Adjutant opozarja vse straže, naj po majorjevi odredbi vrše službo, ker bodo Rusi najbrž ob contrinskem potoku iskali prehod čez fronto.

Tako! Sedaj mi je jasno. Kostkov alarm je v zvezi z bežečimi Rusi. Spremo je prikolovratil med Ruse in zbežal, meneč, da ga love Italijani. No, sedaj so že preko meje. Srečno pot! —

Zaran javlja kuhar Katić, da mu niso vrnili enega kotliča. Preiskujemo in odkrivamo, da ni kotliča s prvega oporišča. Seveda, Spremo je pritekkel v kuhinjo, a brez kotliča. Zovemo Sprema.

»Kje je kotel?«

»Iskal sem ga ponoči in zaran zopet, pa ga ne morem najti.«

Spremo kaže mesto, kjer je videl Italijane in »odložil« svoje breme. Odtod se je kotlič valil v globino. V globini ob potoku ga ni nikjer.

»Ali ne veš, budalo, da so bili Rusi, ne Italijani?«

»Boga mi, ne vem. Mogli so biti Rusi, a sigurno so bili Italijani.«

»Ti junače iz Hercegovine, Rusi so se bali tebe, a ti Rusov še bolj. Ajdi, išči kotel! Ako ne prineseš kotla, te zapremo in zvezemo. Doma ti prodamo ovce in koze in kravo in kočo, da kupimo nov kotel. Sedaj veš. Ajdi, išči kotel!«

Spremo išče prvi in drugi dan neprenehoma kotel po jarku. Kotla ni. Drugi večer poroča potr:

»Kotla ni. Sigurno so ga odnesli Rusi.«

»Aha, sedaj že veš, da so bili Rusi. Glej, da prineseš kotel! Najdi ga, kjer ga hočeš! Ne bom te izpraševal, odkod ga imaš, a prinesiti ga moraš. Slišal si, kaj te čaka?«

Siromak Spremo trpi, a ne morem mu pomagati. Zaradi kotličev so izredno strogi predpisi in vsaka četa ima velikanske težave in neprilike, ako se ji izgubi ali pokvari ta dragocena posoda, za katero erar ne

more dajati nobenega nadomestila. — Razen tega smo osramočeni, da nam bežeči Rusi odnašajo kotle! Pregledujem kuhinjo in štejem.

»Osem kotlov? Od kedaj?«

»Prinesel mi je Spremo kotel,« javlja Katić.

»Dobro!«

Narednik Miočić pa poroča, da se je Spremo vso noč klatil okoli kuhinje 165. črnovojniškega bataljona in ukradel kotel.

Škoda je poravnana. Več ne vprašujem. Kotel je dober, vsaj tako dober, kakor je bil naš. —

V četi se spominjajo vselej Rusov, kadar vidijo Sprema. A Spremo sedaj ni več ponižen, temveč jim krepko odgovarja. »Rad bi,« pravi, »videl tistega, ki bi bil na mojem mestu prinesel kotel v kuhinjo!« Tudi aspirant Kostek posluša marsikatero neprijetno opazko o svojem italijansko-ruskem alarmu.

14.

V svetli topli noči 29. junija zapuščamo Lasto in se vračamo k svojemu bataljonu na Sief.

Monte Sief je močno izpremenjen, brez snega, z izstreljenimi globokimi rovi in prostranimi kavernami. Služba je izdatno lažja in manj nevarna. Odlagamo zimsko perilo in solnčimo se na suhih skalah, kakor kuščarji. Tupatam drvi kratka nevihta preko vrhov, inace pa imamo najkrasnejše dneve in noči.

Gospoda pri višjih poveljstvih čuti, da je sedaj čas pokazati hrabrost in priti gledat, kako je na zloglasnem Siefu. Zvečer 8. julija mi javlja kapitan Gröller, nov komandant bataljona, da obiščejo vrh Siefa poveljnik siefskega odseka major Bilimek, dva štabna kapitana, Stojaković iz brigadnega štaba in Mareš od mejnega sektorja št. 9, in cela vrsta radovednih nadporočnikov in poročnikov, štabom dodeljenih plemičev, med njimi grof Černin in grof Zichy.

»Vsi ti se hočejo hvaliti svojim ženam in materam, da se tolčejo na Siefu z Italijanom?«

»Brez šale! Lepo jim razkaži, kar bodo hoteli videti!«

»Razumem!«

»Gospodje čakajo že od 7. ure pri meni na »Köhle« in vprašujejo, ali je sedaj na vrhu mir?«

»Sedaj je izključeno, da bi jih pustil v rove. Tako skupino bi nasprotnik opazil in trpeli bi.«

»Seveda! Naj le počakajo noči!« —

Naj le čakajo! Dolgo bodo čakali! S strojnico jamemo dražiti posadko Col di Lana, ki radà točno odgovarja na vsak strel. Ob 10. uri javljam živahno strelbo artilerije na vrh in na dohod, takozvani Karweg mimo barak za rezervo. Pol ure pozneje vprašujejo iznova, a ni nič bolje.

»Ali nam grozi napad?«

»Verjetno je. Naše ovire in naši rovi so od mraka neprenehoma pod granatami.«

»Katere baterije streljajo?«

»Doslej strelja pet baterij: lahka in težka Ornella, Visine, težka Col Toront, težka Moe.«

Tako jih zabavam vso noč in plemeniti junaki se ne morejo ganiti. V resnici je padlo ves večer samo 20—30 granat, nekatere na srečo preko Siefa, da so jih zadaj bolje slišali. V njihovem brlogu pri Gröllerju itak ne morejo razločevati ne kalibra ne smeri, ker slišijo le votlo bobnenje odmeva od skalovja Settsass, Tre Sassi, Lagazuoi in od Tofan.

Ob 5. uri zaran leze komisija previdno na vrh. Točno začenjajo ropotati strojnice na grebenu pred Siefom in obisk pri nas je bil izredno kratek. To ni izprehod, temveč beg po strmem rovu iz vrha navzdol k levemu krilu, ne da bi se kdo ogledal, kakšni so rovi, kje so straže in kaj je videti iz rovov. Možje, ki imajo inace trde hrbtenice, se znajo na Siefu dobro pripogibati. Hite na Siefsko sedlo k 6. bataljonu, h kapitanu Starklu. Koncem mojega rova jedva utegnejo pozdravljati, nekateri mi ne voščijo niti roke. Kdo bi jim štel tako nevljudnost v zlo?

»Also, du braver Pivko, nicht wahr, wir können wegen der Stellung unter deinem Kommando beruhigt sein?« zveni kompliment majorja Bilimka.

»Bitte gehorsamst.«

Najmirnejši med njimi je bil kapitan Stojaković in sivolasi grof Černin. Sloki poročnik Zichy pa ves čas ni izpregovoril, tako mu je trema pretresala živce. —

Ves drugačen je artilerijski podpolkovnik Feßner, ki si ogleduje za njimi ves dan z raznih višjih mest naspotne pozicije.

V rovu na vrhu Siefa, odkoder imava širok razgled na vse strani, ga zabavam in mu pripovedujem o hrabrosti naših štabnih gospodov. Feßner se smehlja in pravi:

»Dobro si naredil! Letos jih ne bo več na Sief.«

Zvečer se vračam s četo v taborišče Alpenrose. V menzi nahajam zbrane oficirje in med njimi vojnega kurata Hrvata Meßnerja.

»Zdravo, gospodine Ante!«

Prijatelj Ante je odkrit narodnjak, s katerim je bilo že več debat o našem bodočem jugoslovanskem ujedinenju. Izmed Jugoslovanov-oficirjev, kar sem jih kdaj srečal na fronti, mi je po svojem mišljenju morebiti najbližji in najbolj odkrit.

V kotu sediva. Kurat posluša, kako sem podkuril gospodi na Siefu in mi stiska roko.

»Ti jim pripraviš še drugih skrbi, kaj ne?«

»Pripravim!«, odgovarjam.

»Poznam te! —

»Gospodine Ante, meni je žal, da si kurat.«

Kurat me gleda, kakor bi premišljal, ali me je pravilno razumel, nato pa pravi:

»Tudi meni je žal — v onem zmislu namreč, ker sem kot vojaški svečenik bolj vezan na svoje mesto nego ti na svoje. Ako bi bil običajen oficir ali vojak, bi danes ne stal na Siefu.«

»Verjamem. Poznam te. Bil bi mi lahko dober pomočnik!«

»Ali ti je treba moje pomoči?«

»Da — in pomoči mnogih dobrih pomočnikov . . .«

»Škoda!«

»Škoda!« —

Oficirji prisedajo in pogovor prehaja na druge predmete.

* * *

Dne 3. avgusta me zove major Bilimek v Contrin. Ni mi ljubo. Solnčnih ur ne žrtvujem rad za brezplodno hojo v globino in nazaj na Sief. —

Laška baterija mi pomaga od zadaj, da sem hitreje v contrinski jami, nego bi prišel običajni turist.

Oficirji pri siefskem odseku so sami »boljši« ljudje. Taki štabni pisarji se na videz zelo zanimajo, kako je pri nas zgoraj, in so vsiljivo prijazni z umazanim krtom iz rova. Prijateljski ti stiskajo roke, smehljajo se in ti strežejo.

Stanujejo kaj udobno. Vse ti kažejo. Solidne zidance pod skalo so solnčne, zlasti pa varne pred artilerijo. Vrh tega imajo poleg sob vhod v globoko kaverno, kamor skačejo, kadar Italijani streljajo, dasi še menda ni padla nobena granata v njihovo bližino.

Poročnik grof Zichy mi kaže, koliko dela ima. Gospodič ima svoj poseben resort, ostala služba ga ne briga. Veliko knjigo si je kupil v Brunnecku, krasno vezano z lepim gladkim papirjem. Sam začrtuje s svetlim kovinastim ravnilom rubrike in vpisuje krasopisno, kakor pač zna grofič pisati, koliko gradiva in koliko jestvin je naročil včerajšnji dan Bilimkov odsek za menažo in nove stavbe. Na levi strani vpisuje naročila pod napisom »Bestellt«, na drugi pa sprejete predmete. »Amerikansko knjigovodstvo«, pravi grof temu.

»Imate gotovo trgovsko ali bančno izobrazbo?«

»Nimam. Sam sem vse tako uredil.«

Tem bolj občudovanja vredno!

»Tu na desni imate dve rubriki, »Abgefertigt« in »Übernommen« in v obeh rubrikah iste številke. Kaj znači to?«

»Vidite, v tem je pač znak moje natančnosti. V levo rubriko vpisujem, kaj mi Corvara ali Brunneck pošilja, v drugo pa, kar faktično prihaja k nam v Contrin. Lahko bi se medpotoma marsikaj izgubilo.«

»Seveda! Vidim, da ste zares natančni.«

»In te tri rubrike primerjam vsak dan.«

»Lepo! Velika skrb in natančnost! Prepričan sem, da se nobeden odsek ne more meriti z našim, kar se knjigovodstva tiče.«

»Prosim! Hvala!«

Želel je slišati pohvalo in hvaležen je za njo. —

Major Bilimek veli naliti steklenice in jame razkladati, koliko težav in sitnosti mu povzročajo višje komande: mejni pododsek v Corvari (polkovnik Maendl), mejni odsek Pedratsches (polkovnik Vonbank) in divizija v Brunnecku.

»Ne mirujejo zaradi Siefu, kjer je sedaj vaš bataljon že kakor doma. V prihodnjih dneh moramo na pritisk teh komand na vsak način izvršiti akcijo na laško oporišče na Siefskem grebenu na točko 2424. Poročnik Omelka je dobil pred mesecem poseben detachment, izbrane ljudi iz vseh čet, a vendar ni dosegel nobenega uspeha. Na meglo ne moremo večno čakati. Akcija se mora izvršiti brez ozira na meglo. Kaj mislite, gospod nadporočnik, kako bi se lotili, kedaj, s kakšno močjo?«

Tovariša Omelko že dolgo priganjajo, naj udari na greben. Odsvetoval sem mu, ker tako podjetje ne more prinesti uspeha. Ako računijo s tem, da bi Avstrijci zasedli greben, se moramo tem bolj braniti podjetja. Služba na novem oporišču na grebenu bi bila naporna in spojena s stalnimi izgubami. — Sedaj prihajajo nad mene!

»Moje stališče poznate, gospod major. Nasprotujem akciji, ki bi imela cilj zasesti greben. Nima zmisla pošiljati ljudi v smrt v tisti kup kamenja.«

»Italijani so izgradili oporišče z rovi in kavernami. Tam bi se sedaj tudi naši držali.«

»Pomislite, da so rovi izsekani s fronto proti Siefu. Taki rovi vam ne koristijo. Ako imajo kaverno, je brez dvoma na oni strani, kjer ovladuje italijanska artilerija vse dohode.«

»Ako so oni zgradili oporišče s fronto k nam, zgradimo lahko mi drugo oporišče s fronto k njim.«

»Da. Italijani so gradili, ko jih ni motila naša slaba artilerija, ki jim še zdaj ne more do živega. Kadar bi pa jel kopati naš saperski oddelek, ga razbije v prvem trenutku 20—30 italijanskih baterij, ki ovladajo skalo od treh strani in od zgoraj.«

»Te trditve ne odobravam, da bi bili mi slabši nego so Italijani, kar se tiče artilerije.«

»Ne govorim nič drugega nego resnico, da Italijani greben ovladujejo, mi pa ne.« —

»Kaj pa pravite glede akcije, da bi greben naskočili, pobrali italijansko posadko in materijal in ga izpraznili.

»To je drugo vprašanje. — Uspeh je mogoč, ako jih iznenada naskočimo z manjšim oddelkom, brez artilerijske priprave in pomoči.

Major mi kaže karto in sliko grebena, ki pa ni točna. Popravljam mu skico in mu rišem profil grebena med Siefom in italijanskim oporiščem in tretjo skico, greben v prerezih na 5 mestih z ozirom na strmino obojestranskih skal in z ozirom na širino na vrhu. Zračna črta med Siefom in Col di Lano je približno 700 m. Greben med vrhoma se izbočuje nekoliko na desno. S Siefa se je treba spustiti precej globoko in oprezno balancirati po robu ozkega grebena, da ne zdrkneš v globino 700 m na levo ali 400 m na desno. Za prvim vršičem grebena mora jurišni oddelek preplezati sedlo — in sicer poedinci, lepo počasi drug za drugim, ker je za dva malokje prostora. (Gl. str. 121.)

Bilimek posluša in pravi, da mu teh podatkov ni nihče povedal. Vse drugo uredi sam. —

Neznansko se jim mudi. Dne 4. avgusta so že povelja na Siefu. Poročnik Knotz in praporščak Dujc sta komandanta jurišnega oddelka 25 mož, kojega sestavita prva in četrta četa. Četrta četa tvori rezervo na vrhu Siefa.

Knotz in Dujc sta pripravljena zvečer in mi tudi. Podjetje se razvija po sreči. Oddelek pleza neopažen ob 10. uri po grebenu in dovršuje v 10 minutah ves svoj posel. Italijani so popolnoma iznenadeni. Nekaj nepotrebnih bomb in par strellov — in jurišni oddelek

se vrača na Sief. S seboj žene 2 ujeta oficirja in 20 mož. Neka lastna granata je žal ranila poročnika Knotza in 2 moža.

Dujc mi javlja, da je prejel ukaz, da mora ponoči ostati na zavzeti točki 2424.

»Nezmisel! Na mojo odgovornost nazaj na Sief!«

Greben je prazen. Naj si ga vzamejo zopet Italijani!

Ob 2. uri ponoči prihajajo novi ukazi. Poročnik Kuffler mi daje list:

»Herrn Oblt. Pivko. Die Stellung Gratstützpunkt ist von Herrn Oblt. Pivko tagsüber auf Befehl des Hptm. Gröllner und Major Bilimek unbedingt zu halten.«

»Znoreli so!« — Telefoniram Gröllnerju, ali je ukaz resničen. Gröllner potrjuje in pravi, da mora vsa 4. četa na oporišče. Na potu so že saperji z orodjem, ki začnejo takoj z delom, in telefonisti, ki uredijo do jutra zvezo z novo postajo na grebenu.

Do 3. ure čakam.

Neurejene misli se mi podijo po možganih. Prva je, da se moramo ustavljati brezumnemu ukazu. — Bilimek nas je ukanil. Odobrili smo mu le podjetje, da oporišče naglo vzamemo in zopet izpraznimo — sedaj pa zahteva, da ga držimo. Vsa moja četa naj propade? Čete ne dam. Ako Bilimek vztraja pri ukazu, pojde četa, toda povedem jo dalje, na Col di Lanna. Izginemo brez sledu, Bilimek pa naj misli, da so Italijani ujeli četo. — Toda ali je v tej prisiljeni dezerciji ves uspeh ogromnega dela, v njej naj kulminira ideja, v katero si se zažrl, da moraš zadati Avstriji drugačen udarec, ne pa rešiti samo sebe in par ljudi v varnost? — — Ta misel odločuje.

Četa je zbrana pri prostrani gorenji kaverni, 10 m pod vrhom. Prvi vod stoji v rovu. Nad rovom kotalam po skali in vprašujem:

»Dečki, kdo govori gladko italijanski?«

Sredi voda pravi nekdo:

»Korporal Luka Ceranić govori. Iz Boke je.«

»Ceranić!«

Ceranić se javlja nekje zadaj.
»Vsi k meni, koje zovem! — Ceranić! Gudić! Ra-
guš! Burek! Omerika! Ivanišević! Dautović! Vidiče-
vić! Savić!«

Polagoma jih izklicujem, možje se javljajo in se
rivajo k meni. Štejem jih, devet jih je.

»Vsi drugi v kaverno! Poročnik Adler ima ko-
mando čete. — Devetorica za menoj!«

V vodu je vse živo. Rivajo se v ozadje h kaverni
in zdi se, da so zadovoljni z ukazom, kojega niso pri-
čakovali. Vedeli so že, da so določeni za posadko na
oporišču na grebenu, sedaj pa ukazuje komandant,
naj se spravijo v kaverno . . .

15.

Devetorica se spušča mož za možem za menoj
s Siefu na ozki greben in koraka previdno dalje, ved-
no dalje.

Na oporišču smo. — Vse je tiho, prazno. Tekom
5 ur ga Italijani niso utegnili znova zasesti. Dvojni
venec žičnih ovir ga obdaja, rovi so globoki s tremi
majhnimi in eno veliko kaverno. Na vrhu, na točki
2424 je izvrtano ležišče za 3 ljudi. Tu je bila stalna
posadka za mitraljezo, koja je vsak dan regetala pro-
ti Siefu. Ta jama je menda edina, koji ne more škodo-
vati baterija Col di Lana. Tri debele železne traverze
ji čuvajo strop, na treh straneh je vsekana v skalo, na
četrti jo čuva zid iz debelega kamenja.

»Sem vsi!«

Možje se tlačijo v luknjo, ki je tako visoka, da
sedečemu človeku ni treba pripogibati glave. Tesno
je nekoliko, a nič ne de.

»Ceranić, pojdiva!«

Ceranić sluti, da ga vodim k Italijanom. — Za
oporiščem je velika kaverna. Pri njej vidiva Italijane
v čeladah, štiri, 10 korakov pred nama. Pred belo
skalo jih obseva italijanski reflektor.

»Halo!«

V naslednjem trenutku se ozirajo in — ni jih več.
Vsi štirje so smuknili v kaverno.

Ob vhodu se ustavljava in jih kličeva iz kaverne. Nikogar ni. Ceranić jim prigovarja s svojo dalmatinsko italijanščino. Brez uspeha.

»Avanti! Fuori!« kličeva glasno.

Iz kaverne prihaja puškina cev, na njej nekaj belega, žepni robec ali krušna torba. Udajajo se! Tega nisva hotela.

Mlad, okrogel sottotenente je prvi, za njim leze iz jame še šest mož. Podporočnik hiti pripovedovati, da prihaja za njim večji oddelek, on da je prvi s 6 možmi kot izvidnica. »Drugi že prihajajo, le hitro! — »Kam?« — »V Avstrijo . . .«

Izvidnici se strahovito mudi. Slučajno prihajajo v tem trenutku na oporišče Bilimkovi saperji, ki imajo povelje začeti tukaj z delom. Saperjev je 15, ko pa vidijo italijanske čelade, jih ni več. Z vratolomno brzino se vračajo na Sief, 7 ujetih Italijanov pa hiti za njimi, ne da bi čakali mojega znamenja. Saperji spredaj, Italijani zadaj, kakor ena kolona! Saperji menijo, da jih Italijani love, in niti ne vidijo, da so čeladarji brez pušk, Italijani pa smatrajo, da so možje pred njimi njihovi vodniki in da je treba bežati tako, kakor tečejo vodniki. Na Siefu v rovu se ustavljajo, vsi vkup. saperji in Italijani.

Jezil bi se, ko bi ne bilo toliko komičnosti v položaju.

Na skali pred kaverno stojiva s Ceranićem in gledava za obojestranskimi junaki, bežečimi na Sief. — Za najinim hrbtom je zaklical nekdo precej glasno »Austriaci!« in nato slišiva rožljanje in topot po kamenju. To bo oddelek, ki zasede oporišče in ki je poslal izvidnico. Mirno so Italijani prikorakali do oporišča, meneč, da je vse varno, ker je izvidnica že tam, — tu so Avstrijaki!

Čakava, a oddelka ni.

»Halo!« kličem jaz. »Fanti!« kliče Ceranić. Ker ni odziva, stopava počasi naproti do mesta, odkoder sva slišala opozoritev »Austriaci!«. Ni jih več. Ves oddelek teče po grebenu nazaj na drugo oporišče, ki

je na točki 2387. Top, top, top, top! Kamenje se vali izpod nog v globočino. —

Tu stojiva, dvojica, na golem kamenju med dvema frontama. Vse beži od naju. Reflektor sveti in mirno je vse.

»Tu še nekaj doživimo!« —

Moja osmerica čepi v odkazani luknji. —

»Amerika, ti tečeš na Sief in javiš, da smo oporišče zasedli. Vrni se takoj!«

Omerika beži. — Za pol ure se vrača s štirimi telefonisti, ki vlečejo težko telefonsko kaseto.

»Ajдите k vragu! Ali ne vidite, da se dela dan? Takoj nazaj z žicami in kasetami na Sief!«

Iz sosednega italijanskega gnezda na grebenu pričenjajo streljati iz pušk in iz 2 strojnic. Krogle se krhajo od kamenja in žvižgajo z najrazličnejšimi melodijami preko nas proti Siefu. V luknji tičimo in se šalimo iz telefonistov, ki jim frčijo prvič v življenju krogle okoli ušes.

»Kaseto so sigurno vrgli v stran, da laže tečejo!«

»Kakor Spremo kotel!« pravi Raguš.

»A Spremo je kotel iskal ter našel, te kasete pa ne najde nihče, ker je ne bo iskal.«

»Spremo je ukradel. Telefonist zna tudi krasti.«

Cink! Krogla je udarila ob rob naše traverze, ki štrli iz kamenja.

»Dautović, podrži malo glavo!« vzpodbuja Raguš.

»Drži ti glavo, ako hočeš!«

Cink! Vuiiii! Krogle se odbijajo od železne plošče in stokajo nemilo, — mi pa sedimo tako lepo na varnem.

Prižigam si viržinko in pregledujem inventar naše »sobe«: kakih 20 ročnih bomb neznanega tipa, nekaj ovalnih železnih bomb tipa »sipe«, kojim pravijo »italijansko jajce«, 15 granat z železno palčico, ki jih streljajo s pomočjo posebne puške. Tudi puške so tukaj in dokaj municije.

Vsi se zanimamo za strop, ki nas čuva. Na traverzah ležita dve veliki, po 1 cm debeli, železni plo-

šči. Pred puškinim zrnom nam dajeta varstva, pred granato majhnegega topa menda ne, nikakor pa nas ne moreta čuvati pred 15 centimetrskim in večjim kalibrom.

»Zakaj nismo šli v kaverno?« vprašuje Ceranić
»Velika je in globoka.«

»Kaverno bodo danes razbili. Videl si, da Italijani lahko streljajo naravnost v njo. Tam bi nas zadušili.«

»A tu ne?«

»Moramo računati na srečo. Sigurno bodo razbijali s topovi po oporišču in razdejali bodo rove, ker smatrajo, da je posadka v njih. Tudi na nas bodo streljali, toda težko je pogoditi točno v naše gnezdo. Ako udari samo nekaj decimetrov pod nas, že udari v trdo skalo in nas samo strese, — ako više, pojde preko nas. Saj bomo videli. Pravim vam, vsi bomo živeli.«

Bošnjaki gledajo za dimom moje viržinke, ki se vleče iz luknje, in jamejo sukati in sliniti cigarete. —

Ob polšesti uri pričjenja tolči artilerija. Pričakujemo jo, ker puške molče. Prvi strel izpod Ornele je udaril globoko pod oporišče in kakor bi odrezal, grmi salva kakih 30 topov. Po grebenu bobni, kamenje se suče v zraku, skale se krhajo in ropočejo po strmem pobočju. Vse oporišče je v dimu, črnem, rjavem in svetlosivem, ekrasitov duh udarja v nosove. Na našo streho leti kamenje in železje in zvoni po debeli resonančni deski. Artilerija nadaljuje peklenško delo. V luknji ne govorimo nič. Instinktivno pripogibamo glave, kadar čutimo zračni pritisk previsokih granat, ki tulijo tesno nad nami in padajo na drugo stran grebena pred Siefsko sedlo in Valparolo. Ceranić šteje one granate, koje udarjajo v našo skalo in nas stresajo. Do 1400 šteje, dalje ne more več. Toppe oči bulijo dečkom iz počrnelih obrazov. Malokdo izpregovori kaj, živci nam slabé, tesno stisnjena kolena se tresejo. Vidičeviću se gibljejo ustnice neprenehoma, — zdi se, da moli.

Ob 8. uri 15 minut popušča uničujoča koncentrirana strelba baterij in delo nadaljuje samo Ornella s

štirimi lahkimi in dvema težkima topovoma. Streljajo po načrtu, tako da čutimo, kako tipajo korak za korakom po bivših rovih, zrno za zrnem v točno odmerjenih intervalih. Vsako mesto obdelujejo, kjer slutijo, da bi mogel tičati še živ Avstrijak. Žične ovire so izginile, da ni sledu po njih. Granate so jih iztrgale iz skalovja ter jih pometale s kamenjem vred v globino. Koder so bili pred 3 urami še jarki, kaverne in «lisičje luknje», vidiš le golo skalo in grmadice skrhanega skalovja.

»Uboge planinske miši! Ponoči so smukale okrog nas. Vse polno jih je bilo. Nobena ni ostala. Koja je ušla, se ne vrne nikdar več.«

»A mi smo živi!« se čudi Raguš. »To je istinito čudo.«

»Kje bi bili, ako bi ostali v rovih ali v dolnjih luknjah!«

»Kako ste znali, da nas ne morejo pogoditi?« vprašuje Raguš.

»Tega nisem rekel. A težko je udariti na vršič skale, kjer se po njihovem računu itak nihče ne skriva. Kdo bi šel na vrh ležat, ako ima dobre kaverne na razpolago? Italijani vedo, kje so skrivališča, saj so jih sami vrtali v skalah.« —

Ornellska baterija je dotipala do nas. Zadnja štiri zrna so previsoka. Sedaj bo menda konec. — A še streljajo, toda eksplozije so nekje dalje, naša skala se ne trese. Previdno kukam iz brloga. »Na Sief streljajo,« javljam svojim. »Vrh in desna stran sta v dimu.«

»Dobro je tako. Naj tudi oni čutijo ekrazit!« jim želi Raguš.

»Ne samo mi,« dodaja Savić.

»Škoda, da na nje ne streljajo vsi topovi, kakor so zjutraj na nas,« obžaluje Raguš in si prižiga cigareto. Pri vhodu opazuje klečé, kje se kadi na Siefu. —

»Mi smo jih dobili 10.000, oni 30,« ceni Omerika.

»Čakaj, ni še konec!«

Oziram se po golem oporišču in proti italijanskemu delu grebena. »Kaj je to? — Italijani prihajajo! K nam lezejo čelade!«

Raguš se stavi na noge in gleda.

»Boža mi, patrolja ide!« —

»Ceranić, daj mi granato!«

Nekdo mi moli granato iz brloga. Zamahnem, kolikor dopušča omejen prostor in granata leti dobrih 20 m, na sredo med nas in bližajoče se Italijane.

Rrrrum!

»Daj še eno!« — Rrrrum! — Patrolja stoji, nekateri so na tleh. Ne vedo, odkod prihajajo granate, toda o dejstvu ni dvoma, da so Avstrijaki še vedno na oporišču. Nazaj! —

Ob 9. uri 20 minut nas pričena iznova artilerija obdelovati. Grmi in razbija od treh strani nepretrgoma do 10. ure 30 minut. Topo čakamo, kdaj udari na nas. Ena edina granata lahko dovrši, česar tisoče drugih ni moglo. Ljudje so potrebni tolažbe.

»Vedel sem, da do nas ne morejo. Toliko jih ne pride več, kolikor jih je bilo. Težko je pogoditi naš brlog.« —

O pol 11. uri še treska neprenehoma, a dobro čutimo, da prelagajo vse baterije na Sief.

»Zdaj pridejo, kakor so poizkušali prej. Na nas ne streljajo več. Gudić in Raguš na streho!«

Delim jih v 4 skupine, ki se bodo vrstile v opazovalni službi na železnih ploščah. Prvi dvojici pomagamo na vrh. Kolena so trda od sedenja in od prestane živčne napetosti. Jedva je Raguš na plošči, že kliče preplašen:

»Eno Taljana, puno jih ima, do stotine!«

»Kaj praviš?«

Raguš pravi, da smo izgubljeni. Oba stražnika drčita s strehe k nam. Dečki v brlogu me gledajo. Iz oči jim čitam, da so pobledeli. Na črnih, od ekrazita zakajenih licih itak ne moreš opaziti nobene izpremembe.

»Ujeti se ne damo!«

Raguš je pretiraval s stotino, a do 50 jih vidimo. V redu korakajo počasi po kamenju in gledajo na tla, ker je treba iskati ob vsakem koraku mesta za nogo. Gredo tako, kakor bi oporišče pred njimi ne zahteva-

lo nikake pozornosti — saj je nemogoče, da bi po takem ognju še kdo dihal izmed Avstrijakov!

Zabojček granat sem si dvignil na zid in velel dvojici, naj streljata. Več jih nima mesta. Omerika in Vidičević streljata in moje granate pokajo.

»Predati se moramo!« meni Omerika.

»Ne brbljaj! Pucaj! Imaš kamo!«

Za minuto je Omerika pomirjen. Italijani so presenečeni in se umikajo, skrivajo se za kupi kamenja. Naprej ne morejo. Za puške vedo, odkod streljajo, za bombe pa ne vedo, ker jih mečem na 20, na 30 in 40 korakov, kakor bi bili branitelji razdeljeni po vsem oborišču. Le kratko dobo še in nikogar ne vidimo več.

Zopet artilerija! Težek top je pričel streljati točno pod nas. Z Ornelle so nas sigurno opazili na vrhu. Neprijetno blizu udarja.

Vu vu vu vu bum! Izkušen borec sluti in pozna po tuljenju bližajoče se granate, ali velja njemu. Omerika je skočil v brlog. Tokrat ni časa, da bi se umaknil. Ob vhodu sem stal in pritisnilo me je k steni. Pred očmi mi je za trenotek vse žareče in čuden občutek imam v trebuhu in v nogah. Kamenje in železje nas je pokopalo in vhod v brlog je zasut, prednja traverza je vsa zunaj, železna plošča pa nagnjena. Samo glavo imam prosto in desnico, vse drugo do prs je v kamenju. Dima in težkega prahu je toliko, da jedva diham. Edinemu Vidičeviću vidim glavo, vsi ostali so pokopani. Vidičević pa tarna:

»Jao, jao, moja noga, moja noga!«

Oguljeno levico vlečem iz nasipa in valim kamenje v stran, ki me tišči v prsa in boke. Tudi noge imam kmalu rešene. Vse me boli, kosti pa menda niso nikjer resno pobite, ker sem skočil še precej krepko k javkajočemu sosеду. Odkopavam njega, kakor sem izkopal sebe. Djordje ima prebito golen. Za zid se drži in gleda, kako mu curlja kri iz razdrtih hlač na goleni, jaz pa mečem kamenje od vhoda naše luknje, vlečem traverzo v stran, da izkopljem ostale ljudi. — Vsi so živi. Tri je stisnila nagnjena streha, nekateri

so malenkostno potolčeni. — Ornella še strelja, a našemu brlogu ne stori nič žalega.

»Vsi živite, hvala Bogu!«

Čas je, da obvežemo Vidičeviča, ki potrpežljivo čaka. Rana je nesnažna. Hlače si je podsukal sam. Nogo mu ovijamo petkrat, a kri se mu dolgo noče ustaviti. V brlogu nam leži. Ostalim je zaradi njega precej tesno. —

Do večera ne poizkuša nihče več, da bi se nam približal. Brlog si za silo popravljamo in mu dvigamo streho. Na strehi se vrste moji opazovalci v službi do večera. V prvem mraku pošiljam Savića na Sief, da javi, kako je z nami in da prinese nosila za našega ranjenca.

Ob 9. uri prihaja poročnik Kimla in 20 mož 3. čete na naše mesto, mi se pa vračamo z Vidičevičem na Sief.

16.

Na Siefu in medpotoma me ustavljajo znanci in izprašujejo. Savićevo poročilo, da smo vsi živi, se je razneslo ustno in po telefonu do komand. Kapitan Gröller me pričakuje. Sprejema me ob 11. pred pisarno z besedami:

»Mrtvi se vračajo!«

Podaja mi zrcalo, naj se pogledam.

»Boga mil!«

Dim, saje, smodnik in ekrazit, zemlja in prah, vse to je na licu in oči so krvave.

»Ude pa imam vendar vse, dasi sem potolčen na 30 ali 50 mestih.«

Najprej me vodijo k telefonu, ker želi baje polkovnik takoj govoriti, kadar se vrnem. Najprej čestita major Bilimek iz Contrina, nato polkovnik Maendl, ki me vabi v Corvaro na nekaj dni.

»Hvala, a zdaj ne morem. Nisem sposoben za marš.«

»Pridite, kadar si počijete. Pridite kmalu, mi vas tukaj zopet zredimo. Čestitam vam pristrčno še enkrat.«

Pregledno mu poročam, kako je bilo.

»Da govorim z vami, je samo gola sreča. Te sreče bi ne imel nihče na svetu, imam jo samo jaz, ker se ne da misliti, da bi mogel kdo drugi priti živ iz pekla.«

Polkovnik vprašuje, ali bomo mogli oporišče držati.

»Ako bodo Italijani nadaljevali vsaj malo svoje poizkuse, bo oporišče že jutri zgubljeno. Trajno se ne da držati.«

Polkovniku ta perspektiva ni po volji, ker se je že pohvalil z uspehom do najvišjih instanc. —

Pri Grölllerju se umivam. Sluga naliva štirikrat sveže vode in izliva gnojnico a še vedno sem črn. Bristača je nazadnje umazana. — Pri večerji mi pripovedujejo o strahu glede nas. Dopoldne so videli vsi, da nas je konec. Z desnega krila je javil opazovalec nadporočnik Gabriel, da je oporišče v italijanskih rokah. Artilerijski opazovalec je javil isto. »Lastna artilerija je streljala že na oporišče, nato smo pa zagledali 3 Bošnjake, ki so odganjali celo italijansko četo.«

»Tega niti ne vemo, da ste tudi vi streljali na nas.«

»Javil sem Bilimku in artileriji, da so na oporišču še naši. Potem smo videli precizne težke granate. Sedaj je pa vseh konec! Vsi so mrtvi! Popoldne je videl artilerist dva človeka ležeča na vrhu, ali ni vedel, ali sta naša ali Italijana. Nista se gibala. Lahko sta mrtveca. Nato je pritekel vaš infanterist in začetkom nismo hoteli verjeti, da ste živi. Bilo mi je ves dan neskončno žal, da sem vas poslal. — Obžaloval sem svojo poslušnost napram Bilimku in Maendlu. — Vaša četa se je jokala, aspirant Kostek je naravnost cvilil po Siefu.«

Take reči mi pripovedujejo. —

* * *

V naslednjih dneh počivamo na Siefu, oporišče so si pa vzeli naslednji dan že Italijani. —

Korporal Čeranić me obiskuje in si ogleduje moje telo, ki je polno črnih in modrih lis, zlasti po desni strani. Ob ledvicah imam največje bolečine.

»Luka, ali si zadovoljen, da smo ostali tukaj?«

»Gospod, ne vem.«

»Tvoj odgovor umevam tako, da nisi zadovoljen.«

Čeranić molči.

»Luka, ni dobro, ako misliš samo na sebe in živš brez misli. Jaz sem vzel tudi križ na hrbet in pijem iz keliha, ki ni prijeten. Rad bi se posvetil velikemu delu.«

»Katero veliko delo, gospod nadporočnik? To, da smo obranili skalo?«

»Temu pravijo avstrijski komandanti »veliko delo«, mi ne. Naše delo pride na vrsto.«

»Kdaj?«

»Kadar si vzamejo Italijani Sief in Corvaro in Bruneck, ne pa samo 30 metrov skale.«

»Ali ste mislili nato, ko ste nas zbirali za skalo?«

»Seveda.«

»In ko smo gnali Italijane?«

Tudi. Potrebno je bilo, da smo se jih branili.

»Glejte, ko ste metali granate, tako daleč in vedno več, sem vas gledal in — sem obupal.«

»Tako? Ali nisi mislil, da pobijejo inace oni nas ali nas odženejo v robstvo. V vsakem takem primeru bi bilo našega dela konec. Sedaj smo tu in imamo glas, da ni junakov nad nas. In videl boš Čeranić, da nam da Avstrija lepše in boljše prilike, zlasti sedaj, ko nas vsi ukazi hvalijo in vse komande slavijo. Ali so vam čitali v četi ukaz?«

»Bataljnskega nam je čital gospod Kostek.«

Brigadni in bataljnski ukaz sta na moji mizi. Bataljnski (br. 466 z 7. avgusta 1916) pravi:

»Der Kommandant der 4. Kompagnie hat mit wenigen Leuten durch fast 24 Stunden den eroberten Stützpunkt gehalten mit echter Schneid und echtem Soldatenglück, das furchtbare Trommelfeuer überdauert und mehrfache starke Infanterieangriffe abge-

wiesen. Allen diesen Helden meine und des Baons Bewunderung! Gröllner, Hptm.« — Brigadni ukaz govori slično.

Za junake vas imajo, medalje in vse vam obetajo, mene hočejo, kakor so mi rekli, povišati na kapitana, red železne krone mi hočejo dati, dol v Corvaro me vabijo, na dopust me pošiljajo. . . .«

»Meni ni za medaljo.«

»Niti meni — a ti nočeš umeti! Luka! Ako je došlo do tega, računimo tudi s tem, — kar nam bo dobra podlaga za delo, dokler smo na fronti v Avstriji.«

Luka Čeranić se poslavlja in obeta, da še pride.

* * *

Dne 9. avgusta se selim v Pescosto na počitek. Odtod obiskujem brigadno poveljstvo v Corvari, obedujem pri polkovniku Maendlu in rijem po aktih štabnega kapitana Stojakovića. Ves arhiv mi je na razpolago. — Dne 10. avgusta me peljejo v avtomobilu k poveljstvu mejnega odseka št. 9 v Pedratsches k polkovniku Vonbanku, kjer nahajam večjo družbo štabnih oficirjev. Vonbank je prijazen starček, majhen in okrogel, ki nima mnogo vojaškega na sebi. Pripovedovati jim moram svojo zgodbo z oporišča, ki dobiva po tolikem ponavljanju vedno boljše oblike.

Štabni kapitan Mareš ustreza radevolje moji želji in mi kaže razčlenitev odseka in bruneške divizije. Na zmes padajo mastne opazke v češkem jeziku, namenjene kapitanu Rašinu, ki je priča. Pol ure si prebrisujem skice in izpisujem podatke, ki jim pravi Mareš »ordre du bataille.«

Pri južini poroča Mareš polkovniku, da se zanimam z veliko »inteligenco« za našo fronto, češ: »on zna tudi druge reči, ne samo Italijane tolči.« —

Na Siefu je dobil bataljon v teh dneh novega poveljnika, podpolkovnika Vidaleja. Moj Čeranić je pa odšel — izginil je ponoči 23. avgusta k Italijanom, ker ni mogel več čakati. —

V zadnjih tednih našega bivanja na Siefu je precej mirno. Praporščaka Kohoutka, ki je prišel v mojo četo, uporabljam izborno kot risarja. Dečko je mlad, molčeč Čeh, vesten v svojem poslu. — Dne 29. septembra zapušča bataljon za vedno Sief.

* * *

Po enomesečnem dopustu dosezam 4. novembra bataljon na Pasubiju na taborišču Malga Bisorte, odkoder korakamo v Levico na počitek, ki so ga čete potrebne.

Pravijo, da pridemo v Sugansko dolino na položaje, nekje pri Borgu.

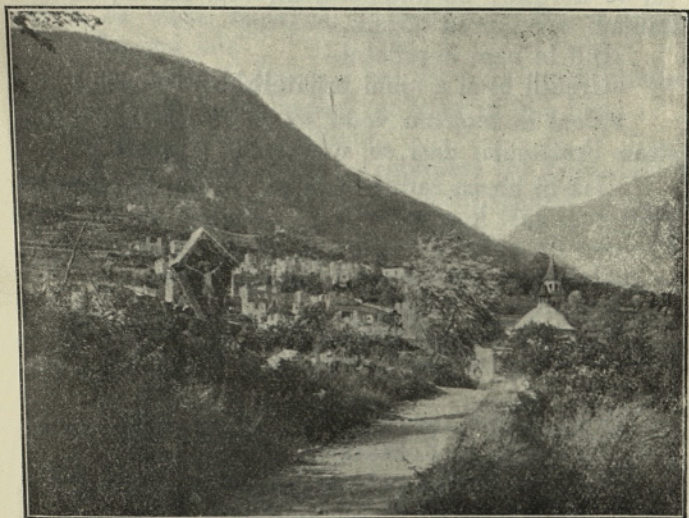
Zanima me kraj in jahal bi na ogled. Podpolkovnik Vidale pravi, da bi tudi jahal. Dne 23. novembra jezdimo trojica skoz Novaledo, Marter, Roncegno, Canai do kapele pod hribom S. Pietro. V Roncegno počivamo pri poveljstvu 181. brigade, stanujočem v krasnem hotelu. Brigadir generalmajor Vidale je nekak našega komandanta. V pisarni nam delijo skice položajev in specijalne karte.

Razgled s hriba S. Pietro (877 m) je zame poučen. Ob vznožju hriba vidimo ob Brenti mesto Borgo na sredi lepe suganske doline. Na desni strani dviga se Civaron (1032 m), Cima Maora (2125 m), Cima Dieci (2216 m), Cima Dodici (2338 m), spodaj pod Cimo Dodici Armenterra (1501 m). Na levi strani je Salubio (1887 m) za kojim se peni narasli potok Maso v smeri od severa na jug v reko Brento, v kojoj se izliva med mestecema Castelnuovo in Ospedaletto. Oporišče Caverna gledamo onstran Masa v smeri na Cimon Rava, dalje razdejane kraje Telve, Carzano, Spera, Scurelle, Castelnuovo in zadaj Ospedaletto, odkoder se oplaša italijanska baterija. Jasno vidimo rove ob Masu. Italijanske in avstrijske kuhinje kuhajo menažo in dim se dviga iz jarkov in dolinic. Grad Ivano se zdi neporušen. V njem je baje komandant italijanske brigade.

Polkovnik opazuje teren s svojimi očmi, jaz s svojimi. Oba sva informirana.

Na brdu Sv. Petra so si topničarji uredili udobno življenje. Čedne barake imajo in vsem kalibrom kljubujoče kaverne.

Napisi v vaseh in mestih označujejo duha, ki vlada v vse ponemčujoči Avstriji. Novaledo se zove Neuleit, Levico, Lewe, Roncegno Rundschein, Torcegno Turtschein, Caldonazzo Kalnetsch, Calceranica Kalkrein itd. Bog jim odpusti! —

Idila iz suganske fronte.

Dne 26. novembra jaše skupina oficirjev zgodaj na ogled na oporišče Caverna. Četo mi vodi poročnik Knott, kojega so mi nedavno dodelili k četi. Iaz moram spremljati polkovnika v Campestrini, odkoder korakamo skoz Parise in Telve v Caverno in čez potok Maso na »mostišče«.

17.

Pri diviziji in brigadi so nas opozarjali, da štrle italijanske puške baje 50 korakov pred avstrijskimi rovi.

Previdno prevzemajo Bošnjaki oporišče na vzhodnem, levem bregu Masa. Čemu bi po nepotreb- nem kazali glave?

Vodnik 3. voda, praporščak Kohoutek prihaja prvi s poročilom, da je prevzel v redu svoj odsek.

»Električne ovire so nizke, jedva se vidijo v sne- gu. O Italijanih ni sluha.«

»Gospodje pri diviziji imajo daljši korak. Njihovih 50 korakov bo kilometer ali več. Škoda, da niso Italijani zares pred nosom.«

»Bili bi nam neprijetni.«

»Uredili bi si z njimi prijateljsko razmerje.«

»Meni in mojemu vodu so ljubši tam zadaj, on- stran Frattonija, dasi so sovražniki Avstrije.«

»Jaz bi jih pa rad imel blizu. Tu na oporišču bo sveti mir, naši komandantje ne zahajajo nikdar sem. Moramo jih potrditi v mnenju, da je odsek nevaren. — Nadejam se, da dobimo z Italijani zveze.«

Kohoutek je molčal. —

Poročnik Tandler ima brlog tik pod mojim. Tandler je sedaj poveljnik 1. čete, ki je skoro vsa v re- zervi. —

Drugega dne zovem Tandlerja, naj pojde na iz- prehod z menoj in Kohoutkom.

»Močna oficirska patrolja bo. Zdi se, da ni Itali- janov v bližini, kakor so nas plašili.«

Mrak lega na naše vrhove. Po trdem nizkem snegu se pomiče oficirska patrolja, kateri se je pri- družil še narednik Sime Čačić.

»Kam? je vprašal Tandler.

»Pred ovire. Videl sem dopoldne porušeno hišo 400 korakov pred nami na točki, ki je naznačena na načrtu kot q 705. Od ondod, mislim, bomo videli, ali so griči pri zaselku Fontanelle zasedeni.«

Preskočili smo takozvane električne žice.

»Naši Bošnjaki so jih že preizkušali in odkrili, da nimajo nikakega toka.«

»Dobre ovire imamo — 30 cm visoke kolce,« se norčuje Kohoutek. »Italijanov se nam ni treba batil«

Nemoteno hodimo — previdno in počasi — po treh gričih do porušene hiše.

»Pri diviziji so nam pravili bajko o italijanskih puškah, ki so 50 korakov pred nami,« se šali Kohoutek.

»Tukaj smo že menda globoko zadaj za italijansko fronto!«

»Puške? Puške so tukaj?« odgovarja Čačić, ki odkopava z ного sneg pod jablano. Videl je kos cevi in že vleče zarjavelo italijansko puško iz snega.

»Še ena je!«

»Te puške že leže pol leta ali več,« meni Tandler.

»Dokaz, da Italijanov vso jesen ni bilo blizu.«

Vračamo se s puškami.

V naslednjih dneh patroljiramo do Fontanell in kilometer daleč na točko 793 pred Samone, a vse je mirno, nikjer ni Italijanov. Šele pred vasjo Samone zadevamo ob nervozno stražo. —

Često nas obiskuje komandant, podpolkovnik Vidale. Prehodila sva vse naše položaje. Razkladam mu, kako blizu so Italijani — treba je skrivati glavo. A Vidale se ne boji.

Nekoliko utrujen počiva v mojem brlogu na točki 665. (Gl. skico v knjigi »Proti Avstriji«, str. 61.)

»Gospod podpolkovnik, moje mnenje je, da moramo Italijane brezobzirno prijeti in jih poriniti pol kilometra in še dalje nazaj — tja do Samone in na Frattoni,« mu pravim. »Tu so nam preblizu, tega ne smemo trpeti.«

»Da, da, da! To, to! Tako napravimo! Tukaj pred nami ne bodo kuhali polente!«

Žari od veselja, ko mu predlagam akcijo. Sam je že mislil na njo. —

Naslednjo noč izvršimo »juriš« . . .

Podpolkovnik je že opoldne odobril naš predlog: Ob 11. uri zvečer izstrelila artilerija izpod Salubija 30 granat in šrapnelov na glavno laško linijo Samone—Strigno. V istem trenutku naskočijo Bošnjaki z dvema vodoma italijanske prednje straže: vod poročnika Knotta udari od točke 665, vod praporščaka Kohout-

ka pa severno od hiš Mentrante proti zaselku Fontanelle. Cilj podjetja je, da odrinemo vso črto italijanskih prednjih straž in zasedemo njihove položaje.

Obilo zabave je, ko slišijo Bošnjaki o nameranem podjetju. Poročnik Knott, Dunajčan, a dober oficir, ki ga Bošnjaki radi imajo, kuha od nekdanj jezo na vse višje oficirje in kaj rad pomaga, ako jim moremo kako zagosti. Podjetje spaja Knott s pregledovanjem pušk. Popoldne pregleduje puško za puško svojega voda in ukazuje v svoji slabi hrvaščini. »Tvoja puška nije čista — u jedenast sati večer pucaj jedan magazin.« — »Tvoja puška čista — pucaj jedna patrona.« — »Tvoja puška veoma mazana, ti pucaš dva magazin.« Bošnjaki ga umevajo.

Podpolkovnik je že uro pred pričetkom na svojem opazovališču onstran Masa, mi se pa skrivamo v svojih brlogih, ker lastnemu topništvu ne smemo zapupati. Tudi ni izključeno, da bi Italijani ne odgovarjali.

Oficirji se zbirajo pri meni na točki 665, pijejo čaj in se smejejo Knottovim recitacijam, ker zna vse zvezke o Poldihuberju na pamet.

Ob prvem strelu ori po vsem oporišču »hurrral«, da odmeva kljub pokanju topov tja čez Maso nazaj do podpolkovnikovega opazovališča.

Artilerija je svoje kmalu dovršila, mi pa ne. Knottov vod puškari 20 minut in Knott sam se neizmerno zabava. Italijani, ki gotovo ne vedo, kaj znači demonstracija, pošiljajo nekaj šrapnelov proti bateriji v Faveri in podpolkovnik je zadovoljen.

Moje poročilo:

»Podjetje je uspelo na vsej črti brez izgub.«

»Bravo!« sika podpolkovnik v telefon.

»Prebili smo vso linijo sovražnih prednjih straž, na severnih točkah do 300 m, na južnih 200 in 150 m. Sovražne postojanke držimo in jih ne damo. Dirjali so strahovito, niti enega nismo več našli na prednjih stražah. Nekateri so bežali kar brez pušk. Nekaj orožja smo jim vzeli.«

»Aj vraga, seveda, seveda, bežati znajo. Škoda, da jih ni par ostalo. General bi imel veselje z njimi. Pa dobro je tudi tako, jako dobro, izvrstno.«

»Gospod podpolkovnik, dovolite, še eden predlog. Prilika je ugodna, sovražnik beži. Preženimo ga še dalje, vzemimo mu ves teren do Samone!«

»Da, da, da! To, to! To napravite! Tukaj pred nami ne bodo več žrli polente, tako jim zakurimo! V Bassano bodo bežali, pred Bassanom se ne ustavijo, ako čutijo Bošnjake za seboj! Ali rabite še pomoč artilerije?«

»Hvala, ni potrebna. Oprostite, sedaj pohitim h Knottu. Na srečno svidenje, gospod podpolkovnik.«

Knott se je polil s kavo, tako se je smejal. Tandlerju je šale preveč in Kohoutek kadí molče in resno svojo slabo cigaro.

Pošiljam vojaka po narednika Čačića in podnarednika Bebanića. Njun brlog je jedva 25 korakov daleč.

»Sime, bil si oni dan z oficirsko patroljo in veš, da pred nami ni Italijanov.«

Smejeta se oba.

»Ali bi našel ono porušeno hišo, kjer so ležale ruške v snegu?«

»Seveda bi jo našel.«

»Polkovnik hoče, da četrta četa juriša ono kočo in jablane. Ti izvedeš ukaz. Vzameš si Bebanića in 5 mož in pojdeš počasi na tretji hribček. Tam vržeš tri bombe ob steno tako, da je vidi gospod podpolkovnik, ki je na opazovališču v Caverni. Nato izstrelite vsak po nekaj patronov in se takoj zopet vrnete. Tu te čakamo. Izvidnica dobi cigarete, podpolkovnik pa vam da medalje.«

Poročnik Tandler se odpravlja spat, mi pa uganjamo vojno komedijo do 2. ure. Na točki 705 je napravil Čačić peklenski hrup, ki traja dobre tri minute.

Ob dveh javljamo:

»Poročnik Knott in narednik Čačić sta naskočila točko 705 in jo vzela. Selišči Fontanelle in Torgelli je zasedel praporščak Kohoutek, a dal sem mu po-

velje, da ju pred zoro izprazni in se vrne v naše rove. Točko 705 in teren do ceste, ki vodi s severa na jug v Spero, hočemo braniti.«

Drugo jutro pošiljamo v Caverno plen — Čačičevi dve puški in precej laške municije, koje je ležalo povsod obilo.

Četrto in tretjo četo hvali bataljonski dnevni ukaz in 40 mož dobiva odlikovanja. Redova Rogan in Kusturica, ki sta dobro osnažila zarjaveli puški, sta tudi med odlikovanimi . . . Praporščak Kohoutek je pa kmalu nato poročnik.

Inače pa naša šala nima prijetnih posledic. Na zasedenih, »Italijanom iztrganih« hribih moramo koptati in graditi po zimi nova oporišča in pošiljati tja prednje straže.

Sredi decembra si ogleduje podpolkovnik nove položaje. Zadovoljno si mane zmrzle roke in modruje:

»Lep kos domače zemlje smo iztrgali sovražniku. Brigadni in divizijski štab sta nam hvaležna za našo uspešno akcijo. Bližina sovražnih rogov v odseku Caverna jim je bila že delj časa neprijetna točka. Podpolkovnik Zacher mi je javil, da pride v teh dneh na oporišče in z njim štabna komisija.« —

Nemo se pogledujeva s Knottom. Torej obiski gospode, ki jih doslej še nikdar ni bilo na oporišče. Sedaj si že upajo priti k nam, ko vedo, da smo . . . odrinili Italijane izpred naših rogov na kilometer nazaj!

Zvečer se pogovarjamo o Zacherju in njegovi komisiji.

»To bi bilo kaj, da bi nas po vrsti obiskovali stari polkovniki in generali, mi si pa naj brusimo pete in jezike z vsakim posebej!« Knott je nevoljen.

»Tu imate posledice svojih »junaških« akcij«, pika Tandler.

»Preden bo Zacher tu, mu že izbijemo obisk iz glave,« tolažim Knotta.

»Kako?«

»Prihod nam mora itak javiti. Preden pride do Caverne in k nam, preteče več ur. V tem začnemo

streljati s strojnicami in puškami, javimo, da se potika močan oddelek Italijanov pred nami, Vidale bo zahteval pomoč artilerije, Knottov vod si zopet temeljito osnaži puške in — Zacherja ne bo . . .«

Knottu žare oči. »Tako bo.«

In tako je. Dne 18. decembra opoldne nam javljajo, da prihaja Zacher. Artilerijski opazovalec Fürth telefonira po svojem lastnem telefonu sočasno z menoj, da imajo bosanske straže težkega opravila z Italijani in 10 minut pozneje že pada šrapnelska toča po selišču Fontanelle. Puške vsega oporišča peketajo in Italijani so nam zelo uslužni, ker odgovarjajo na našo strelbo s svojo artilerijo, seveda preko nas v Caverno in Favero na avstrijsko artilerijo. Hrup noče poleči. — Odpoved je pa že tukaj.

»Gospod podpolkovnik Zacher ne pride danes. Javite sedanji položaj! Ali se Italijani še kažejo?«

»Pred prednjimi stražami jih ni več. Pri Fontanelah se skrivajo. Preganja jih precizna naša faverška artilerija in Knottov vod.«

»Naj le pridejo bliže! Pokažemo jim! Pozdravite poročnika Knotta!« —

Pri artilerijskem opazovalcu Fürthu igramo tekom teh dogodkov ves popoldan tarok. —

»To sredstvo zoper obiske si moraš zapomniti, prijatelj Knott!«

»Ob priliki ga zopet porabimo.«

18.

S takimi epizodami si pridobiva bataljon ugleda, poveljstvom v ozadju se pa še bolj utrjuje prepričanje, da je bosenski bataljon popolnoma na mestu v svojem nevarnem odseku.

Dobivamo deževno in sneženo vreme. Na oporišču imamo mir in lahko dihamo.

Oficirji in vojaki vseh 4 čet kakor tudi strojniške čete prihajajo vedoma v opozicijo proti poveljstvu. Pričenjamo s humorjem, v bistvu je pa stvar resna. Nemške oficirje naš položaj zabava in vsi imamo za doščenje, da puščajo komande bataljon pri miru in

se ni bati izgub. Slovanski oficirji slutijo, da se jim bliža odločitev, moštvo pa ima v oficirje neomajno in otroško zaupanje. —

V tej dobi izdelujem nove načrte, kako bi Italijani občutno omajali v naši bližini in z našo pomočjo avstrijsko fronto. Svoj smoter dosežemo najbolje, ako ne pridemo v Italijo kot ubežniki, temveč ako ostanemo na fronti in pomoremo v ugodnem trenutku Italiji kot zavezniki ki ji lahko ogromno koristimo. V to svrhu je treba dobiti zvezo z italijansko vrhovno komando.

Korporal Cvijo Djurić pojde z mojim predlogom v Italijo.

Dne 23. decembra me spremlja Djurić, da si ogledava pot. Knottu pravim, da hočem pogledati, kje bi dobili suhih drv.

Pri prednji straži ni stražarja. V tesnem brlogu leže ljudje, zvijajo si cigarete in igrajo karte.

»Tako vi? Borek Mahmić, Hadžiahmetović, vzemite puške, z menoj pojdete! Na straži ni od vas nikake koristi.«

Molče korakajo za menoj. Čudno se jim vsekar zdi, da jim nisem velel priti na raport zaradi njihove zanikrne službe na prednji straži.

»Mahmić in Hadžiahmetović, vidva sta muslimana. Borku se ne čudim, da slabo služi švabskega carja, vama se čudim. A smatram, da bosta i vidva boljša vojnika, kadar pojde za našo Bosno.«

»Kako mislite, gospodine?«

»Mislim, da sta dobra Bošnjaka, dobra muslimanska človeka. Mislim, da se Bosna kmalu vojne nasiti in obrne puške na Švabo, ker inace ne bo miru. Mahmić, ti si Slovan, je-li?«

»Jesam, gospodine!«

»In pameten človek! Zato molči in čuvaj zdrave, udari pa zato tem jače, kadar ti velim!«

»Hoću, gospodine!«

»I ti, Hadžiahmetoviću?«

»Hoću i ja, gospodine!«

Daj roko, vojnik svojemu oficirju!«

Ustavljamo se, podajamo si roke. Cvijo se smeh-
lja.

»Vaše današnje straženje bodi vam oproščeno!«

»Hvala vam, gospodine!«

Djurić jim razlaga, da iščemo drva.

Za točko 705 leži preveč snega, ki ga je veter za-
metel. Tu je hoja v običajnih čevljih nemožna. Od-
kimavam Djuriću. Nazaj!

Po noči zopet sneži. — Na božični dan hodi pa-
trulja korporala Mlejneka, da sporoči, ali ima sneg
trdo celino.

Ob novem letu so moji spisi za Italijane priprav-
ljeni. Med njimi je več čednih risb poročnikov Ko-
hrouška, Daška in Tandlerja. Dne 9. januarja pečatim
zavoj in naslednjega dne poizkušam zopet z Djurićem
pot po snegu. Kakih 100 m napredujeva še precej
dobro, nato se pa jameva udirati. Pregazila sva vsega
morebiti 300 m, dalje ne moreva. Obema je vroče, ko
počivava. Brezumna je najina hoja. Prehlajena sva
sedaj oba in mene tretji dan ne nosijo več noge. Le-
či moram.

Zdravnik dr. Dyboski me pošilja v bolnico.

Previsoka vročina je — skoro 39° — lahko se
pridružijo komplikacije.« Ošteva me, da se iz blazne-
ga navdušenja za Avstrijo ne dam odpraviti iz fronte,
ko me pošilja vendar on, zdravnik.

Njemu, Poljaku, se nismo zaupali do danes s svo-
jimi načrti. Prijatelj Dyboski ne more slutiti, da zah-
teva moj odhod iz fronte veliko žrtev — da moramo
uničiti del vsebine zapečatenega zavoja z naslovom
»I. Arm.«, ki se je nahajal v mojem nahrbtniku.

Zunaj stoje že možje, ki jih je dr. Dyboski odredil
za moj transport. Odpiram zavoj in dajem slugi ne-
kaj papirja, da ga vrže v peč pred mojimi očmi. Gori.
Ostanek jemljem s seboj, prepise armadnih ukazov,
ki vsebujejo za evidenco trup važne podatke, puščam
v Caverni.

Dne 15. januarja me pošiljajo v Telve in odtod v
kareti v Borgo, kjer me pozdravlja znanec dr. Ko-
stakiewicz. Popoldne se ustavljam v Novaledu, na-

slednji dan v bolnici »Jägerndorf«. Ob strogi dieti se lečim in odhajam 28. I. na tri tedne »na oddih« k Sv. Krištofu ob Caldonaškem jezeru, kjer v Grandhotelu že zopet lahko pregledujem in dopolnjujem tajno gradivo. Tukaj so od upravitelja in zdravnika do zadnjega pisarja in strežnika skoro sami Čehi, med njimi dr. Trogan, nadporočnik Jaromir Štolc, oficijal Vaclav Matějka, dr. Anton Hurán itd.

V menzi in na izprehodih debatiramo obilo o nezogibnem razpadu Avstrije. Slovanski časopisi nam prihajajo neredno, moje »Münchener N. Nachrichten« pa malokdaj izostajajo. Iz nemških listov smo zvedeli, da so zaprli nekaj najodličnejših slovanskih voditeljev, Čehov.

Mali oficijal Matejka se razburja ob takih novicah in pretresuje neodločnost narodnih zastopnikov, ki ničesar ne store za rešitev trpečih tovarišev in se valjajo v izrazih lojalnosti novemu vladarju Karlu.

»Gospoda na dvoru je hvaležna za našo lojalnost,« trdi kurat Hurán.

»In bo tudi nas zaprla,« pojasnujem dvoumno kuratovo trditev.

»Tako sem mislil,« pravi kurat.

»Naj jih le mnogo zapro in povesijo, potem bo vsaj moralo počiti,« modruje Matejka, kuratu bi pa bilo ljubše, ako počí Avstrija, preden nam zapro in povesijo ljudi.

»Ali ni sramota, da puščamo vse delo onim, ki so zunaj, Benešu in Masaryku, Trumbiću in kakor se zovejo naši veleizdajalci, doma pa molčimo in če nam zapirajo voditelje, se skrivamo še globlje? —

Wilsonovo proklamacijo narodom januarja 1917 smo zvedeli istotako najprej iz mojih bavarskih časopisov.

Besede ameriškega predsednika nam dajejo snovi za več dni. Ugibamo, ali bi bilo koristno za nas, ako bi Avstrija pristopila na Wilsonov predlog. »Avstrijska vlada ne bo odgovorila,« sem trdil, ko smo čitali proglas, »in to je dobro. Nemški ponos je prevelik in zaslepljenost avstrijske vlade je izza predvojnih dob

tako neizmerna, da je Wilsonov poizkus bob v ste-
no — na našo srečo.«

Trogan se mi pridružuje:

»Wilson naj pošlje vojske, ako hoče biti dobrot-
nik malih narodov, da pomaga zdrobiti Nemce! Po-
tem naj nam zakliče: Odločujte si sedaj, narodi, kako
si hočete urediti! Dobri nasveti so dandanes preu-
ranjeni.«

Vesela epizoda je dne 10. februarja, ko je pri
nas zarotnik iz bataljona poročnik Martinec, ki mi je
prinesel red železne krone. Nameraval mi je izročiti
red z lepim, resnim službenim nemškim nagovorom
in pozdravom bataljona, ki je baje ponosen name, Ma-
tejka se mu pa posmehuje:

»Le povej češki in bolj na kratko, kar si se nau-
čil. Nam je že znano, kako si je junak vašega bata-
ljona zaslužil red železne krone in kaj namerava z
njim napraviti.« —

Zdrav se vračam k četi in v prepričanju, da poj-
de naša stvar kmalu svojo pot, čim skopni sneg.

* * *

V naslednjih tednih se nam program znatno širi.
Podpolkovnik Vidale je govoril večkrat o gradbi
nove ceste ob Calamentu navzgor čez Cadinsko sedlo
v Cadinsko in Flemsko dolino v Cavalese, ki bo ve-
zala Borgo in Bolzano.

Kmalu bo gotova in porabna za avtomobile.

Ogledujem si cesto. Dela napredujejo, lepa cesta
bo.

Po tej cesti doseže avtomobilna kolona od Masa
tekem par ur železniško progo pri Ori pod Bolzanom,
progo, ki je edina življenska žila vse avstrijske tirol-
ske fronte.

Krojača Jiranka pošiljam v Bolzano, da si na-
kupi niti. Navihan dečko je, organiziran zarotnik.

Jiránek koraka peš iz Caverne v Flemsko dolino,
nato se pelje po kratki novi flemški progi v Oro (Au-
er) pod Bolzanom. Vrača se čez Trento in Levico.

Junija — julija bo cesta popolnoma dovršena in pot v Bolzano ali vsaj v Oro bo prosta.

»Vажne ceste nam gradi Avstrija,« pravim Dašku, razkazujoč mu na zemljevidu zarisano novo cesto. »Enkrat se lahko peljeva tod na dopust, potem bodo pa drdrali Italijani iz Castel Tesina komodno v kavarno v Bolzano.« — — — Pijonirski narednik Dragičević je izmeril dolžino nekdanjega mostu čez Maso ob suganski železnici pri Agnedu. Pijonirski oficir trdi, da je mostič za tričetrt ure dovršen, ako je gradivo pri rokah. Cesta je pa dobra in porabna na levem kakor na desnem bregu.

Ti podatki vplivajo močno na izpremembe naših projektov.

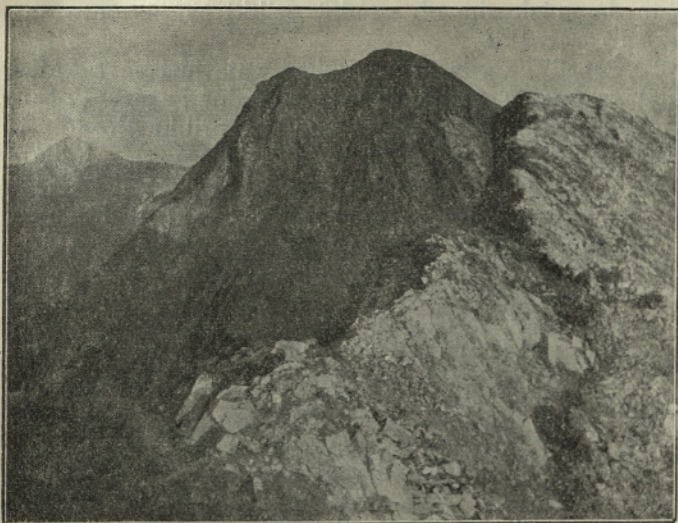
Adjutant Widy, podpolkovnik Vidale in artilerijski opazovalec Fürth donášajo toliko statističnih in taktičnih dokumentov, da jih ne utegnem sam izpisovati in prepisovati. Četna pisarna, poročnik Kohoutek in praporščak Maštalka mi morajo krepko pomagati.

Podpolkovnik zopet zahaja čisto k nam na oporišče. Njegovi pozornosti iščemo primerne hrane. Navdušen vojak je, ki se zanima za vse. Njegov duh ne pozna miru. Opozarjamo ga čisto na malenkostne dogodke v italijanski fronti, konstruiramo mu navidezno točen a fingiran pregled nasprotnih utrd, naznačujemo mu mesta nasprotnih strojnih pušk in rovskih topov. Vse študira in opazuje in je hvaležen tudi za drobtino. Ako se zakadi na daljnem Levreju ali na Frattoniju, ga takoj opozarjamo po telefonu, češ, tam in tam si kuhajo polento.

»Ei, Teufel, Teufel! Das muß man den Kerlen (včasih tudi »Schweinen«) austreiben,« je reden njegov odgovor in iz telefona se čuje, kako pljuva v razburjenosti. Takoj je na svojem opazovališču, kjer naravnava daljnogled, da vidi, kako bo streljala njegova baterija. Na artilerijo se rad huduje, ker mu ne strelja nikdar dovolj točno.

Več tednov ga motimo s fingirano italijansko postojanko na točki 793 severno od Fontanell, koja na-

zivajo v divizijski evidenci »Sandsackstellung« — zaradi treh ali štirih vrečic, napolnjenih z zemljo, koje vidimo na kupih kamenja. Kamenje z vrečicami nalikuje od daleč svežemu rovu. Pri 4. četi vemo, da je točka 793 nezasedena. Dne 20. aprila se radovedni narednik Čačić sprehaja po tej »italijanski« postojanki, toda vidi ga avstrijski artilerijski opazovalec na

Greben (v ospredju in na desni strani) in Col di Lana (v ozadju na sredi).

Pogled s Siefa. Najvišja točka na grebenu, ki je dobila v avgustu 1916 ime „Pivkosass“ (Pivkov kamen) je znamenito oporišče 2424.

Salubiju, ki javlja, da hodijo Italijani po svojem oporišču.

Čačić se mora skriti pred avstrijskimi šrapneli. — Pri brigadnem poveljstvu se sedaj zanimajo. Dne 24. aprila je že komisija pri nas: podpolkovnik Vidale, kapetan Kummer, poveljnik jurišnega bataljona v Levicu, in še eden kapetan, Madžar. Ogledujejo si teren, s koje strani bi Bošnjaki izvršili naskok na

točko 793, skupno z jurišnim bataljonom. Kapetanu Kummru izbijam iz glave misel na juriš, češ, da je sicer lahko priti na postojanko in iznenaditi Italijane, toda ne povrne se nam nihče, ker nam italijanska artilerija zapre pot. — Dne 25. aprila prihaja že druga komisija, z njo generalštabni kapetan Conrad von Hötzenorf in kapetan Navrátil iz štaba 181. brigade. Komisija priznava, da je moj nazor pravilen. Obetam jim, da poizkusim ob ugodni priliki sam s četo naskočiti to točko.

Dne 27. aprila si ogledujem vaje jurišnega bataljona v Levicu, edine sedanje armadne rezerve v Suganski dolini. Pregledujem ob tej priliki Borgo, S. Pietro, Campestrini, Novaledo, oglašam se pri diviziji, ki je sedaj v Roncegno in pri armadi v Levicu, govorim z mladičem nadvojvodo K. Albrechtom in mnogimi oficirji raznih divizij 11. armade ter se vrnem 28. aprila preko Civarona v Caverno.

S pomočjo artilerista nadporočnika Freunda dobivam končno izčrpne podatke o artileriji in tehniških pripomočkih divizije in sosednih odsekov. —

Dne 13. maja se pa selimo iz Caverne v južni sosedni odsek Val Sugana. Moja četa dobiva odsek Carzano s stražami na levem bregu Masa v seliških Castellare, Palua in na točki 525.

19.

Izpremembra nam je dobrošla. Carzanski odsek je ustvarjen za nas. Tu v Carzanu imamo na razpolago park barona Buffe, kjer se zarotniki shajamo nemoteno.

Patruljiramo in proučujemo teren med avstrijskimi in italijanskimi rovi.

Dne 24. maja je pri meni nadporočnik dr. Radović, Srb, ki je mnogo pretrpel v ječah in preiskavah. Razkazujem mu vse. Vodim ga k straži v Castellare in mu kažem pot, ki vodi — tja. — Radović ni pripravljen za nagel sklep, drugi dan ga pa že zovejo v ozadje. — Pismenki »P. v.«, na njegovih dokumentih ga brigadirju ne priporočata.

Korporalu Dukiću je naše cincanje preneumno in odrinil je za Ceranićem v Italijo sam. Ker je iz pionirskega oddelka, ki baš gradi stanovanje za podpolkovnika v vili Buffa, v moji bližini v Carzanu, svetujem podpolkovniku, naj prenese sedež poveljstva takoj v ozadje, v Telve. Italijani bodo brez dvoma streljali na vilo Buffa, kojo jim naznači Dukić kot sedež komande.

Carzano.

Villa Buffa in pogled v Sugansko dolino. Potok Maso med jezoma pod Carzanom, Scurelle (na sredi), Castellare (na levi nad Scurellami).

Za uro je podpolkovnik v Telvah in dva dni pozneje mu javljam, da že obstreljujejo njegov sedež, vilo Buffo.

Dne 26. maja prevzemam začasno poveljstvo bataljona in suganskega vojnega skupinskega odseka. (»Kriegsgruppenabschnitt«.) Podpolkovnik je prevzel začasno poveljstvo 181. brigade. — Podpolkovnik želi, da se preselim v Telve v njegovo trdnjavo »Bärenplatz« (v gozdiču pri kapeli vzhodno od Telv). Da

adjutant Czitary ne opazi mojega poslovanja, sem rajši v Carzanu in zahajam v Telve vsak popoldan po dve uri uradovat. Adjutant je kaj zadovoljen, ko ga nihče ne moti v lenuharjenju — komodnost ljubi nad vse, a pri delavnem podpolkovniku tega ni bilo.

Dne 5. junija imamo v Carzanu obisk ritmojstra Hevesija, Madžara. Po vedenju sodimo, da je poročevalec armadnega poveljstva. Še istega dne izziva poročnik Knot umetno nekoliko strelbe in gospod ritmojster beži — brez slovesa. — Poročnik Horák ga je videl na begu skoz Castelnuovo z debelo desko na hrbtu, ki ga je imela čuvati pred šrapnelskimi krogli. Nekdo izmed hudomušnih umetnikov je narisal na zidu Buffove ville karikaturu bežečega debeluha z desko na hrbtu. —

Divizija dobiva nenadoma večjo rezervo, 14. polk gornjeavstrijski, baš za nami v vasi Canai. Tekom akcij na Ortigari pa polk odhaja. Živahnost v odsekih Porta Lepozze, Caldiera in Cima Dieci se prenaša nekoliko na Civaron in v našo bližino. —

Po posredovanju prijatelja, nemškega poročnika v Levicu imam sedaj rezervatni vojni razpored vseh trup 11. armade in ostalih tirolskih komand. Še enkrat pregledujem svoje gradivo in se posvetujemo. Poročnik Tandler začetkoma ne odobrava podjetja, za nekaj dni pa že gori zanj. Kohoutek molči in pomaga risati, najlepše risbe pa izdelujeta praporščak Maštalka in poročnik Zeleny, dva moja češka oficirja, koja smo z lahkoto pritegnili med zarotnike.

Prvotno je bil določen korporal Cvijo Đurić, ki je brez dvoma najodločnejši podoficir, ki pa govori samo srbohrvatski jezik, kar je velik nedostatek z ozirom na misel, da v Italiji morebiti ne bodo imeli pri rokah tolmača za srbohrvaščino. Đurić uvideva potrebo. Oprostili smo ga naloge in jo poverili podnaredniku Karlu Mlejneku.

Mlejneka sem odgojil v četi iz skromnega in tihega redova v odločnega dečka. Nikdar ne govori mnogo, a ima več lepih lastnosti: odkritosrčen je in pošten in svojega oficirja se oklepa z vdanostjo in

ljubeznijo. Ne pije, ne kadi, svoj delež vina in tobaka deli Bošnjakom. Kmalu sem ga povzdignil na razvodnika, ob prvi priliki na korporala in nato na podnadrednika.

Uvajam ga v nalogo, koju hočemo izvršiti, kažem mu načrt, skice in pismo za poveljstvo I. italijanske armade v Vicenzi in Mlejnek izjavlja, da pojde z zavojem v Italijo. — Dne 5. julija morajo vse čete patru-

Oficirska vila v Carzanu.

ljirati na ukaz 181. brigade, ki si hoče na podlagi tipanja izvidnic sestaviti točno evidenco italijanskih ovir in utrdb. Ob tej priliki vodi Mlejnek izvidnico 4. čete. Dajem mu dva zarotnika, redova Mašiča in Šimanovića in ga spremljam mimo kapelice za vasjo Spera po nekdanji cesti proti Strignu, da si ogleda pot in najde primerno mesto, ki bo najprikladnejše za prehod v italijansko linijo.

Pot je že udobna. Zarotniki smo jo popravili in iztrebili kamenje in vrbje in razno navlako, ki je le-

žala in bohotno rastla na nekdanji cesti iz Castellar v Spero in Strigno.

Z Mlejnekom sva s pomočjo treh Bošnjakov pripravila drugo tajno pot čez južno castellarsko skalo po lestvi navzdol v vinograd in po stopnicah k cerkvi Sv. Valentina nad Vasjo Scurelle. Tod se lahko sprehajaš neopažen od castellarske straže, še manj pa od scurellske, ki tiči zadaj za vasjo v razrušenih zidovih nekdanje papirne tvornice. Lestvo, po kateri se spuščamo v vinograd, je izdeloval Mlejnek z Bošnjaki ves dan, a še ni posebno solidna, ker vsi vkup niso za enega mojstra. Lestvo smo skrili pod gosto listje bršljana, vzpenjajočega se po vsej skali.

Dne 11. julija revidiram besedilo pisma za poveljstvo I. italijanske armade.

V uvodu pisma načrtujem voljo organiziranih jugoslovenskih in čeških upornikov v bataljonu, oficirjev in moštva, da stopijo z Italijo v stik. — Smatramo, da je možno preokreniti ravnotežje vojnih sil pred nameravano nemško in avstrijsko ofenzivo ob Soči Italiji in njenim zaveznikom v korist. Mi Jugoslovani in Čehi bosanskega bataljona se smatramo za zaveznike antante. — Italijanski vojski ponujamo pozicije Suganske doline in priporočamo, naj izvrši Italija s primernimi silami krepek sunek — po priloženih načrtih, Prva kolona, ki bo z lahkoto hitela po suganski dolini čez Levico proti Perginam in Trentu, ni po našem mnenju tako važna, kakor druga, ki si izsili prehod proti severu pod Salubijem ob Masu in po Calament-ski dolini v Flemsko dolino nad Cavalese in poizkusi prerezati pri Ori (Auer) pod Bolzanom glavno in edino železnico vse južne Tirolske.

Generalni štab naj izvoli preštudirati priložene načrte, skice in karte; naj uvažuje, da je v tem trenutku sicer še nekaj nemških trup v tirolskem ozadju od Trenta više, kakor je razvidno iz prilog, toda te trupe že odhajajo in odidejo v najkrajši dobi na soško fronto, kjer so v teku priprave za veliko — morebiti največjo ofenzivo proti Italiji.

Za vse poedine kolone daje zbor zarotnikov v bosenskem bataljonu vodnike na razpolago.

Italijanska komanda naj pripravi material za most čez Maso pri Agnedu, da bo po zavzetju suganskega odseka napredovalo gibanje italijanskih trup z vsemi tehniškimi sredstvi.

Predlagam, naj se vsa akcija izvrši naglo, presenetljivo. Začetek naj vodi v obliki zagvozdne iz Strigna in Ville čez Maso pri Carzanu. Druga faza akcije bodi razširjenje posesti po vsem suganskem sektorju in zajemanje artilerije 18. divizije od Civarona do Salubija in na S. Pietru. Tretja faza akcije bodi razvod kolon v ozadje s pomočjo najhitrejših sredstev, ciklistov in avtomobilov. Za pešce in cikliste je pripravljeno pet brvi in mostičev čez Maso, za avtomobile in artilerijo si mora italijansko poveljstvo postaviti že omenjeni most, kar ne bo spojeno z zamudo časa, ker je cesta na obeh straneh Masa nepokvarjena.

Prva in druga faza sta izvršljivi v eni in edini noči, tekom malega števila ur, tretja faza je odvisna od moči in brzine gibanja.

Zarotniki so pripravljene, da sodelujejo povsod, kjerkoli bi smatralo italijansko poveljstvo naše moči za dobrodošle in naše poznavanje razmer za koristno.

Odpreti hočemo carzanske položaje, prerezati v danem trenutku vse telefonske zveze odsekom, baterijam, 181. in 1. gorski brigadi in 18. diviziji, prekiniti hočemo električno strujo in poškodovati električno centralo, ki krmi žične ovire po Suganski dolini.

Prilagam rezervatne načrte 18. divizije v merilu 1:25.000, vse potrebne specijalne karte v merilu 1:75.000, rezervatne karte z natisnjeno italijansko linijo, carzanski odsek v merilu 1 : 10.000, večje število risb poedinih odsekov Suganske doline v merilu od 1:500 do 1:2.000.

Italijanski generalni štab naj nam potrdi, da je prejel v redu zapečaten zavoj z vso vsebino, ki je razvidna iz priloženega inventarnega seznamka. Potrdilo nam bodita 2 težki (15 cm) granati točno opoldne na carzanski most.

Mojeĝa poslanca naj pošlje ĝeneralni ŝtab po isti poti nazaj v Carzano, ker nam bo ŝe nujno potreben in ker noĉemo imeti sitnosti zaradi »dezercije«, in slednjiĉ, da mi prinese odgovor.

Poslancu naj izroĉe list, kje in kdaj naj pride komandant carzanskih zarotnikov v italijansko linijo na dogovor, kar je moĝno med 22. in 24. uro vsako noĉ.

Peĉatim, naznaĉujem pošiljatelja »Mittente tenente Pavlin. Riservatissimo.

Allo Stato Maggiore I. Armata.

* * *

Praveĝa imena noĉem podpisati — iz previdnosti. Avstrijske ŝpijonaĝe je po Italiji toliko, da moramo raĉuniri tudi s tem, da zve morebiti kaj o naŝem podjetju.

Podnaredniku pripravljam razen zavoja ŝe posebno pismo za poveljstvo italijanskeĝa odseka v Strignu, v kojem opozarjam, da ima parlamentarec-podoficir izredno vaĝne dokumente v paketu, koje je treba nemudoma poslati komandi armade in vrhovni komandi, moj poslanec se pa mora vrniti takoj ali vsaj naslednjega dne. — — —

Moj podnarednik se teĝko uĉi italijanski. Po parku barona Buffe v Carzanu hodi od kostanja do kostanja in se uĉi. Pogostoma gleda v listiĉ, na kojem ima tri besede: »Io sono parlamentario«.

»Toliko moraŝ znati, ĉe hoĉeŝ iti v Italijo.«

Konec prve knjige.

Klub do

je izdal na
Pivka „Pro
jako laska
inozemstvu
v več jeziki
francoski in

PIVKO L.

Seme / 1

614/111

940.3/.4"1914/1918"

0214795

COBISS ©

Knjiga „Seme“ s 7 slikami (decembra 1923)
Din 20.—.

Knjigi „Jablane med frontama“ in „Vul-
kanska tla“ sta v tisku. Izideta februarja in
aprila 1924 z ilustracijami in načrti.

Prepričani smo, da bo zanimanje čitateljev
rastlo od knjige do knjige. Podobnega čtiva
iščete zaman v naši ali v katerikoli vojni
literaturi.

Po možnosti bodo sledile v dvomesečnih
presledkih knjige: „Carzanska noč“, „Tožniki
in branitelji“, „Reparto“, „Val Bella“, „Ši-
firana pisma“, „Skrbi“, „Delo“, „Pred raz-
padom“, „Demobilizacija“ in „Kriminal“ (g.
Ljudmile Pivkove).

Obenem javljamo, da je še na razpolago
nekoliko izvodov knjig:

Tolstoj, „Ljudske pripovedke“, Din 20.—.

Poljanec, „Kratka zgodovina slov. naroda“,
Din 5.—.

Němcová, „Češke pravljice“, I. in II. à Din 5.—.

K. Havlíček Borovský, „Načela“, Din 5.—.

P., „Črtice iz slov. polit. dela in boja“,
Din 5.—.

Koprivnik, „Pohorje“, Din 15.—, s poštnino
Din 18.—.

Naročila sprejema „Klub dobrovoljcev v
Mariboru“, „Sokolsko društvo v Mariboru“ in
vsaka knjigarna.

15. decembra 1923.

Klub dobrovoljcev v Mariboru.